

Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Н. С. САВЧЕНКО

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

Дніпро
«Середняк Т.К.»
2021

УДК 378+371.013:УФ
С 12

Рекомендовано Вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 04 жовтня 2021 року).

Рецензенти:

І.В. Бужина – доктор педагогічних наук, професор кафедри сімейної та спеціальної педагогіки та психології (Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського)

Савченко Л.О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики технологічної освіти (Криворізький державний педагогічний університет)

Стратан-Артишкова Т.Б. – доктор педагогічних наук, професор кафедри музичного мистецтва і хореографії (Цentrальноукраїнський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка)

С 12 Савченко Н.С. Формування естетичних орієнтацій молоді: [Монографія]. – Дніпро : Середняк Т.К. 2021. – 240 с.

ISBN

У монографії представлено результати дослідження формування у вихованців початкової та вищої школи, позашкільних навчальних закладів естетичних орієнтацій на цінності народного мистецтва. Автор розглядає провідні теоретичні положення щодо впровадження педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів до формування у дітей естетичних орієнтацій на цінності народного мистецтва. Визначено сутність готовності до формування естетичних орієнтацій на цінності народного мистецтва у дітей та досліджено сучасний стан цієї готовності у майбутніх педагогів.

Монографію адресовано науковим і практичним працівникам системи освіти, педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів, аспірантам, студентам.

ISBN

УДК 378+371.013:УФ
© Н.С. Савченко, 2021

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

КДЕР – констатувальна дослідно-експериментальна робота;

МФ – мистецький факультет;

НДРС – науково-дослідна робота студентів;

НМ – народне мистецтво;

ФДЕР – формувальна дослідно-експериментальна робота;

ФЕОМШ – формування естетичних орієнтацій молодших школярів;

ФПВПК – факультет підготовки вчителів початкових класів;

ФЕЕП – фольклорно-етнографічна експедиція-практика.

ПНЗ – позашкільні навчальні заклади

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИ НА ЦІННОСТІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА	9
1.1. Естетичні орієнтації особи та готовність до їх формування.....	9
1.2. Народне мистецтво як фактор формування естетичних орієнтацій дітей	25
1.3. Базові (ключові) компетентності особистості як результат позашкільної освіти.....	45
РОЗДІЛ II. СТАН ЕСТЕТИЧНОЇ ЗОРІЄНТОВАНОСТІ МОЛОДІ НА ЦІННОСТІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛАХ, В ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	65
2.1. Досвід діяльності навчальних закладів з формування естетичних орієнтацій молодших школярів у галузі народного мистецтва	65
2.2. Досвід діяльності позашкільних закладів з формування естетичних орієнтацій дітей у галузі народного мистецтва (на прикладі гуртка художньо-естетичного напрямку)	83
2.3. Сучасний стан особистої зорієнтованості, критерії та рівні готовності майбутніх педагогів до формування естетичних орієнтацій учнів на цінності народного мистецтва в умовах позакласної діяльності.....	100

РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ НА ЦІННОСТІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА	124
3.1. Педагогічні умови підготовки майбутніх педагогів до формування естетичних орієнтацій вихованців на цінності народного мистецтва	124
3.2. Динаміка підготовки студентів до формування естетичних орієнтацій дітей на цінності народного мистецтва в умовах позакласної діяльності	135
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	195

ВСТУП

Демократизація освіти, надання їй державно-національної спрямованості вимагають від педагогічної науки пошуку нових способів якісного вдосконалення навчання і виховання підростаючої особистості. Підвищення ролі загальнолюдських, естетичних, етичних, художніх цінностей у сучасному суспільстві ставить за мету посилення культурологічної спрямованості сучасної освіти, оновлення змісту підготовки майбутніх учителів на засадах гуманізації й творчості. Адже школа ХХІ століття має стати своєрідним культурно-освітнім центром, який сприятиме зорієнтованості підростаючого покоління на справжні цінності життя і культури.

Важливе місце в цьому процесі належить учителям початкових класів, актуальним професійним завданням яких є введення дітей у світ прекрасного, прилучення їх до цінностей національного й світового мистецтва. Естетичне ж виховання, і зокрема формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва, передбачає не тільки впровадження народознавчих і мистецьких елементів у навчально-виховний процес школи, але й реалізацію актуального завдання відродження українського народу – збереження національної культури й мистецтва, їхній захист від розкладу й вандалізації, примноження народної духовної спадщини.

Формування естетичних орієнтацій молодших школярів розглядається як органічний компонент навчально-виховної системи сучасної школи, що охоплює як класну, так і позакласну діяльність учителів та учнів (В. Бутенко, О. Дем'янчук, Л. Коваль, Є. Квятковський, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, Г. Тарасенко, А. Щербо, Ю. Юцевич та ін.). Серед різних видів і форм позакласної роботи важливе місце займає формування орієнтацій дітей на цінності народного мистецтва (Ю. Грицай, Я. Журецький, Л. Кондрацька, А. Крицька, О. Мироненко, О. Поліщук, О. Ростовський, Т. Смирнова, Т. Сущенко, Л. Хлебнікова та ін.).

Естетичні орієнтації школярів досліджуються в руслі концепцій діяльності (К. Левін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн та ін.), культури (І. Зязюн, В. Разумний, В. Дряпіка, І. Карпенко, О. Олексюк, О. Рудницька, Г. Шевченко та ін.), особистісно зорієнтованого виховання підростаючої особистості (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Б. Зейгарник, В. Кузь, В. Петровський та ін.). У численних

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

дослідженнях, які виконуються в аспекті діяльнісного підходу, наголошується важливість урахування вікових та індивідуальних відмінностей дітей різного віку (Л. Божович, В. Ільченко, І. Кон, Г. Костюк, М. Снайдер, Л. Славіна та ін.), їхньої установки на вербальну та образну креативність, формування творчої активності особи в ігровій діяльності (К. Абульханова-Славська, Ю. Гільбух, Б. Паригін, Н. Хмель, О. Чиж, Д. Ельконін та ін.).

Розв'язання найважливіших завдань, що стоять перед вітчизняною освітою загалом і початковою школою як її базовою ланкою, зокрема, потребує якісного вдосконалення системи професійної підготовки вчителя. У наукових працях висвітлюються загальні проблеми підготовки майбутнього вчителя (А. Алексюк, В. Алфімов, В. Євдокимов, Л. Кондрашова, Л. Рувінський, В. Сластьонін, Є. Хриков та ін.), способи вдосконалення навчального процесу у вищій школі (А. Верхола, В. Загвязінський, М. Євтух, В. Лутай, О. Мороз, О. Сердюк та ін.), формування професійної готовності до педагогічної діяльності (В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, Н.Тализіна, А. Розенберг, Л. Хитяєва та ін.), зокрема естетичної культури вчителя (В. Бутенко, М. Веселовський, Л. Дементьєва, В. Кузь, С. Мельничук, Г. Падалка, О. Рудницька та ін.) й готовності до естетично-виховної роботи в школі (Л. Масол, Н. Миропольська, В. Орлов, В. Сергєєв, Т. Сулова, А. Щербо та ін.).

Аналіз наукової літератури дає уявлення про рівень розробленості проблеми аксіологічного орієнтування особистості. Так, питання цінностей і ставлень до них людини знайшли відображення у працях філософів (В. Василенко, О. Дробницький, А. Здравомислов, М. Каган, В. Малахов, В. Ольшанський, Л. Столович, В. Тугаринов, Н. Чавчавадзе, Ю. Шаров та ін.), які розглядали зміст і типологію цінностей. Досліджені загальнопсихологічні закономірності взаємозалежного розвитку психіки, естетичної свідомості та діяльності суб'єкта, основні принципи регуляції цього процесу (О. Асмолов, О. Бодальов, Л. Виготський, В. Крутецький, В. Леві, В. Моляко, В. М'ясищев, І. Павлов, В. Теплов, Д. Узнадзе, В. Ядов, П. Якобсон та ін.). Проаналізовані результати наукових пошуків з питань художньої творчості (Б. Асаф'єв, М. Бахтін, О. Костюк, В. Медушевський, Є. Назайкінський, В. Петрушин, Л. Печко, В. Ражников, І. Філатова та ін.) покладені в основу обґрунтування ідеї впливу різних форм естетичної діяльності та видів художньої творчості на підготовку

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

студентів до формування естетичних орієнтацій молодших школярів у галузі народного мистецтва.

Водночас спостерігається невідповідність умов забезпечення змісту й форм організації естетичного виховання підростаючого покоління сучасному стану розвитку ціннісних орієнтацій молоді. Ця невідповідність посилюється суперечностями між:

- потребою суспільства в збереженні й відтворенні культурного потенціалу українського народу й сучасним станом ціннісної зорієнтованості підростаючого покоління у сфері культури та мистецтва;

- потенційними виховними можливостями народного мистецтва й недостатнім його відтворенням у навчально-виховному процесі як початкової, основної, старшої, так і вищої школи, в сфері вільного часу дітей і молоді;

- високими соціокультурними вимогами до розвитку естетичних орієнтацій підростаючого покоління і недостатнім рівнем готовності майбутніх учителів до здійснення естетичного виховання дітей засобами народного мистецтва;

- традиційною системою підготовки студентів до формування естетичних орієнтацій молодших школярів і зростанням творчого характеру професійної діяльності вчителів в умовах позакласної роботи з учнями.

Розв'язуючи ці суперечності, сучасна педагогічна наука переорієнтовується з директивно-функціональної парадигми на творчо-пошукову, в основі якої передбачається відхід від традиційної вузькопредметної підготовки майбутніх фахівців до їхньої зорієнтованості на широкий спектр творчої взаємодії вихователя і вихованця, зокрема естетичної діяльності в галузі народного мистецтва як в умовах класної, так і позакласної роботи з учнями.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИ НА ЦІННОСТІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Естетичні орієнтації особи та готовність до їх формування

Поняття "цінність" у філософський обіг увели в 60-х роках ХІХ століття німецькі неокантіанці Г. Лотце, Г. Коген та інші. З того часу це поняття, потреба в якому стала досить актуальною, завоювало міцні позиції у філософії, соціології, психології, культурології, педагогіці та інших науках соціально-гуманітарного профілю. Першими її дослідниками були філософи й соціологи, а вже згодом воно привернуло до себе увагу психологів, культурологів і педагогів [133, с. 86–87].

Одна з найпоширеніших дефініцій цінності, яка довгий час була загальноприйнятою у вітчизняній літературі (В. Тугаринов, Б. Чагин, І. Попов, В. Василенко, В. Квачахія, Н. Чавчавадзе та ін.), визначала цінність як суб'єктивне значення певних явищ реальності, тобто їхню значущість з погляду людини, суспільства та їх потреб.

Водночас практика сучасного життя підказує й інше розуміння цінностей. Наприклад, коли говориться про вищі духовні цінності, вартості справжнього, високого мистецтва, цінності історії й культури, тобто ЕСТЕТИЧНІ ЦІННОСТІ (а необхідність свідомого ставлення до них нині навряд чи хто наважиться заперечувати), стає дедалі очевиднішим, що їхнє призначення не може бути зведене лише до задоволення будь-яких негайних потреб суб'єкта. Навпаки, самі ці цінності, їхня наявність певною мірою визначають сенс існування останнього. Вони не просто задовольняють його потреби, а духовно творять і відроджують його самого з усіма його потребами, інтересами, смаками й ідеалами. Кожна справжня зустріч з мистецтвом, із кращими здобутками культури людства відроджує, оновлює, внутрішньо збагачує особистість, насичує її існування незвіданим доти сенсом [72, с. 32–33].

Але для більш ґрунтовного аналізу цієї проблеми потрібне ширше висвітлення її окремих питань. Так, німецький філософ-неокантіанець Г. Ріккерт уважав, що існує шість галузей цінностей: наука, мистецтво, релігія, мораль, досконале життя і божественна любов [180, с. 152–180]. Польський дослідник Р. Інгарден у своєму

варіанті феноменологічної аксіології виділяє цінності вітальні (життєві) та цінності культурні. Перші містять у собі утилітарні цінності, цінності корисності, а також цінності задоволення; другі – це цінності пізнання, естетичні цінності, цінності соціальних звичаїв і моральні цінності [264, с. 98–99]. І якщо основою системи класифікації цінностей Г. Ріккерт уважав їх вихід "із оцінного ставлення суб'єкта [180, с. 51], то Р. Інгарден у праці "Що ми знаємо про цінності" писав, що залишається відкритим питання про принцип поділу всіх цінностей і основних їх видів.

Словацький дослідник Я. Гудечек зазначає, що теза, відповідно до якої цінність є ставлення людського суб'єкта до об'єкта, спирається на положення, що тільки людина підходить до матеріальних передумов своєї життєдіяльності як дійсний суб'єкт. Ціннісні ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковані орієнтацією людини на інших людей, на суспільство в цілому, на розроблені суспільством ідеали, що панують у ньому, погляди й норми. Ціннісні відношення – це в основному суспільні, міжособистісні ставлення [57, с. 102]. С. Ангелов теж підкреслює: "Цінності – типово соціальний феномен, який позначає предмети, речі, властивості й ставлення до дійсності, ідеї, норми, цілі та ідеали, явища природи й суспільні явища, що створені, спроектовані або не створені людиною, слугують здійсненню соціального прогресу й розвитку людської особистості" [262, с. 2].

За висловлюванням відомого дослідника, родоначальника вітчизняної аксіології В.Тугаринова: "Цінність є суттю тих явищ природи й суспільства, що виступають благом життя і культури людей певного суспільства або класу як дійсності або ідеалу" [214, с. 3]. Цінності життя і культури вчений поділяв на матеріальні, соціально-політичні та духовні. При цьому він указував на співвідношення в них суб'єктивного та об'єктивного, абсолютного й відносного елементів [215, с. 51–52].

Подібного підходу дотримуються й сучасні дослідники (В. Андрущенко, Н. Горлач, О. Гулига, М. Момов, Г. Тарасов, Н. Черниш, Ю. Шаров та ін.), які теж стверджують, що найактуальніше питання аксіології, "як відрізнити справжню цінність від уявної?" [58, с. 43].

Цінності, за формулюванням О. Дробницького, – це "світ предметів, що ожили" [71, с. 15]. А "оживають" вони за умови, коли в

процесі практики, немов олюднюються і знаходять значення для людини.

Ми погоджуємося з Я. Гудечеком, який визначає два основних значення цієї категорії: 1) цінності в сенсі об'єктивно наявних предметів, 2) цінності в розумінні значущості для індивіда [57, с. 103]. Отже, існують принаймні два їх типи: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, і цінності, які, навпаки, надають сенсу існуванню самої людини. Цінності другого типу в сучасній літературі називають "вищими", або "культурними", або "смишлжиттєвими", або ж просто "самоцінностями", оскільки щодо людського суб'єкта вони є чимось самостійним, самодостатнім [133, с. 88] і, отже, таким, що принципово вимагає естетичного ставлення до себе.

Доведено (Ю. Борєв, В. Ванслов, Н. Дмитрієва, М. Каган, В. Корнієнко, О. Семашко, Л. Столович, Г. Поспєлов та ін.), що естетичну цінність об'єкти дійсності отримують у процесі суспільно-історичної практики як результат пересічення різних значень, що виникають у процесі конкретної взаємодії суб'єкта та об'єкта. Набувши статусу естетичної цінності, предмети, явища в свою чергу здійснюють якісно новий вплив на людину, оскільки естетична значущість – явище особливе. Сила цього впливу залежить від того, яке місце займають естетичні цінності в ієрархії цінностей особи, її ціннісній орієнтації. Тут регулятивний потенціал естетичної цінності тим потужніший, чим вище її місце в цій ієрархії. Межі функціонування естетичної цінності теж досить специфічні й мінливі, бо якщо інші цінності впливають на свідомість особи більш-менш безпосередньо, то естетичні визначають здебільшого "якісний" рівень діяльності людини, рівень її естетичної свідомості та духовної культури в цілому.

М. Храпченко вказує: "Естетичні цінності містять у собі основу, що сприяє життєвій орієнтації особи. Природно, що критерії, які ґрунтуються на виявленні прекрасного, піднесеного й героїчного, найчастіше діють не окремо, а в поєднанні з іншими принципами: соціальними, моральними, побутовими тощо" [237, с. 50]. Складність конкретного визначення естетичної цінності полягає в тому, що, по-перше, об'єкт естетичного завжди перебуває в залежності від суб'єкта як елемент об'єктивно-суб'єктивних відношень, де суб'єкт естетичного досить мінливий. По-друге, об'єкт естетичного ціннісного відношення містить властивості, які є загальними і прекрасному, і потворному, і

величному, і жахливому, і комічному, і трагічному тощо. По-третє, історія розвитку естетичного ставлення показує, що його об'єктом можуть бути явища, які належать до будь-якої сфери буття і культури, адже те, що ще вчора було поза естетичним ставленням, на сьогодні може стати предметом його пильної уваги.

Водночас у науковій літературі зазначається, що як об'єкт естетичного ставлення те чи інше явище виступає не лише саме по собі, а й у зв'язку з деяким зовнішнім відносно до нього змістом. Так, Л. Столович відзначає: "Естетична цінність предмета залежить і від того, який він насправді є", і від того, "що він нагадує"... Предмет або явище в "ореолі" викликаних ним асоціацій у свідомості суб'єкта, по суті, – знак в єдності із своїм значенням" [199, с. 121]. Така складна структура об'єкта естетичної цінності. Сам об'єкт, сама естетична цінність у багатьох випадках формуються людиною, котра "надбудовує" над об'єктивними властивостями предмета ту чи іншу сферу образів. Саме в такому "ореолі" предмет або явище виступає як об'єкт естетичного відношення, як естетична цінність.

Отже, в межах розв'язання цієї проблеми ми будемо дотримуватись загальної концепції цінностей як відношення об'єктивних властивостей явища або предмета до потреб, інтересів, ідеалів і смаків людини. А звідси – ЕСТЕТИЧНА ЦІННІСТЬ є відношенням естетичних властивостей явища або предмета до потреб, інтересів, ідеалів і смаків особи.

Ціннісна орієнтація – це також досить складне утворення, яке відображає різні рівні й форми взаємодії суспільного та індивідуального в особі й усвідомлення нею навколишньої дійсності. Не випадково проблема цінностей та орієнтацій на них широко впроваджується у дослідження соціологів і соціальних психологів. У конкретно-соціологічних дослідженнях ця категорія співвідноситься з категоріями мотивації та управління діяльністю людей і їх об'єднань, а в психологічних і соціально-психологічних – з категоріями, що віддзеркалюють механізм поведінки, діяльності людини та їх регуляцію.

Такий підхід до проблеми має місце в цілому ряді словникових визначень. Так, у "Логічному словнику" орієнтація трактується як "вміння швидко й правильно визначитись у навколишньому оточенні та знайти найближчий, найкоротший шлях розв'язання поставленої проблеми, з успіхом вийти із складної ситуації, що склалася" [101, с. 414]. В "Енциклопедичному словнику" вона формулюється як

"спрямованість діяльності", що визначається інтересами кого-небудь, чого-небудь" [194, с. 949]. У "Філософській енциклопедії" зазначається, що орієнтовна діяльність складається із цілої низки дій: складання уявлень про ситуацію, визначення її значень для себе, розробка плану дій, контроль за їх виконанням [226, с. 166–167]. У "Психологічному словнику" [173, с. 400] російського науково-дослідного інституту загальної і психологічної психології ціннісні орієнтації визначаються як поняття, що відображає позитивну або негативну значущість для індивіда предметів або явищ соціальної дійсності та виявляють внутрішню основу ставлення людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного й духовного порядку. В однойменному словнику за редакцією В.Войтка [175, с. 209] це поняття формується як вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, що націлена на певний аспект соціальних цінностей. Досить ґрунтовна характеристика ціннісних орієнтацій подана і в словнику "Соціальне управління" [196, с. 181–182], де зазначається, що ціннісні орієнтації є елементами структури особи, які характеризують спрямованість її діяльності. Динаміка розвитку змісту ціннісних орієнтацій зумовлює зміни в їх субординації, а відповідно їх функцій у соціальній регуляції. У педагогічному словнику Г. і О. Коджаспірових досліджується категорія визначається як "вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, система її установок, поглядів, переваг, котра відображена в свідомості та поведінці" [100, с. 163]. В Українському педагогічному словнику академіка С.Гончаренка ціннісні орієнтації розглядаються як "вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей" [52, с. 357]. І тут ми повністю погоджуємося з автором, що виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісних орієнтацій.

Але більш конкретно їх визначення як поняття, що відображає певні явища стосовно особистості й суспільства, вперше у нашій науці було обґрунтовано В. Ольшанським, А. Здравомисловим і В. Ядовим [154, с. 319]. Дослідники широко трактують це поняття як систему установок особистості на ті чи інші цінності матеріальної й духовної культури суспільства: "Ціннісні орієнтації – найважливіший компонент структури особи ... Це той компонент структури, що становить деяку вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли й

почуття людини і з погляду якої розв'язується більшість життєвих питань" [79, с. 198].

Ідентичний підхід до цієї проблеми пропонує і дослідник В. Водзинська, яка зазначає, що ціннісна орієнтація – "відносно стійка система фіксованих установок, вироблених у результаті здатності людини до об'єктивізації, яка ґрунтується на емоціях, знаннях, переконаннях, нахилах і здібностях..." [37, с. 85].

Поряд з цим існують й інші погляди на природу цього феномена. Деякі вчені дійшли висновку, що ціннісні орієнтації – це загальна соціальна спрямованість людини, яка реалізується в актах її поведінки [228, с. 112–132]. Інші дослідники вважають, що специфіку ціннісних орієнтацій треба шукати в своєрідності вияву свідомості людини, бо саме в самосвідомості найбільшою мірою виявляється почуття особистої відповідальності, потяг до саморегуляції та самоутвердження [164, с. 25–30].

Сучасні вчені визначили досить широкий спектр функціонування ціннісних орієнтацій, з'ясувавши, що це фактор, який поряд з досвідом людини здійснює відбиток на її емоційну сферу, переживання особистості [32, с. 166; 33, с. 357]. Досить розгорнуто розглянутий вплив ціннісних орієнтацій на інші елементи особистісної структури індивідуума соціальним психологом І. Левікінім: "Ціннісна орієнтація може вважатись як внутрішня потреба самої особи, коли деякі цінності "інтеріоризуються" (тобто входять до внутрішнього стану особистості) і виступають як бажання, інтереси людини [118, с. 55]. Е. Соколов у праці "Культура й особистість" теж упевнений, що спрямованість і зміст усіх психічних процесів, включаючи найвищі, регулюються ціннісними орієнтаціями [195, с. 173].

У колективній монографії "Теоретична й прикладна соціальна психологія" зазначається, що переведення всієї сукупності поглядів, переконань, соціальних умінь і відношень особистості в практичну поведінку і в продуктивну діяльність здійснюється через специфічні соціально-психологічні механізми: ціннісні орієнтації та соціальні установки. А ціннісні орієнтації та фіксовані соціальні установки, які розкривають ставлення особистості до навколишнього світу, пов'язані з її потребами [206, с. 335]. Як впливає із наведених визначень, ціннісна орієнтація спирається на певну систему установок, що є зв'язувальною ланкою між потребами особи та її мотивами. Вона стає перехідною властивістю (модусом) цілісного суб'єкта, оскільки

потреба може втілюватись у різних мотивах. Якщо ж установка виступає як готовність особи до певних дій відповідно до бажаних моделей про довершеність, то така установка набуває форми ідеалу. Останній виникає на ґрунті вищих життєвих мотивів-цілей, в яких відбивається "дійсно людське в людині" (О. Леонт'єв).

В. Ядов розвинув можливості концепції "механізму створення установки" Д. Узнадзе [217, с. 210] стосовно соціальної поведінки особи. Вчений слушно зазначає, що включення ціннісних орієнтацій у структуру особистості дає можливість визначити найбільш загальні соціальні детермінанти мотивації поведінки, джерела якої слід шукати в соціальній природі суспільства, його моралі, ідеології, культурі, в особливостях соціально-групової свідомості того середовища, в якому сформувалась соціальна індивідуальність і де проходить її повсякденна життєдіяльність [256, с. 89–106].

А. Здравомислов у праці "Потреби. Інтереси. Цінності" також відзначає провідну роль ціннісних орієнтацій у становленні всієї мотиваційної сфери особи: "Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і прагнень" [80, с. 190]. Отже, чимало дослідників (С. Ангелов, В. Андрущенко, В. Вічев, В. Водзинська, Х. В'ят, Я. Гудечек, А. Здравомислов, А. Маргуліс, О. Хмельов, О. Свіблова, А. Мітрікас, В. Лісовський, Н. Смелзер, В. Ядов та ін.), відносячи ціннісні орієнтації до найважливіших компонентів структури особистості, вважають їх інтегративною характеристикою суб'єкта.

З наведених визначень можна виділити основні напрямки, які зумовлюють подальший характер дослідження і рівень застосування означеного поняття. По-перше, його тісний зв'язок з установкою; по-друге, – вказівка на те, що ціннісні орієнтації є найважливішим компонентом структури особи. А узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що, розглядаючи зміст поняття "ціннісні орієнтації" особи й маючи на увазі різні рівні дослідження та узагальнення цієї категорії, можна стверджувати, що це один із видів ціннісних ставлень, які означають перевагу тих чи інших значущих для суб'єкта об'єктів. Ціннісні орієнтації характеризуються і як важливий елемент особистісної структури, зміст якої визначають почуття, інтереси, потреби, ідеали, здібності, смаки й установки людини. Визначення місця ціннісних орієнтацій у структурі сутнісних сил людини й встановлення характеру їх функціонування надає можливість для

з'ясування умов і закономірностей виховного впливу на людину засобів усього спектра навколишньої дійсності, зокрема й сфери естетичного.

Розглядаючи ціннісний естетичний об'єкт у межах нашої проблеми, не можна обминути й питання естетично значущих рис у творах мистецтва. Вияв естетично цінного в ставленні людини до мистецтва також досить складний і буде продовжений у подальших розділах. Тут лише окреслимо, що опредмечування людської сутності знаходить своє вираження у духовності, де один з її показників – потреба самовдосконалення, постійного піднесення. Коли ж при спілкуванні з мистецтвом ця проблема задовольняється, виникає та духовна насолода, що і є втіленням саме естетичного. Адже духовність, яка, за визначенням М.Кагана, є "цілісною активністю людської психіки" [93, с. 15–20], не завжди стає предметом рефлексії особи й піднімається до усвідомлення самоцінності духовного начала. Водночас естетично цінне залишається основоположним стосовно мистецтва навіть тоді, коли в прагненні прилучитися до нього людина керується потребою у відпочинку, розвазі, інформації тощо.

Провідні вітчизняні дослідники цих проблем (І. Зязюн, В. Лук'янін, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Семашко, Г. Шевченко, Р. Шульга та ін.) сутністю естетичного справедливо вважають емоційне переживання, адже задоволення, насолода як позитивні емоції самі по собі є потребами людини, що також складає специфіку естетичного. Певно естетична цінність не можна зводити тільки до духовності або ж до чуттєвості, тим паче, що одного без іншого не існує. Естетична цінність художнього об'єкта має свої специфічні риси. Вона як і цінність будь-якого виду, може існувати в двох станах: потенційному й актуальному. Актуальне існування естетичної цінності – це її функціонування в конкретних соціально-історичних умовах, відображення у сприйнятті суб'єкта, в його оцінці. Якщо ж твір мистецтва не функціонує в даний час, у даному суспільстві, ніким не сприймається і не оцінюється, то це означає, що як естетична цінність він існує лише як можливість потенційно [255, с. 21–34]. Очевидно, що первинним вихідним є все-таки потенційний бік, бо актуальна цінність лише тому й може реалізовуватись у процесі сприйняття, якщо в творі мистецтва будуть закладені, втілені, закріплені певні властивості, які диспозиційно зорієнтовані на задоволення естетичних потреб особи та суспільства.

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Буде доцільним зупинитись і на деяких прикладах розв'язання ряду найважливіших проблем орієнтацій сучасної людини на естетичні цінності. Так, справедливо стверджується, що найважливіша проблема естетичного, а ширше духовного виховання, полягає у різних відповідях на питання: "А чи можливо взагалі виховати дійсно естетичне ставлення особи до світу, її духовність хоча б у більшості сучасних людей так, щоб "вони не виходили у виборі цінностей з пріоритетного значення своїх індивідуальних інтересів стосовно загальних, особливо загальнолюдських?" [128, с. 191–192]. І хоча, на жаль, найпоширеніша – негативна відповідь, але є й прибічники позитивного розв'язання цього питання, котрі спираються на такі важливі докази своєї правоти:

1. Сучасне суспільство володіє величезним, небаченим у попередні епохи засобами розвитку не тільки матеріальної бази, а й культури. Це дає змогу набагато прискорити процеси розвитку орієнтацій сучасної людини на цінності останньої.

2. Головні проблеми активізації аксіологічного орієнтування на цінності культури полягають у розробці його теоретичних основ, а також у створенні організаційно-практичних механізмів його впровадження у конкретні процеси виховної діяльності, зокрема естетичної.

3. Одним із найважливіших засобів успішного розв'язання проблеми ціннісних орієнтацій сучасного людства на основі справжніх естетичних і вищих духовних цінностей є надання пріоритетного значення щодо усіх інших форм діяльності "вихованню вихователів".

У педагогіці поняття "ціннісні орієнтації" почало активно використовуватись лише з 1970-х років. Але аналіз наукових праць В. Анненкова, О. Асмолова, І. Беха, В. Бутенка, З. Васильєвої, І. Зязюна, М. Казакіної, Л. Коваль, І. Нужної, В. Мухіної, Г. Падалки, В. Радула, О. Рудницької та інших дослідників надає можливість виявити декілька важливих аспектів, що характеризують сутність ціннісних орієнтацій. По-перше, вони становлять взаємозв'язок інтересів, потреб, здібностей, смаків, установок особи, а по-друге, виступають як відбиття певного виду ціннісно-орієнтаційної діяльності, котра зумовлена рівнем розвитку естетичних ставлень і переваг людини в широкій сфері матеріальної і духовної культури. Тому цілеспрямована ціннісна регуляція при вихованні вимагає

проникнення у сутність особи, в структуру й динаміку її мотивацій, потреб, смаків і установок, у сферу створення й відбору цінностей.

У сучасній педагогічній літературі нерідко зазначається, якщо природно-історичний процес зумовлюється об'єктивними законами суспільного розвитку, то діяльність суб'єкта, реалізація ним своїх сутнісних сил детермінується життєвими сенсами, цінностями, котрі орієнтують молоду людину на її певне ставлення до світу, культури, мистецтва. "Вивчення ціннісних орієнтацій людини підтверджує важливість цього нетрадиційного для педагогіки особистісного утворення у структурі особи", – підкреслює М. Казакіна [94, с. 66].

Вимога докорінного реформування освіти сьогодні часто пов'язується з ідеєю відродження принципу пріоритету духовних цінностей над матеріально-економічними. Це потребує, щоб у кожному з наявних педагогічних учень система цінностей і проблема їх формування були спеціально досліджені. Причина, яка гальмує формування правильних естетичних орієнтацій, полягає у тому, що все вагомішу роль у сучасному житті почали відігравати не вищі духовні цінності людства, а задоволення тільки примітивних потреб на рівні "псевдоцінностей". Останні входять у суперечливі стосунки з вищими, а в реальних процесах виховної діяльності вони нерідко виходять переможцями. Тут основні підстави, на наш погляд, криються в тому, що панування диких ринкових відносин зараз охопило сферу й етичних, й естетичних, й інших цінностей, а зміст їх став визначатися суто споживацькими доцільностями. Виховання естетичних орієнтацій на основі досягнень світової гуманістичної культури потребує не тільки переорієнтації вихованців від їх низьких почуттів, примітивних потреб та інтересів, а й досить значних вольових зусиль як вихованців, так і їх наставників.

Зараз потрібні інші виховні технології, які були б зорієнтовані на розвиток індивідуальності та саморозвиток особистості. Адже без особистісних ціннісних орієнтирів особа перетворюється на абстрактного індивіда, деперсоналізовану істоту.

"Загальнолюдські цінності, – пише М. Каган, – збережені в культурному образі людини, культурних зразках буття, міжпоклійній взаємодії, в педагогічних теоріях і системах, технологіях і засобах педагогічної діяльності – концептуалізуються" [92, с. 298]. Ціннісні орієнтації створюють індивідуальну ієрархію цілей, потреб, інтересів і зумовлюють мотиви діяльності особи. Вони віддзеркалюють рівень

засвоєння людиною системи моральних та естетичних цінностей і виконують функцію орієнтира її діяльності [174, с. 166].

Специфіка виховного аспекту ціннісної регуляції полягає і в тому, що тільки визначена в результаті оцінки цінність, яка усвідомлюється і переживається, виконує "ціннісну функцію – функцію орієнтиру при формуванні людиною рішення про ту чи іншу поведінку", підкреслюється у праці Б.Додонова "Емоції як цінність". У дослідженні вищих почуттів і соціальної активності людини вчений підкреслює, що найважливішу роль у процесі формування почуттів через осмислення й засвоєння певних цінностей "відіграє їх глибоке теоретичне усвідомлення і пропаганда, яка досягає очікуваної мети лише за умов, коли буде впливати не тільки на розум, але й на серця людей, коли опиниться у найтіснішому зв'язку з життєвим досвідом, з їх практичною діяльністю. Формування вищих почуттів людини як стійких утворень, що відображають її емоційне ставлення до цінностей, проходить низку етапів. За Б. Додоновим вони поділяються і характеризуються наступним чином:

1. Визначений об'єкт або явище викликає до себе тимчасове позитивне емоційне ставлення, що випромінюється потребами, з якими ці об'єкти та явища перебувають тільки в ситуативному зв'язку.

2. Те чи інше багаторазово пережите ставлення до чого-небудь поступово закріплюється в пам'яті людини й починає виявлятися відповідними стимулами навіть поза зв'язком із потребами та ситуаціями, що його породили, так би мовити, більш або менш емансипуючись від них.

3. Об'єкт, явище тощо стає для людини визначною цінністю завдяки формуванню потреби в них, потреби в їх захисті, утвердженні й таке інше.

При формуванні вищих почуттів людини, визнані суспільством моральні, естетичні цінності, щоб стати безпосередніми її цінностями, повинні пройти через усі перелічені вище основні етапи становлення [69, с. 55–56]. Тому особливої уваги потребує виявлення тих, уже сформованих у вихованця інтересів і потреб, на які можна спиратися, щоб викликати певне позитивне ставлення до ще не засвоєних ним естетичних цінностей.

Тож залучення вихованців до різноманітних видів діяльності має визначатись з урахуванням панівних видів ціннісних орієнтацій, зміст яких характеризує мотиваційна структура ставлень і спрямованість діяльності. Перша складається із сукупності стійких мотивів, в основі

яких – установки, ідеали, погляди, переконання людини. Ці мотиваційні формування стають спонукою до діяльності з реалізації потреб, інтересів, смаків, виступаючи тим самим і фактором вироблення естетичних ставлень особи вихованця до цінностей.

Не менш важливою проблемою є питання структури ціннісних орієнтацій. Так, В.Цукерман розміщує їх компоненти в послідовності: "потреба – інтерес – установка – акт сприйняття – оцінка – художній смак" [240, с. 21]. В. Ядов аналізував їх вияв на трьох рівнях – емоційному, когнітивному й поведінковому [257, с. 89–105]. В. Анненков, Т. Брайченко, В. Дряпіка, О. Здравомислов, І. Нужна, В. Мухіна пропонують розглядати особистісні орієнтації, що складаються із наступних компонентів: "потреби, ідеали, установки, інтереси і смаки" [23, с. 24–36; 74, с. 339 ; 80, с. 223]. Спираючись на наведені вище положення, але прагнучи висвітлити взаємозв'язок цих складових у динаміці, ми пропонуємо структурну схему естетичних орієнтацій розглядати у вигляді наступних парних компонентів: ПОЧУТТЯ та ІНТЕРЕСИ – ПОТРЕБИ Й ІДЕАЛИ людини – акти СПРИЙНЯТТЯ Й ОЦІНКИ естетичних явищ, мистецьких творів – ЕСТЕТИЧНИЙ СМАК І УСТАНОВКИ особи до їх засвоєння.

Теоретичний аналіз викладених аспектів цього феномена й психолого-педагогічних характеристик цієї категорії дає можливість визначити поняття ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ. Це система фіксованих установок, що зумовлюється певними цінностями й виражається у здатності суб'єкта до цілісного переживання, усвідомлення та готовності до здійснення вибіркової оцінної діяльності. "ЕСТЕТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ" теж визначається як відносно стійка система художньо-естетичних установок, що зумовлюється певними естетичними цінностями й виражається у здатності суб'єкта до цілісного переживання, усвідомлення та готовності до здійснення вибіркової оцінної діяльності в зазначеній сфері. Іншими словами, естетичні орієнтації – це спосіб диференціації особою об'єктів матеріальної та духовної культури за їх естетичною значущістю. Звідси, формування естетичних орієнтацій буде полягати в тому, що під впливом цілеспрямованого педагогічного процесу естетичні цінності мають виступати об'єктами переживання та усвідомлення їх як інтересів, потреб, ідеалів і смаків вихованців, а це має заохотити підростаючу особу до засвоєння, створення і реалізації естетичних цінностей у всіх сферах життя і культури. Адже засвоєння людиною цінностей передбачає набуття нею знань, чуттєвого, суспільного

досвіду, досягнення суті явищ і фактів об'єктивної дійсності, свого місця в суспільному культурному просторі.

Виховання за своєю суттю – це процес, спрямований на те, щоб допомогти підростаючій особі засвоїти систему цінностей для формування людської особистості, тобто вироблення певних рис характеру, вдачі, поведінки, розвитку світогляду тощо. Отже, виховання засобами цінностей – це аксіологія виховання (у перекладі з грецької: аксіо – цінність, логія – вчення, дослідження). Вона виокремлюється у галузь наукових знань у філософії, соціології, психології та педагогіки, яка в основу своєї теорії і практики кладе вплив цінностей матеріальної та духовної культури на розвиток і становлення підростаючої особистості (І. Бех, Т. Бутківська, П. Ігнатенко, Б. Кобзар, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко, Б. Чижевський та ін.).

З погляду аксіології освіти й виховання маємо дослідити, з одного боку, особливості розвитку адресата цінностей: потреб, інтересів, прагнень, поглядів молодшої особи, які спонукають її орієнтуватися на ті чи інші цінності, з другого – властивості носіїв цінностей, етичних, естетичних, художніх, виховних вартостей, а з третього – розглянути проблему ГОТОВНОСТІ наставника до формування цього естетичного феномена в особі вихованця.

Вивчення літератури з проблеми ГОТОВНОСТІ дає підставу стверджувати, що об'єктом наукових досліджень ця категорія постала на межі ХІХ і ХХ століть у працях, що були присвячені розкриттю сутності природи психічних процесів людини як суб'єкта пізнання [162, с. 112].

Сучасна інтерпретація готовності також ґрунтується на загальнопси-хологічній теорії діяльності. З позицій діяльнісного підходу готовність розглядається у зв'язку з особливостями інтелектуального, емоційного й вольового потенціалу особистості (як суб'єкта пізнання, спілкування і професійної підготовки). Тут готовність характеризується як якісний показник саморегуляції особистості на різних рівнях проходження психічних процесів, що визначають її поведінку як у психологічному, так і соціальному аспектах (Д. Узнадзе, О. Ухтомський, В. Ядов та ін.). Однак, на сьогодні ще відсутній єдиний погляд на визначення суті цього феномена. Це змушує нас звернутися до аналізу поглядів учених, у працях яких відображено це явище.

У тлумачному словнику В. Даля готовність визначається як "стан або властивість готового" [60, с. 388]. У словнику російської мови С. Ожегова це поняття формулюється як "згода зробити що-небудь" [151, с. 131]. Педагогічна енциклопедія, філософський і психологічний словники розкривають значення цього поняття теж не досить аргументовано й узагальнено, але факт його використання у психолого-педагогічній літературі слід визнати як беззаперечний.

Незважаючи на існування розбіжностей на розуміння природи готовності як специфічного явища, більшість авторів розглядає її як певний психічний стан особи. При цьому під психічним станом вважається цілісна характеристика психічної діяльності людини в певний відрізок часу, де він (психічний стан) трактується як конкретний вияв усіх явищ психіки [120, с. 34]. Водночас готовність як психологічний феномен розглядалася й розглядається в тісному зв'язку з явищем установки [217, с. 211], де остання визначається як стан індивіда, що виник внаслідок минулого досвіду й впливає на його поведінку. Іншими словами – це властивість особистості, що в часі випереджає проходження психічних процесів, які розкриваються на її основі. Як цілісне утворення, що характеризує особисте ставлення об'єкта, установка виникає за наявності двох умов: актуальність потреби суб'єкта й певної ситуації її задоволення. Характерно, що за наявністю цих умов у суб'єкта з'являється установка до певної активності, але без спільного узгодження потреби й ситуації [140, с. 361; 168, с. 340]. Тому можна зробити висновок, що виникнення установки визначається трьома моментами: 1) потреба як припущення до здійснення певного виду діяльності; 2) активність суб'єкта, що є етапом цієї діяльності; 3) ситуація, умови якої задовольняють зазначені потреби особи. Внаслідок чого поведінка людини, її діяльнісна активність може проходити за трьома рівнями: а) імпульсивному, тобто несвідомому; б) об'єктивації умов ситуації, коли суб'єкт робить її предметом власного знання; в) вольової регуляції, коли активність суб'єкта визначається системою його ціннісних орієнтацій [8, с. 3–13].

Звідси напрашується висновок, що поняття "готовність" у теорії наукового пізнання співвідноситься з таким психічним утворенням особистості, як "установка", а феномен установки – з її ціннісними орієнтаціями. Згідно з психолого-педагогічними концепціями (Д. Катц, М. Шевардін, В. Ядов) [245, с. 544], соціальна установка (attitudes) є особистим утворенням, що визначає розгортання тих чи

інших форм діяльності людини. Тут "attitudes" виступає як стан підготовки суб'єкта до виконання певних дій, які й визначають його поведінку [258, с. 246]. Соціальні установки не виникають самі по собі, а складаються у певну ієрархічну диспозиційну систему. При цьому перший рівень цієї системи утворюють елементарні установки, що ґрунтуються на основі фізичного існування і діють у простих ситуаціях (як звичайно, вони неусвідомлені суб'єктом). Другий рівень становлять соціально фіксовані установки, що складаються з емоційного (оціночного), когнітивного (свідомого) й поведінкового компонентів. Третій рівень – базові установки, які визначаються загальною спрямованістю інтересів особистості у сферах соціальної практики. Четвертий рівень – система ціннісних орієнтацій на мету життєдіяльності суб'єкта як суспільної істоти й засоби її досягнення. Це ще раз підтверджує тісний зв'язок зазначених категорій ("готовність – установка – ціннісні орієнтації"), де готовність виступає інтегральним компонентом підготовки наставника, який характеризує особистість і визначає своєрідність діяльності в зазначеній сфері.

Аналіз сучасних досліджень виявив, що розгляд феномена "готовність до педагогічної діяльності" в психолого-педагогічній літературі здійснюється у двох напрямках. В аспекті першого з них (М. Дяченко, Л. Кандибович, Г. Костюк, Л. Прокопенко) [105, с. 301] готовність розглядають у зв'язку з особистими припущеннями, які необхідні для здійснення педагогічної діяльності. А на думку В. Бездухова [12, с. 154], М. Макарьської [131, с. 176], О. Рудницької, Т. Свистельнікової [185, с. 74] готовність до педагогічної діяльності розглядається з позицій диференційованих професійних вправ викладача, а їх специфіка виявляється у моральному, трудовому, естетичному, художньому вихованні підростаючого покоління. Але, незважаючи на певні розбіжності в аспекті зазначених підходів, готовність до педагогічної діяльності характеризується як загальна прогностувальна активність наставників підростаючого покоління на стадії підготовки до професійної діяльності, зокрема, до формування естетичних орієнтацій молоді. Показниками готовності є стан сформованості:

- мотиваційної сфери особи, яка виявляється у наявності потреби успішного виконання професійних завдань, інтересу до об'єкта діяльності та засобів її успішного здійснення;

- вольових реакцій (за наявності почуття відповідальності, вміння мобілізувати свої знання й сили на розв'язання проблеми).

Отже, досліджуючи з різних поглядів природу, зміст і структуру готовності до педагогічної діяльності, майже всі автори дійшли згоди в тому, що "готовність" є сутністю відображення спрямованості наставників на професійну діяльність взагалі й на діяльність, що має відповідну фахову специфіку. За цих обставин у психолого-педагогічній літературі структура готовності до педагогічної діяльності розглядається в єдності трьох компонентів: когнітивного (змістовного), операційного й особистісно-зорієнтованого (мотиваційного).

Готовність до педагогічної діяльності визначається як складне особистісне утворення, що виступає інтегральним критерієм і найважливішою характеристикою професійної підготовки вчителя. Тут ми дотримуємося поглядів В. Сластьоніна і Л.Кондрашової, що готовність містить у собі різного роду установки на усвідомлення педагогічної проблеми, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності та оцінку своїх можливостей у досягненні певних результатів [102, с. 54; 192, с. 19].

Враховуючи, що естетичні орієнтації є виявом ціннісних ставлень людини, а виявляються в різноманітних формах діяльності: "пізнавальній, вибірково-оціночній, комунікативній, перетворювальній, художній" (М. Каган) і творчості, в дослідженні ми умовно виокремлюємо відповідні їм види: 1) творчо-пізнавальні; 2) творчо-оціночні, що актуалізують форми естетичної діяльності особи; 3) діяльнісно-комунікативні, які націлюють людину на активність художнього спілкування й передачу естетичної інформації; 4) діяльнісно-перетворювальні, із спрямованістю на суспільно корисну, культурно-просвітницьку, естетично-виховну діяльність; 5) художньо-творчі, що зорієнтовані на різноманітні види художньої творчості людини у сфері культури й мистецтва. Зазначені види діяльності співвідносяться з визначеними компонентами готовності та естетичних орієнтацій, де останні регулюють ставлення особи й вибір нею цінностей матеріальної та духовної культури. Адже вибір молоді людиною тих чи інших цінностей визначає установку її діяльності, зокрема в галузі мистецтва.

1.2. Народне мистецтво як фактор формування естетичних орієнтацій дітей

Ефективність впливу народного мистецтва характеризується рівнем особистісного осягнення естетичних цінностей, їх перетворенням у внутрішній світ молодої людини, що потребує її відповідної підготовки. Вивчення творів народного мистецтва дарує підростаючим поколінням знання правди про рідну культуру, прищеплює вміння сприймати її справжні цінності, виховує почуття національної гідності та патріотизму.

Естетична ціннісна зорієнтованість є важливою стороною впливу народного мистецтва на людину, адже його головним об'єктом виступає духовна культура особи. Формування естетичних орієнтацій дітей, залучення їх до цінностей Добра, Любові, Краси є складовою частиною суспільного призначення мистецтва. Повною мірою народне мистецтво виконує це призначення тоді, коли втілені в ньому цінності стають значущими для підростаючої особистості, визначають характер її життєдіяльності. Адже естетичне в мистецтві - це його специфічний пізнавально-ціннісний зміст [76, с. 136].

Естетичне ж в інших сферах суспільної практики має дещо іншу природу: воно супроводжує утилітарну, суспільну діяльність, особистісну поведінку людини тощо. І якщо в *художній* культурі подається єдність духовних і матеріалізованих аспектів мистецтва, процесуальних і результативних сторін, то в *естетичній* культурі акцентується духовно-естетичний рівень самосвідомості особи, відображається не стільки предметно-результативний прошарок культури, скільки досягнутий рівень естетичної (в тому числі й художньої) діяльності щодо створення й засвоєння художніх та естетичних цінностей, а також організації різних сфер життя згідно з принципами й законами естетичного [40, с. 103].

Тому мистецтво, зокрема народне, – не тільки ядро художньої культури, а й важлива складова естетичної культури. Воно виступає як концентрат духовних можливостей естетичної культури в цілому. Бо ж естетична й художня культура різняться не стільки тим, що художнє – все притаманне мистецтву, а естетичне – мистецтву й іншим формам культури (праці, спілкуванню та ін.), скільки тим, що художня культура тяжіє до опредмечування, до матеріалізації, а естетична – до духовно-нормативного аспекту. Художня цінність розглядається при цьому як більш конкретна в порівнянні з

естетичною, бо художнє – унікальне, воно виявляє неповторний образний зміст [184, с. 10–12].

Твір мистецтва розкриває свою естетичну цінність тоді, коли він актуалізується завдяки соціальним потребам. Так, протягом певного часу пам'ятник народного мистецтва має розкрити риси естетичної цінності. Але "межі між твором, цінним лише художньо-історичною й актуально-естетичною вартістю, рухомі", – стверджує В. Конюхов [103, с. 184].

Естетика та історія мистецтва вивчають і об'єктивно-реальні цінності мистецтва, й ті, що тимчасово втратили своє значення. "Естетична цінність, – зазначає Є.Волкова, – не протистоїть художній, а вбирає її (стильова належність, змістовна домінанта задуму, образні сенси), однак вона є результатом актуалізованого введення у середовище сучасного оточення, нового функціонування і спілкування, в якому минуле й сучасне "чують" одне одного" [40, с. 112].

Естетичне ставлення, естетичне переживання, що виявляються в художньому творі, стають особистим переживанням і ставленням людини завдяки особливому механізму взаємодії суб'єкта (який сприймає) з об'єктом (у нашому випадку – твором народного мистецтва). При взаємодії суб'єкта з об'єктом у мистецтві відбувається формування людини як суб'єкта певного творчого процесу, а деякою мірою і як суб'єкта культурно-історичного процесу. "Мистецтво залучає людину до системи естетичних і художніх цінностей і змушує її переживати й усвідомлювати ці цінності" [238, с. 271].

Особливої актуальності набувають проблеми студіювання історико-стильових рис національної української художньої культури (О. Рудницька, Л. Кондрацька, В. Смікал, Т. Смирнова, Ю. Грищенко, О. Отич, В. Березан, А. Крицька, М. Лещенко, Г.Шевченко та ін.). Вибір найбільш репрезентативних культурних феноменів, їх конкретно-історичний аналіз з погляду значущості в художньому житті минулого та сучасного України є необхідним для відродження духовної культури нової української держави, визначення художньо-культурологічних пріоритетів у сфері освіти, вироблення орієнтирів щодо українського народного мистецтва [184, с. 13].

Культурний прогрес виявляє й аналізує історія. Історія культури й мистецтва в усі часи була і є невіддільною від історії людства. А творча діяльність людини була і зостається тим підґрунтям, на якому

будується будь-яка культура. Про передісторію мистецтва ми знаємо дуже небагато, й тільки археологія дає цілком певний матеріал, який ще потребує свого осмислення. Наукова думка повинна реконструювати цей процес, оскільки відомо те, що йому передувало – форми життя тварин, – і те, до чого воно призвело, – до культури ранньородового суспільства. Про це наука знає вже більше й не тільки з археології, але й із спостережень месіонерів, етнографів, мандрівників, яким вдалося протягом останніх сторіч (аж до сьогодення) безпосередньо спостерігати життя народів, які регресували в своєму суспільному розвитку, проте зберегли в більш або менш недоторканому вигляді архаїчну, ранньородову свідомість, поведінку, діяльність, тобто стародавній тип культури. Перша її риса, що багаторазово підкреслювалась ученими-істориками й спостерігачами, – синкретизм, тобто нерозчленованість різних форм, рівнів, напрямків діяльності. Тут духовне виробництво було безпосередньо вплетено в матеріальну практику, а трудові процеси супроводжувались магічними заклинаннями природи. Це дозволило дослідникам-лінгвістам назвати таку діяльність "трудмагічною" [248, с. 85], бо ж увесь навколишній світ й особисте життя людини усвідомлювалось нею міфологічно. А саме ця синкретично-міфологічна свідомість первісних людей з'єднувала воедино пізнання дійсності з її ціннісним осмисленням та ідеальним перетворенням: моральну свідомість з релігійною, естетичною, протополітичною і загадково-філософською. Відповідно, художнє бачення світу було тут неподільно "вплетено" в цілісне матеріально-духовне дійство, адже сама міфологія мала художньо-образну структуру (як і всі обряди, ритуальні дійства, магічні заклинання). Тому в наш час, якщо ми не знаємо міфолого-ритуального змісту цих дій і зображень, то уявляємо їх як явища мистецтва, як прикраси, казки, танці, пісні.

Розуміння творів мистецтва змінюється від епохи до епохи й ніколи не буде "єдино вірним" (О. Рудницька) в своєму кінцевому варіанті. Кожне нове покоління усвідомлює значення явищ народного мистецтва (НМ), виходячи із власних, сучасних уявлень про нього, своїх ціннісних орієнтацій. Але цінності НМ є вічними й постійно збагачуються новими гранями художнього смислу, новими естетичними якостями.

Для реалізації завдань цього дослідження слід акцентувати увагу на тому, що введення у зміст естетичного орієнтування дітей народного мистецтва зумовлює розвиток у них національної

свідомості, самосвідомості, історичного осмислення, відчуття й розуміння минулого свого народу, усвідомлення причетності до цього загального історичного процесу. Бо НМ завжди було й залишається носієм фольклорних традицій національної культури, духовної спадщини народу.

Сутність НМ полягає у спадкоємності, безперервності існування в часі. Воно тісно пов'язане з життям, побутом людей, їхніми звичаями, навколишньою природою і предметним оточенням. Саме ці фактори визначають особливості його образної мови й напрями художніх промислів. Українську національну культуру неможливо уявити без НМ, фольклору, що розкриває споконвічні цінності духовного життя українського народу. Розглянемо зазначені поняття більш конкретно.

ФОЛЬКЛОР – безпосередній спадкоємець найдавніших форм людської культури – доніс до сьогодення естетичні уявлення минулих поколінь. Цей термін уперше був вжитий англійським ученим Вільямом Томсоном у 1846 році [24, с. 210]. Характеризуючи рівень свідомості й світовідчуття народних мас, фольклор зберігає в кожному історичному епоху значення первинної художньої переробки сукупного життєво-практичного досвіду і є складним естетичним, художнім і соціальним явищем.

В українській науці під фольклором розуміють народну поетичну творчість. Народну музику називають музичним фольклором, танцювальне мистецтво – народною хореографією, а народні художні вироби – народним образотворчим, а ширше – декоративно-ужитковим мистецтвом.

Усну народна творчість, музичний фольклор, народне декоративно-ужиткове мистецтво маємо розглядати як важливий чинник естетичного виховання дітей та юнаків і дівчат особливо зараз, коли зразки масової культури інших країн активно впроваджують у життя, побут і світогляд молоді далеко не кращі етичні й естетичні ціннісні орієнтації. Актуальним у зазначеному аспекті є висловлювання професора С. Мельничука про те, що можливість вибору своїх життєвих ідеалів, естетичних цінностей і уявлень підростаючими поколіннями залежить від знань основ національної культури, мистецтва й навичок художньої творчості [135, с. 7–8].

Тому, аналізуючи НМ як фактор формування естетичних орієнтацій особи, ми маємо зупинитися на усній народній творчості,

музичному й танцювальному фольклорі, декоративно-ужитковому мистецтві українського народу, формах "дитячого" фольклору з огляду їх значення для розв'язання поставленої у дослідженні проблеми.

Так, УСНА НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ відображає погляди народу, його мораль, етику й естетику. Основним принципом зображення життя у фольклорних творах є протиставлення добра й зла, ідеалізація позитивних явищ і типів. Тому їх образи завжди зрозумілі й доступні дітям, котрим легко визначитись у своїх симпатіях та антипатіях.

Життєвість змісту, велика емоційна сила й виразність образів фольклору зумовлюють важливе значення його творів у шкільному навчанні та вихованні. Ще К. Ушинський підкреслював: "А яким невичерпним матеріалом є південноукраїнська народна поезія для розвитку, найвитонченішого розвитку найбагородніших і найніжніших почуттів у серці молодого покоління!" [223, с. 105]. Дослідники літератури й культури встановили безсумнівне існування багатой і різновидної української народної словесності, джерела якої треба шукати в житті й побуті давніх слов'ян [4, с. 348; 188, с. 25]. Вона була невід'ємною частиною життя народу, мала велику популярність і довгі часи зберігалася у Київській Русі.

До найстаршого типу усної словесності належать замовлювання (або заговори-шептанья), тобто магичні закляття. Вони володіють усіма ознаками первісної усної словесності й мають практичну мету, напр., вилікувати людину, забезпечити успіх на полюванні тощо. Про їх давнину й значення свідчить такий історичний факт, що вони віднесені в договори Русі з греками (в 907–911–945–971 рр.), в яких клялись зброєю, Перуном, Велесом і т.п. Зі зміною світогляду змінюється характер замовлювань, а на ґрунті середньовіччя християнської ідеології традиційний текст зумовлювань поєднується згадками про святих, Божу Матір і т.п. У новішніх часах їх використовують різні знахарі, ворожбити, шептуни.

На тлі всіх творів народної усної словесності найпомітніше вирізняються два цикли: 1/ обрядова поезія, пов'язана з обрядами весільними та похоронними (голосіння); 2/ календарна, зв'язана зі зміною пір календарного року (весни, літа, осені, зими).

Усна поетична творчість як мистецтво слова формується ще в докласовому суспільстві на основі індеференційованості суспільної свідомості, в якій колективне тяжіє над індивідуальним. Водночас усність є не лише засобом подачі й поширення фольклорного твору, а

й формою побутування, специфічною рисою його художнього творення, що має свої особливості, принципи й прийоми. Пізніше в процесі роздільного існування фольклору та літератури поступово сформувались й інші важливі риси, які вказують на суттєву відмінність між цими видами мистецтва. У фольклористиці яскраво вимальовуються такі специфічні ознаки народної творчості: 1/колективність, 2/традиційність, 3/усність, 4/анонімність, 5/варіативність, 6/імпровізаційність. З'ясування кожної із цих сторін на конкретному художньому матеріалі певною мірою розкриває суть фольклору як окремого типу художньої творчості людей, його специфіку порівняно з професійним мистецтвом.

Найважливішою ознакою народного мистецтва є колективність його творення. Правда, деякі дослідники (Т. Липова, І. Ляшенко, В. Новійчук) [220, с. 416] вважають, що колективність не може бути критерієм розпізнання фольклору, бо в історії письменництва окремі твори й певні жанри теж були наслідком колективної творчості. Так, більшість наших літописів є зведеннями (об'єднаннями, редакціями) традиційних уривків і нових текстів. І все ж вважаємо, що у фольклористиці міцно утверджується розуміння колективності як єдності особистої й масової творчості, характерної для народної поезії. Адже колективна природа фольклору не тільки не виключає особистої творчості окремих оповідачів, співців, а й передбачає її (В. Анікін). Якби не було особистого творчого початку, не було б і колективної творчості. Тому діалектична єдність колективного й індивідуального є характерною ознакою і цінністю народного мистецтва.

Суттєвою рисою і цінністю народної творчості, якою вона відрізняється від нового мистецтва, є змінність, варіативність текстів, казок, дум, частівок тощо. Адже більшість фольклорних творів мають не один, а кілька текстів. Це є результатом колективності творчого процесу, усної традиції й тієї своєрідної форми існування твору народного мистецтва, яка пов'язана з його "живим" виконанням. Варіативність є важливим показником повнокровного життя фольклорного твору. Вона часто відбиває еволюцію світогляду того середовища, в якому побутує той чи інший твір народного мистецтва. Тому аналіз варіантів має неабияке значення в розкритті процесу поетичної, музичної, художньо-естетичної творчості народу, розвитку його свідомості.

Українська народна поетична творчість виникла і збагачувалася одночасно з історичним розвитком українського народу. Вона тематично та ідейно споріднена з народною поезією, фольклором інших слов'янських народів. Водночас фольклор кожного окремого народу глибоко самобутній – відбиває притаманні йому риси, особливості географічних та історичних умов життя, своєрідність побуту, звичаїв, занять тощо.

Українська народна творчість відзначається великим жанровим розмаїттям. Тут і твори епічного жанру (думи, казки, оповідання, легенди, перекази), і обрядовий фольклор (колядки, щедрівки, веснянки, купальські, жнивварські, весільні пісні), і ліричні необрядові пісні (кріпацькі, рекрутські, бурлацькі), і народна драма, і твори малих жанрів (прислів'я, приказки, загадки, лічилки). Багатство жанрів, що вироблялося протягом віків, формувало й формує естетичні смаки народу, було і є морально-етичною і естетичною основою духовного розвитку особистості.

Велику художню і виховну цінність мають народні ДУМИ. З ними широко знайомлять і підростаюче покоління. Т. Шевченко в свій "Буквар" умістив думи "Про Олексія Поповича" й "Про Марусю Богуславку". До найбільш відомих народних дум належать: "Козак Голота", "Самійло Кішка", "Хмельницький і Барабаш", "Бідна вдова і три сини" та ін. Подані в думах образи позитивних героїв виступають як зразки мужності, відданості народові, непримиримості з насильством і гнобленням, боротьбою за Добро, Істину, Красу.

Одним із найбагатших і найяскравіших виявів фольклору є КАЗКИ. Народні казки являють собою усні художні твори розповідного характеру з вигаданим змістом. У них знайшли відображення соціальні стосунки, мрії і досвід багатьох поколінь людей, мораль, етика й естетика народу. Казки при наявності багатого й різноманітного змісту відзначаються простотою та дохідливістю, емоційною силою, майстерним розгортанням сюжету, яскравою образністю й естетикою мови. Вони мають неабияке поширення в дитячому середовищі, володіють значною силою виховного впливу на дітей, допомагають формувати їх свідомість, моральні й естетичні якості, риси характеру й вдачу.

Близькі до народних казок й оповідання-НЕБИЛИЦІ. У них йдеться про неправдоподібні історії, а це зміцнює у вихованців розуміння того, що може бути в реальному житті, а що вигадане. До

того ж небиліці створюють у них веселий настрій, викликають здоровий сміх і радість естетичних вражень .

ПРИСЛІВ'Я та ПРИКАЗКИ – теж один із найдавніших жанрів усної народної творчості. Протягом багатьох століть вони виявляли здатність народу відбирати й осмислювати найхарактерніші, найтиповіші якості природи, цінності праці, побуту, родинного й суспільного життя. Це надавало й надає їм можливість ставати “конденсатором” багатовікового життєвого досвіду, взаємин людей між особистістю і навколишнім середовищем. У своєму розвитку одні прислів'я виходили з ужитку, інші змінювали своє значення. Їх першоджерелом було реальне життя і побут людей, творчість народних мас: уривки з пісень, легенд, переказів, оповідань, анекдотів, літературні та філософські афоризми, вірування в прикмети, сили природи тощо. Відомий пареміограф ХІХ ст. І. Снегирьов називав їх енциклопедією народного життя [193, с. 11]. А К.Ушинський зазначав: "У прислів'ях, як у дзеркалі... відтворені всі сторони життя народу..." [224, с. 298]. Тут слід зазначити, що, як звичайно, терміни "приказка" і "прислів'я" вживаються паралельно, а деколи їх об'єднують під назвою “приповідки”. Але це не зовсім тотожні поняття.

Так, прислів'я містять у собі ширші висновки, узагальнення і є завершеним судженням. Вони, здебільшого, мають повчальний характер, а приказки лише констатують факт, але оцінки йому не дають. Наприклад, твердження "Не гонись за двома зайцями, бо й одного не піймаєш" є прислів'ям. А коли говорять: "Не гонись за двома зайцями", то це вже буде приказкою. Якщо в інших видах фольклору є вікова диференціація, то прислів'я і приказки – це універсальні твори, котрі не враховують вікових особливостей людини. Вони застерігають перед негідними вчинками, прищеплюють високі моральні й естетичні якості через образи правди, праці, інших людських чеснот.

ЗАГАДКИ – це ще один з найбільш поширених і давніх жанрів фольклору, який відбиває розуміння людиною зовнішнього світу. З давніх-давен загадки були однією з форм навчання людей пізнавати навколишній світ, через них передавалися життєвий досвід і знання. Часто загадки розкривають поетичні сторони речей і явищ, привчають помічати в них яскраве, характерне, те, в чому виявляється їх своєрідність. У загадках є смілива художня вигадка, яскраві деталі, широке використання засобів художньої виразності, зокрема метафор.

На всьому цьому фіксується увага людини, що сприяє розвиткові її спостережливості, пам'яті, образного мислення.

Не менш цікавим жанром усної народної творчості є СКОРОМОВКИ (спотиканки). Це мініатюрні прозові або віршовані твори гумористичного спрямування. Їх головне призначення – розвеселити, забавити людину цікавим співзвуччям слів, допомогти їй практично оволодіти красою мови. Сам термін підказує, як треба читати скоромовки: "Скоро, скоро мовить Ганка скоромовки-спотиканки, слово в слово ловко скоро мовить скоромовки" [96, с. 85]. Водночас виховний, зокрема естетичний, вплив на дітей вони, безперечно, справляють.

“Щодо цінності українського традиційного ідеалу людини, то він найяскравіше відбивається в українській народній ПІСНІ”, – наголошував Д. Антонович [4, с. 402]. Оскільки в народній пісні відображається почуття народних мас, то можна сказати, що через неї людина безпосередньо розмовляє з прадавніми й прийдешніми поколіннями. "Відомо, що українська пісня змістом, багатством, глибиною і різноманітністю переживань, відбитих у ній, красою і мелодійністю посідає одне з перших місць серед пісень народів світу", – зазначав Г. Ващенко [27, с. 120]. У народних піснях звертає на себе увагу характерна для українців риса – усвідомлення своєї людської гідності, почуття честі, те, що можна назвати духовним аристократизмом: "Аристократ духу не може бути рабом, тому й українцям властива непереможна любов до волі й ненависть до рабства і неволі" [27, с. 122].

Український народ має славу народу надзвичайно музичного, але, як підкреслював Д. Антонович: "Не відкидаючи великий загальний музикальності українського народу, мусимо з жалем констатувати, що вона є обмежена, так би мовити однобічна. Українська музика - це майже виключно музика вокальна і зводиться до співу" [218, с. 404]. Щоправда, український народ не тільки співає, а й має свої оригінальні музичні інструменти, але вони мало надаються до виконання самостійних музично-інструментальних композицій, здебільшого маючи призначення слугувати акомпанементом до співу.

Ретроспективний аналіз структури українських народних музичних творів ілюструє переважну орієнтацію у національній музичній творчості на мелодію, що цілком узгоджується і з помірним лагідним кліматом нашої батьківщини, і з розміреністю характеру провідної діяльності (праця хліборобів), і з спокійним, розважливим

темпераментом українця. Мелодика народної української музики, оскільки формувалась вона на надзвичайно потужному пласті культури, має міцний фундамент духовності [130, с. 47].

Можна прийти до висновку, що початково музика мала прикладний характер, оскільки була неподільно пов'язана з трудовими процесами, першородною магією, природою, тому й має вона прикладну цінність. Водночас народне мистецтво було й залишається засобом (інструментом) для здобуття і позахудожніх цілей (наприклад, координація дій людей, що забезпечується трудовою піснею, ритуальним танцем або привнесення "ігрової" розрядки в побут, що може задовольнитись жартівливою піснею-танцем та ін.), тому воно володіє й характером інструментальної цінності. Власне ціннісна якість належить тут не тільки самому мистецтву, а скоріше тим життєвим ситуаціям, де воно набуває свій "інструментальний" (прикладний) характер і до яких ніби "прикладається" сама художня творчість [72, с. 72]. Тут слід зауважити, що на сьогодні відомі дві форми існування фольклорних традицій: у своїй первісній формі й у сценічній обробці. Подібний поділ і проблема його розв'язання мають своє технологічне значення: для кого, для чого і кому потрібно зберігати слово, музику, пісню, танець. Це значення найбільш яскраво виявляється у народній пісні й народному танці. З огляду на вже охарактеризовані жанри народного мистецтва більш детально зупинимося на останньому.

ТАНЕЦЬ як жанр має конкретну форму свого застосування. Це – свято, весілля, народні гуляння. Але таке обмеження не вплинуло на багатство й різноманітність форм танцювальної музики. Наведемо їх найбільш поширені приклади:

МЕТЕЛИЦЯ. Тут простежується наявний зв'язок з природними явищами (завірюха, хуртовина). Це спричинило до особливостей хореографії, що вирізняється стрімкою зміною фігур та рухів, а також відповідного характеру музики. Покладена в основу метелиць вокальна мелодія в інструментальному варіанті виконується в жвавому темпі, збагачуються інтонації, ритміка й фактура. **ГОПАК** – один із найпоширеніших танців, що яскраво передає риси національного характеру: героїзм, силу, мужність. Він виконується чоловіками, тому в ньому використовуються характерні хореографічні рухи: стрибки, присядки, складні кружляння. Імпровізаційна основа хореографії в музиці відобразилась через контрасне зіставлення та індивідуальну зміну різнохарактерних

епізодів: мужніх і героїчних, стрімких, сповнених радості та веселості. *КОЗАЧОК* – найстаріший народний танець, складний і різноманітний щодо хореографічної та музичної побудови. *КОЛОМИЙКА* – танець, що зберіг синтетичну жанрову основу й виконується під спів і музику. Мелодика коломийок вирізняється широким діапазоном, роздріблиною ритмікою, з типовими синкопами, багатством танцювальних і музичних прикрас.

Фольклорний танець виконувався і виконується танцюристами для самих себе, він не розрахований на глядача. Збираючись на вечорниці, святкуючи свята, люди танцюють, узявшись за руки (у різних комбінаціях, колах, півколах тощо), танцюристи можуть входити й виходити з кола, відпочивши, знову продовжують танець.

На сцені ж треба враховувати можливість сприйняття танцю. Танець має відповідати часу, визначенням балетмейстера, музичному супроводу, умовам сцени, характеризуватися малюнками, виконавською культурою. Сценічний танець потребує перевтілення, а це означає показати його образне, художнє й естетичне розв'язання, де дійові особи розкривають задум твору, демонструючи акторську майстерність танцюристів.

Окремі фольклористи, музиканти й хореографи прагнуть "залишити" фольклор у первозданному вигляді. Нині не потрібно говорити про те, що молодь не хоче співати фольклорні пісні, танцювати старовинні танці. До них повинна дійти істинно художня культура, яка задовольнила б її сьогоденні естетичні бажання. Практика й наші спостереження засвідчують, що традиції вдається відродити там, де їх розуміють.

В Україні проводилися й проводяться календарні та сімейні свята: зимові – Масляна, літні – Купала, осінні – обжинки, ярмарки, весільні свята, в яких стародавнє переплітається з новим. У святах беруть участь і діти, і молодь, де ритуали нині стають звичаями. В історичному аспекті відбувається постійний процес відновлення і розвитку традицій, але особливості художньої форми в мистецтві народу зберігається віками, а традиції відбивають ту естетичну цінність і якість, яка зветься класикою мистецтва.

Складний процес еволюції *національного театру* також відбувався протягом багатьох століть. Дохристиянські обрядові видовища та розваги: проводи масляної, гаївки, русалії, весілля, уродини, поховання мали характер комплексних магічних дій, що являли собою органічну цілісність і відкривали широкі можливості

для всебічного вияву народної сценічної творчості. Ці стародавні ігри в дещо змінених формах збереглися до наших часів яскравою перлиною театральних дій у багатобарвному українському НМ.

Водночас доречним буде зауважити, що, відбиваючи колективний світогляд, твори НАРОДНОГО ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА позначені особистістю майстра. Тут колективна та індивідуальна творчість завжди перебувають у діалектичній єдності, доповнюючи й збагачуючи одна одну. У зв'язку з колективним характером творчості віками кристалізувались творчі технологічні методи ручної праці, які вдосконалювались кожним наступним поколінням. Це досить широка галузь народного мистецтва, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. До нього належать такі види: декоративно-прикладне, монументально-декоративне, оформлювальне, театральнорекоративне тощо. Зупинимось на більш детальній характеристиці його першого виду, що займає чільне місце в естетичному вихованні дітей та молоді. Так, декоративно-ужиткове мистецтво безпосередньо входить у сферу матеріальної і духовної культури народу. Особливий інтерес викликають висновки дослідників про аспекти умовного розмежування матеріальної і духовної культури та спеціальне виділення художньої культури на тій основі, що в ній відбувається процес “злиття” матеріальної, реальної форми й духовного змісту [5, с. 72; 182, с. 144; 36, с. 152].

Відомо, що художня кераміка, тканини, вишивки, килими, писанкарство, різьба по дереву тощо є результатом як духовної, так і практичної діяльності людей. Вони матеріально виражені й несуть інформацію про композицію, колорит, орнамент тощо, яка зберігається у колективній пам'яті народу. Декоративно-ужиткове мистецтво охоплює і сферу знань, естетичні погляди, смаки, обрядові аспекти, етичні переконання тощо. Сьогодні декоративно-ужиткове мистецтво розглядається як важлива художня цінність, що виконує численні функції – пізнавальну, комунікативну, естетичну та ін. Життя підтверджує, що декоративно-ужиткове мистецтво збагачується новими аспектами філософсько-естетичного звучання, його змістовна краса потрібна людині, а його художньо-культурна, естетична цінність постійно зростає.

Важливо підкреслити, що декоративно-ужиткове мистецтво – особлива галузь художньої діяльності людей, у продуктах якої призначеність для практичної мети зливається з естетично доцільним

розв'язком [106, с. 36]. Першочергове значення тут має виготовлення корисної речі й одночасно предмета, який має естетичні якості та цінності. Будь-який продукт народно-декоративного мистецтва є органічною єдністю утилітарного й художнього, сплавом практичної доцільності речі з красою її зовнішніх рис. "Усе, до чого торкалися руки народних майстрів перетворювало, буденне в явище мистецтва. Предмет набував форму, зручну й найбільш доцільну в своєму прямому призначенні й водночас художньо виражену, образну та естетично цінну [68, с. 9].

Порівнюючи декоративно-ужиткове мистецтво з іншими видами образотворчості, які не мають безпосередньої практичної цінності, Б. Лук'янов підкреслює: "У звичайних мистецтвах естетична цінність – головна і єдина. А в декоративно-прикладному мистецтві головним убачається доцільність, корисність речі. Як же вони узгоджуються і поєднуються. Цей зв'язок діалектичний, суперечливий і взаємодоповнювальний" [127, с. 198].

Практичне призначення того чи іншого предмета, його служіння певній меті Г. Гачев розглядає як функціональність, але водночас зазначає: "Кожен предмет і його раціональність більші, ніж його тимчасове практичне застосування, а після певної доцільності в ньому залишається більш загальна корисність – естетична цінність" [48, с. 122–123].

Це стосується не лише декоративно-ужиткового, але й інших видів народного мистецтва – музики, танцю тощо. Наприклад, український народний танець гопак є не тільки носієм своєї краси рухів і звуків, але й показником військового розвитку тогочасної молоді, що й у сьогоденні має вартісні ознаки в бойових мистецтвах.

У зв'язку з проблемою дослідження особливу увагу слід приділити специфіці ДИТЯЧОГО фольклору. Вона полягає в тому, що він має виразну освітню і виховну цінність. У ньому виявляється розуміння дитячих смаків та інтересів, близькість тематики творів до запитів дітей різного віку, легкість, цікавість і доступність форми. Весела й захоплива розповідь, поєднання словесного матеріалу з елементами гри, зображення цікавих для малят тварин, фантастика й героїка, поетичність мови, багате використання звуконаслідувань, стислий обсяг, розкриття не стільки характеру персонажів, скільки показ дій і вчинків, яскраве зображення подій, динамізм – такі головні риси дитячого фольклору, так званих малих жанрів народного

мистецтва. Ці твори відзначаються високим рівнем художньої майстерності й увагою до психології дитячого сприйняття.

Враховуючи сучасну педагогічну й вікову класифікацію дитячого віку, можна знайти у фольклорі твори для малят, для дітей переддошкільного й дошкільного віку, молодшого шкільного та середнього віку (загадки, прислів'я, приказки, колискові пісні, пестушки, лічилки, дражнилки, інші дитячі ігри й забави). Це стосується як змісту, так і форми творів народного мистецтва. Часто-густо вони смішні й веселі; за героїв тут нерідко виступають різні тварини; фольклорні твори часто супроводжують гру й тісно пов'язуються з нею. У дитячому фольклорі багато звуконаслідувань, фантастики, пізнавального, естетичного та етичного матеріалів. Відповідно до збагачення життєвого досвіду дитини, її знань і прагнень ускладнюється й зміст фольклору для старших вікових груп.

Найвидатніші досягнення українського образотворчого мистецтва є вагомим внеском у скарбницю національного мистецтва, розвиток якого відзначений розмаїтими зв'язками зі світовим художнім процесом. Серед дітей дуже популярними є вишивка, малярство, писанкарство, розпис по дереву тощо. Заняття цими видами народного мистецтва відкривають багатьом дітям нові шляхи пізнання народної творчості, збагачують їх внутрішній світ. Вироби, виготовлені руками дітей, мають слугувати прикрасами домашніх і шкільних інтер'єрів. Працюючи, учні поєднують знання технічних прийомів з художньою фантазією, властивій їх дитячому уявленню, створюють не тільки корисні, але й гарні речі. Роботу дітей над створенням того чи іншого виробу, або ж його деталі, нерозривно пов'язану з вибором теми, технікою виконання, збором матеріалу і самим виконанням, слід уважати творчою.

Як стверджує О. Рудницька: “Народне мистецтво стало для людини джерелом життєвого досвіду, спеціально організованого, продуманого й оціненого з погляду істинного смислу” [184, с. 10]. З огляду на це НМ стає дійовим засобом упровадження культурних норм та естетичних цінностей, художніх уявлень й історичних знань, необхідних для повноцінного розвитку підростаючого покоління.

Цими важливими проблемами естетичного розвитку дітей і молоді займається чимало сучасних дослідників: Т. Комарова, Т. Кузнецова, О. Чернишов, Г. Шевченко та інші [144, с. 208; 112, с. 64], але класифікація жанрів народного мистецтва, як в естетиці, так і у фольклористиці та мистецтвознавстві, до цього часу не

визначена. Тому для проведення дальшого дослідження вважаємо за доцільне навести загальний перелік умовної класифікації основних жанрів народного мистецтва, акцентуючи увагу на малих жанрах НМ, дитячому фольклорі (Додаток А.).

Уся навчально-виховна діяльність сьогодення має бути насичена народознавчими матеріалами мистецтва, що характеризують національно-культурні цінності українського народу. "Багато, безумовно, залежить від учителів, від викладання навчальних предметів і особливо тих, які безпосередньо дають народознавчі знання", зазначає професор А. Розенберг [157, с. 8–9]. Але далі вчений акцентує увагу на тому, що не меншого значення має самодіяльність дітей, пов'язана з поглибленим вивченням рідної мови, історії рідного краю, багатой культурної спадщини з вивчення історичних пам'яток, обрядів і звичаїв [157, с. 9]. Збирання та вивчення фольклорних матеріалів (пісень, примовок, прислів'їв, казок, колядок, щедрівок тощо) захоплює дітей, допомагає їм організувати своє дозвілля, виховує почуття й інтелект, формує естетичні орієнтації в мистецтві та житті.

Характер мистецького оволодіння дійсністю визначається передусім об'єктивними соціальними закономірностями життя даного суспільства, певної історичної епохи. Проте в них же знаходять реалізацію вищі загальнолюдські гуманістичні цінності: відповідно Краса, Істина й Добро. У певному розумінні історія людства – це історія становлення саме цих цінностей.

Водночас естетичні цінності окремої людини не є щось механічно привнесене зовні – це не чиста дошка, на якій суспільство пише те, що йому заманеться. Справжні естетичні цінності творяться власними зусиллями. Кожна людина мусить "переробити" у власній душі цінності світової та вітчизняної культури. Тільки за цієї умови вона здатна визначити власні цінності, в яких її неповторна індивідуальність буде вести конструктивний діалог, відчувати причетність до загальнолюдських цінностей нації й усього людства. Створюючи ключові цінності, життєві сенси молодій людині, національна культура й НМ передають від покоління до покоління цю своєрідну "аксіологічну естафету" [207, с. 17]. Вже доведено, що чим вище суспільство розвинуте, тим більш питома вага в ньому саме загальнолюдських цінностей з їх гуманістичним "зарядом". Таким чином, в ієрархії цінностей вищу значущість мають твори мистецтва, в яких при гуманістичній спрямованості досягаються художньо-

значущі узагальнення історії, сьогодення, людських характерів, ідей і почуттів, мають місце явища, що збагачують усю світову культуру. Витвори ж мистецтва, в яких розв'язуються вічні питання добра й зла, зміст буття й щастя, що хвилюють людей усіх націй і народностей, одержують статус ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ цінностей, бо саме в них яскраво відображений гуманістичний заряд самовираження людства. У НМ, крім гуманістичних, естетичних, художніх, етичних та інших цінностей, закладені величезні виховні можливості, цінності, які до нашого часу не реалізовані повною мірою. Всебічна реалізація функцій-цінностей НМ, яких об'єднує гуманістичний "заряд" загальнолюдських вартостей і є одним із поліфункціональних принципів художньої культури (І. Ляшенко). Він несе в собі естетичну силу, спрямовану на духовне збагачення особистості через складну систему взаємодії цінностей і різних рівнів художньо-естетичної активності останньої.

Вдосконалення психологічного апарату естетичного сприйняття світу, що складається із емоційних переживань, вражень, оцінок, уявлень, фантазії, мислення людини; розвиток її образно-асоціативної сфери свідомості; актуалізація практично-перетворювальної діяльності; піднесення морально-вольових якостей, патріотичних почуттів дітей і молоді вбачається в інтегрованому підході до формування естетичних орієнтацій підрастаючих поколінь на цінності НМ в єдності з проблемою відродження національної культури. Цю проблему розробляють багато дослідників. Серед них М. Стельмахович, І. Мартинюк, П. Ігнатенко, В. Стрілько, С.Нікітчина, К. Чорна, Г. Шевченко та інші. Вітчизняні вчені розробили нову концепцію [169, с. 79], згідно з якою передбачаються такі основні напрямки освітньо-виховної діяльності:

РІДНА МОВА. Напрямок цієї роботи має розкривати цінність рідної мови як засобу спілкування і як найяскравішого вияву національного буття. Оскільки рідна мова увібрала в себе культурно-історичний досвід народу, "вона є могутнім засобом об'єднання народу, консолідації національних сил" [169, с. 15]. Необхідно визначити також можливості рідної мови як "природного вихователя". К. Ушинський назвав мову "найбільшим педагогом". Як стверджують автори концепції (П. Ігнатенко, Ю. Руденко, В. Стрілько, М. Стельмахович, Е. Сявавко), без рідної мови не може формуватися національна культура й духовність.

ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ НМ – завжди було у великій пошані. НМ використовувалося у вихованні підростаючого покоління, було і є його осереддям. Колискові пісні, казки, прислів'я, приказки, думи, легенди – джерела естетичних й етичних цінностей.

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА. Вона складається з рідної мови, НМ (пісенне, музичне, декоративно-ужиткове), національних традицій, звичаїв, обрядів, національної символіки, народних ігор, сімейно-побутової культури, тобто віками творених цінностей. Автори концепції підкреслюють, що материнська пісня, рідний край, природа України, бабусині казки та дідусеві розповіді про героїчне історичне минуле – це цілющі джерела розвитку й становлення підростаючої особистості.

РОДИННА ЕТНОПЕДАГОГІКА – невід'ємна частина народної культури. Автори стверджують: "Без значного поліпшення родинного виховання ми не доб'ємося докорінних змін у шкільному вихованні" [169, с. 16]. Просвітницьку педагогічну діяльність треба вести на науковому рівні. Не втратили своєї цінності праці А. Макаренка "Книга для батьків" і В. Сухомлинського "Батьківська педагогіка" та інші.

РОДОВІД. Педагогічна виховна робота про родовід – це знання найближчого минулого свого народу. Власне, це та історична суспільна пам'ять – культурно-національна цінність. Саме вона виховує у школярів національну гідність і честь, формує культ матері та батька, бабусі й дідуся, роду свого й народу.

ПЕДАГОГІКА НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ має значний виховний вплив. Традиції, звичаї та обряди безпосередньо пов'язані з народним календарем, дозволяють зрозуміти школярам, що історична пам'ять зберегла єдність людини з природою. Участь школярів у народних святах формує в них художньо-естетичні якості, глибокі патріотичні почуття. Вони оволодівають народною естетикою, мораллю, побутовою культурою свого народу.

НАЦІОНАЛЬНА СИМВОЛІКА. Це також важлива складова виховання, оскільки культурна народна спадщина зберігає філософські, політичні, ідейно-моральні цінності та скарби символіки. Автори концепції відзначають: "Без розуміння народних символів (наприклад, берегиня, обереги пам'яті, обереги дитинства та інші) не можна глибоко пізнати мистецтво, культуру, духовність народу" [169, с. 19]. Символи – це обереги естетичного виховання й етнічної

пам'яті: верба над ставом; калина в лузі; тополя край дороги; явір над водою тощо. Відомий всім вираз: "Без верби та калини нема України".

Не менш важливі й такі напрямки в педагогіці НМ і народознавства, як: НАРОДНА МІФОЛОГІЯ, що з глибин віків донесла до нас найцікавіші міфологічні образи, кращі з яких відображені у НМ; НАРОДНИЙ ПОБУТ, який протягом століть відображає певні способи життя українського народу, розкриває працьовитість, щедрість, гостинність та естетично-етичні якості представників нації; НАЦІОНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР, які пов'язані з душею народу, певною сукупністю духовно-естетичних якостей, що відтворена у фольклорі, мистецтві (інших компонентах народної культури); ПАТРІОТИЗМ – це комплексна якість людини, починає зароджуватись з любові до матері та батька, з розуміння краси рідної мови, природи, національної культури і НМ; СІМЕЙНО-ПОБУТОВА КУЛЬТУРА має відродити численні народні традиції, що складають її основу, оскільки "сім'я – це народ, нація в мініатюрі" [169, с. 23], саме тут необхідно берегти рідну мову, традиції, звичаї, НМ, історію свого народу; ДИТЯЧА ТВОРЧИСТЬ успішно розвивається на основі "проникнення" дітей у зміст, характер і цінності народної творчості; НАРОДНА ДУХОВНІСТЬ – це та духовність, яку протягом сторіч виробила нація.

Засвоюючи й відтворюючи цінності життя, культури, НМ, учні оволо-дівають народним світосприйманням, способами мислення, національною пси-хологією, характером естетичних ставлень, що сприяє їх всебічному розвитку.

Не секрет, що ціннісна значущість творів народного мистецтва відкривається лише тим слухачам, читачам, глядачам, які досягають художньо-естетичної та духовної зрілості, набувають достатнього досвіду спілкування з фольклорними традиціями народного мистецтва. А осягнення творів НМ, їх впливу на особистість можливе тільки за умови глибокого знання історико-етнічного коріння свого народу, своєї культури.

* * *

Важливим елементом духовної визначеності особи є її естетичні ціннісні орієнтації. Обираючи ту чи іншу цінність, людина формує свого роду довгостроковий план поведінки й діяльності, визначає її тривку смисловою перспективою. Якщо мотивація дає відповідь на питання, ЧОМУ, ДЛЯ ЧОГО людина діє певним чином, а ціннісна

орієнтація висвітлює те, ЗАРАДИ ЧОГО вона діє, чому присвячує свою діяльність, то естетична орієнтація визначає якісний показник даного процесу в духовній сфері.

Якщо *цінності* визначаються як значущість явищ, предметів реальної дійсності й культури з погляду відповідності або невідповідності їх потребам суспільства, соціальних спільнот, груп й окремої особи, то *естетичні цінності* - це відношення естетичних властивостей явищ або предметів до потреб, інтересів, ідеалів і смаків особи, спільноти, суспільства в цілому.

Ціннісні орієнтації розглядаються у дослідженні як система фіксованих установок, що зумовлюється певними цінностями й виражається у здатності суб'єкта до цілісного переживання, усвідомлення та готовності до здійснення вибіркової оцінної діяльності, а *естетичні орієнтації* – спосіб диференціації особою об'єктів матеріальної та духовної культури за їх естетичною значущістю. Отже, формування естетичних орієнтацій полягає в тому, що під впливом цілеспрямованого педагогічного процесу естетичні цінності мають виступати об'єктами переживання й усвідомлення їх вихованцями як інтересів, потреб, ідеалів і смаків. Це має заохотити підростаючу особу до засвоєння, створення і реалізації естетичних цінностей у всіх сферах життя й культури.

Іншою проблемою виступає готовність наставника до формування у вихованців цього естетичного й духовного феномена. Проблема готовності досліджується у працях і педагогів, і психологів. І якщо перші акцентують увагу на виявленні факторів і умов, дидактичних та виховних засобів, завдяки яким надається можливість керувати процесом розвитку цієї якості, то дослідження психологів зорієнтовані на визначення характеру зв'язків і залежностей між станом готовності, як таким, й ефективністю професійної діяльності в тій чи іншій сферах навчально-виховної роботи. Готовність учителя до формування естетичних орієнтацій учнів визначається як складне особистісне утворення, що виступає інтегральним показником професійної підготовки вчителя і містить у собі різного роду установки на усвідомлення даної педагогічної проблеми, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів естетичної діяльності з учнями та оцінку своїх можливостей у досягненні позитивних результатів навчально-виховної роботи.

Естетична зорієнтованість, що виявляється у ставленні людини до естетичних явищ, стає особистісною орієнтацією завдяки

особливому механізму взаємодії суб'єкта (який сприймає це явище) з естетичним об'єктом, зокрема, твором народного мистецтва. При взаємодії суб'єкта з об'єктом мистецтва відбувається формування людини як суб'єкта певного художньо-творчого, а певною мірою і як суб'єкта культурно-історичного процесу.

Народне мистецтво завжди було й залишається носієм фольклорних традицій національної культури, духовної спадщини народу. У вітчизняній науці під фольклором розуміють усну народну творчість; народну музику називають музичним фольклором; танцювальне мистецтво – народною хореографією; народні художні вироби – народним образотворчим, декоративно-ужитковим мистецтвом.

У дослідженні зроблена спроба систематизувати жанрову розмаїтість НМ. Особлива увага звертається на аналіз т.з. “дитячого” фольклору, бо малі форми НМ мають виразну освітню і виховну значущість, яскраво виявляють дитячі інтереси, смаки, ціннісні установки та орієнтири. Тематика цих творів близька до запитів дітей, характеризується легкістю сприйняття, цікавістю змісту, доступністю форми. Захоплива розповідь, поєднання словесного, музичного матеріалу з елементами гри, зображувальність, фантастика й героїка, поетичність мови, багате використання звуконаслідувань, стислий обсяг, розкриття не стільки характеру персонажів, скільки показ дій і вчинків, яскраве зображення, динамізм подій – головні риси малих жанрів НМ.

У творах НМ яскраво відображені загальнолюдські вартості з їх гуманістичним зарядом, етичні, естетичні, художні цінності, закладені величезні освітньо-виховні можливості, які до цього часу не реалізуються повною мірою.

Одним із вихідних принципів реалізації "Державної національної програми "Освіта" ("Україна ХХІ століття")" виступила українська спрямованість освіти й виховання, що полягає у невіддільності від національного ґрунту, органічному поєднанні з національною історією й традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, відродженні його духовності й менталітету. Значне місце в реалізації визначених завдань відводиться процесу формування у підростаючого покоління естетичних орієнтацій на цінності НМ.

1.3. Базові (ключові) компетентності особистості як результат позашкільної освіти

Сучасний етап розвитку освітньої галузі передбачає доцільність ефективнішого використання освітньо-виховного потенціалу навчальних закладів, спрямованого на розв'язання проблеми організації вільного часу дітей та учнівської молоді, задоволення їхніх потреб в особистісному розвитку, самореалізації, професійному самовизначенні. Соціальний попит на освіту, якому властиві практична спрямованість і широкі можливості для творчої самореалізації особистості, потребує оптимізації освітньо-виховної роботи в загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладах. Реалізація такого завдання можлива за умови дотримання вимог якості освіти, детермінованої сучасними інтеграційними процесами; побудови освітньо-виховного процесу на принципах соціалізації та гуманізації; удосконалення методико-педагогічних засад їхньої діяльності; єдності навчальних, виховних, розвивальних цілей і завдань. Особливу роль у розв'язанні зазначених проблем відіграє позашкільна освіта як соціальний інститут виховання й розвитку дітей та учнівської молоді – невід'ємної частини освітньо-виховного простору, що сприяє формуванню особистості, розкриттю її творчого потенціалу; вихованню соціально значущих якостей і формуванню ціннісних, моральних орієнтирів.

Формування єдиного європейського освітнього простору передбачає зміну підходів до завдань навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління, здатного до активного реагування на зміни в життєвій діяльності. Освіта в інтересах збалансованого розвитку враховує пов'язані між собою екологічні, економічні та соціальні проблеми; сприяє зміні поглядів; забезпечує розвиток критичного мислення та використання особистісного потенціалу; розширює можливості для розроблення нових підходів до розв'язання проблем [159; 203].

На підставі вищезазначеного суспільно важливим є створення в позашкільних навчальних закладах освітньо-виховного простору (середовища), сприятливого для гармонійного розвитку особистості, подальший розвиток якого визначають соціальні, організаційно-технологічні, психолого-педагогічні чинники [19; 211; 212].

Аналіз наукових досліджень із зазначеної проблеми, організаційно-технологічних матеріалів позашкільної педагогічної практики свідчить про те, що основна роль у формуванні

позашкільного освітньо-виховного простору належить позашкільним навчальним закладам. Це насамперед зумовлено тим, що за своєю сутністю освітньо-виховне середовище позашкільного навчального закладу є розвивальним. Його практична і творча спрямованість, за словами В. Вербицького, стимулює особистість до гармонійного розвитку, оволодіння творчими навичками, забезпечує формування її базових компетентностей, сприяє самовизначенню в подальшій професійній діяльності, що підсилює соціально-освітнє значення позашкільних навчальних закладів, у основу діяльності яких покладено принципи гуманізму, демократизму, єдності загальнолюдських і національних цінностей, безперервності, наступності, багатокладності й варіативності, добровільності, доступності та практичного спрямування.

Упровадження інноваційних підходів для підвищення якості навчально-виховного процесу, методичної, організаційної, управлінської діяльності є важливим теоретико-методологічним аспектом розвитку позашкільної освіти [117].

В освіті підходи поділяються на традиційні й інноваційні. У контексті традиційних підходів (знаннєвий, діяльнісний тощо) основною метою і змістом навчання є оволодіння знаннями, формування вмінь і навичок використання їх у практичній діяльності. Зокрема, знаннєвий підхід орієнтований на набуття учнями знань, визначених навчальною програмою. Діяльнісний підхід спрямований на формування в учнів умінь і навичок виконання навчальних завдань.

Останнім часом кількість підходів постійно збільшується. Особливого поширення набули диференційований, особистісно орієнтований, гендерний, компетентнісний, культурологічний підходи, що за своїм змістом є інноваційними.

За визначенням Є. Бондаревської, підхід – це усвідомлена орієнтація педагога-дослідника або педагога-практика на реалізацію у своїй діяльності сукупності взаємопов'язаних цінностей, цілей, принципів, методів дослідницької або практичної педагогічної діяльності, що відповідає вимогам освітньої парадигми [20].

У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених сучасного періоду висвітлені основні теоретичні й методологічні положення щодо впровадження різних підходів у діяльність навчальних закладів. У контексті їх використання в навчально-виховному процесі особливої актуальності набувають дослідження

особистісно орієнтованого підходу (І. Бех, В. Кремень, С. Логачевська, Н. Ничкало, О. Савченко, Г. Якиманська Г. Яценко та інші), особистісно-розвивального підходу (Л. Божович, М. Лейтис, А. Петровський, В. Сухомлинський та інші), модульного підходу (В. Аніщенко, І. Богданова, В. Плохій, С. Подолянчук, М. Чошанов та інші), диференційованого підходу (Н. Ничкало, Є. Рапацевич, Н. Розенберг, П. Сікорський та інші), дитиноцентристських підходів: ідеографічних (унікально індивідуальних) і монотетичних (універсальних) підходів (Д. Дай, Дж. Рензулі та інші) тощо.

Різні аспекти розроблення та реалізації компетентісного підходу в освіті висвітлені в наукових публікаціях А. Андреева, Н. Бібик, О. Биковської, В. Болотова, Л. Ващенко, А. Вербицького, І. Єрмакова, І. Зимньої, О. Лебедева, О. Локшиної, О. Овчарук Р. Пастушенка, Г. Селевка, О. Пометун, Дж. Равена, А. Тряпціної, Р. Уайта, А. Хуторського, С. Шишова та інших.

Проте у сучасній психолого-педагогічній науці проблема щодо концептуального визначення інноваційного потенціалу компетентісного підходу є не достатньо розробленою. Насамперед це стосується визначення його принципів відмінностей від наявних психолого-педагогічних концепцій діяльній та розвивальній спрямованості; подолання суперечностей між практичною орієнтованістю компетентісного підходу і домінуючою предметно-теоретичною орієнтацією педагогічної практики загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів; підвищення ролі позашкільної освіти у формуванні профільних пізнавально-практичних, творчих, здоров'язберезувальних та інших компетентностей, соціалізації підростаючого покоління.

Суттєві проблеми виникають і на етапі визначення та диференціювання понять «компетенція», «компетентність». Зокрема, поняття «компетенція» використовується в багатьох контекстах і різних значеннях, а саме: коло повноважень будь-якого органу чи посадовця; коло питань, у яких певна особа має досвід і знання; особиста здатність фахівця розв'язувати професійні завдання; формально описані вимоги до особистісних, професійних, інших якостей фахівця; сфера відносин між знаннями та діями в людській практиці, прагматично орієнтовані риси особистості; сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що використовуються залежно від предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності. Поняття

«компетентність» тлумачать як перелік стандартів, що чітко визначають якості людини, потрібні для якісного виконання своєї роботи; навички, знання й уміння, що є значущими для компетентного виконання роботи; показник рівня розвитку особистості, її здатності використовувати компетенції в нестандартних умовах; спеціальна здібність людини, необхідна для виконання конкретної дії в конкретній галузі, що передбачається спеціальними знаннями, навичками, способами мислення, й готовність відповідати за свої дії; сукупність компетенцій; наявність знань і досвіду, необхідних для ефективної діяльності в тій чи іншій галузі тощо [14; 170].

Крім того, у багатьох наукових дослідженнях компетенції ототожнюються з компетентністю, а компетенція пов'язується з поняттям «потенційна активність» (готовність і прагнення до діяльності), а компетентність є близькою за значенням до категорії «реальна активність» (якість, що визначає ефективність процесу й результату діяльності). Іноді компетенції трактують як структурні складники компетентності [222].

Зазначене вище свідчить про доцільність постійної взаємодії наукової думки та практичного досвіду для вирішення актуальних проблем, пов'язаних із упровадженням компетентнісного підходу в закладах освіти. Йдеться, насамперед, про формування єдиного понятійного апарату, внесення змін до навчальних програм, розроблення методик і технологій навчально-виховної роботи, критеріїв оцінювання якості освіти тощо.

У контексті впровадження компетентнісного підходу в систему позашкільної освіти особливого значення набувають проблеми формування його теоретико-методологічних засад, зокрема щодо підвищення якості освіти (як процесу і як продукту педагогічної діяльності), пришвидшення інноваційних процесів (імпортування або продукування інновацій, їх упровадження, поширення), визначення нових пріоритетів у навчально-виховній, розвивальній, соціалізуючій роботі з вихованцями, створення умов для розширення їхньої життєвої компетентності (формування наукового світогляду особистості, забезпечення гармонійного розвитку, набуття досвіду взаємодії всіх суб'єктів навчально-виховного процесу під час пізнавально-творчої діяльності тощо).

Для розв'язання означених проблем у позашкільній освіті особливо важливим є постійне вдосконалення педагогічних систем

дитячих і молодіжних творчих об'єднань, забезпечення в них сприятливих для гармонійного розвитку і соціалізації особистості умов. Навчити вчитися (культура оволодіння новими знаннями), навчити жити (культура побуту, здоровий спосіб життя), навчити жити разом (культура людських взаємостосунків), практична спрямованість навчання (використання набутих умінь і навичок у життєдіяльності) були і є актуальними завданнями діяльності педагогічних колективів ПНЗ. Тому функціонування педагогічних систем, сформованих у позашкільних навчальних закладах, спрямоване на постійне розширення поля креативності вихованців, формування в них стійкої внутрішньої мотивації до навчально-пізнавальної та творчої активності, розширення соціального досвіду, формування позитивної «Я-концепції». Це не лише забезпечує самореалізацію вихованців в обраних видах навчально-творчої діяльності, а й сприяє їхньому професійному самовизначенню та соціальній адаптації.

На думку О. Биковської, загальноєвропейська та світова тенденції до інтеграції та глобалізації в освіті, зміна освітньої парадигми, сучасний соціальний попит на якісну освіту зумовлює важливість оптимізації такої роботи – побудови навчально-виховного процесу в контексті впровадження інноваційних педагогічних технологій, удосконалення методико-педагогічних засад діяльності навчальних закладів для формування в дітей та учнівської молоді здатності засвоювати та використовувати знання на практиці. Виховання в позашкільній освіті має бути спрямованим на розвиток особистості з урахуванням її індивідуальності й унікальності життєвого досвіду. Це суб'єкт-суб'єктний процес, організатором якого, з одного боку, є педагог або педагогічна система, з іншого – учень, вихованець [16; 17].

Отже, на сучасному етапі перед національною системою освіти стоїть важливе завдання – виховання громадянина, спроможного до гнучкої зміни способів і форм життєдіяльності та її естетизації. Відповідно до цього, основним суспільним завданням закладів освіти є формування ключових компетентностей особистості, що забезпечують її соціалізацію і становлення як свідомого громадянина своєї держави [211].

Сучасні соціальні потреби у вихованні компетентної особистості вимагають постійної роботи з модернізації освіти – забезпечення її відповідності запитам і можливостям суспільства, конструктивних

змін у системі навчально-вихованої діяльності, переорієнтації на більшу продуктивність: уміння досліджувати, аналізувати, синтезувати явища навколишньої дійсності на основі системи знань і вмінь, детермінованих гуманістичними культурно-освітніми орієнтаціями.

На думку О. Литовченко, результатом навчально-виховного процесу має бути не лише оволодіння особистістю системами профільних знань, умінь і навичок, а й її здатність до ухвалення правильних рішень у різних життєвих ситуаціях та до естетизації всіх видів життєдіяльності. На розв'язання зазначених проблем і має бути спрямовано роботу навчальних закладів з упровадження компетентнісного підходу [122].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти ключові компетентності визначені як основи для самореалізації в суспільстві, успішної організації власного життя [64].

За визначенням О. Лебедева, компетентнісний підхід як напрям у навчанні – це сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінки освітніх результатів [117].

Аналітичний огляд підходів до тлумачення поняття «компетентність» дає можливість зазначити, що багато дослідників цієї проблеми залишаються в межах традиційного підходу, спрямованого на пріоритет навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління [16; 107; 122; 170].

Деякі зарубіжні вчені визначають компетентність як успішну поведінку в нестандартних ситуаціях, що передбачає розв'язання завдань, оперування інформацією, динамічними та важко інтегровальними процесами, управління якими потребує ґрунтовних теоретичних знань.

За І. Зимньою, у основі компетентності лежать складні особистісні ціннісні утворення, що мають інтелектуальні, емоційні та моральні складники [82].

Зазначене дає можливість тлумачити дефініцію «компетентність» як оволодіння необхідними знаннями для використання їх у життєдіяльності (ухвалення рішень і здатність усвідомлено й ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем).

Компетентності є важливим результатом освіти, що передбачає їх інтеграцію у зміст діяльності навчальних закладів. У сучасних наукових дослідженнях наголошується на тому, що компетентність

формується на основі опанування системою наукових знань, умінь і навичок, які забезпечують гармонійний розвиток особистості, формування її світогляду, набуття соціального досвіду, підготовку до суспільного життя й професійної діяльності. Ключовими компетентностями є такі, що дають особистості змогу свідомо й раціонально будувати своє життя й досягати успіхів за законами краси, тобто забезпечують успішну її самореалізацію [81].

За О. Лебедєвим, аналіз понятійного апарату, що визначає сутність компетентнісного підходу в освіті (сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу та оцінки результатів), уможлиблює виділення таких його особливостей:

– змістом освіти та виховання є дидактично адаптований соціальний досвід розв'язання пізнавальних, світоглядних, моральних, естетичних та інших проблем;

– організація освітньо-виховного процесу полягає у створенні умов для формування в особистості досвіду самостійного розв'язання зазначених вище проблем у різних сферах і видах діяльності на основі використання соціального досвіду, елементом якого також є і власний досвід;

– оцінка результатів ґрунтується на аналізі рівня освіти та виховання, досягнутих у процесі навчально-пізнавальної та практично-творчої діяльності [117].

Теоретичною основою компетентнісного підходу є ідеї загального та особистісного розвитку, сформульовані в контексті психолого-педагогічних концепцій розвивальної та індивідуально орієнтованої освіти; ідеї цілеспрямованості освітнього процесу, основним результатом якого є формування ключових компетентностей; створення умов для формування в учнів досвіду самостійного розв'язання пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних, естетичних, інших проблем, що виникають у процесі навчання та виховання; оцінювання результатів оволодіння учнями теоретичними знаннями та практичними навичками на відповідних етапах навчання.

За О. Биковською, актуальність упровадження компетентнісного підходу в позашкільній освіті визначена необхідністю формування компетентностей особистості, що забезпечують розвиток її творчих здібностей, навичок самовдосконалення та самореалізації. Компетентнісний підхід забезпечує якісно новий, системний, цілісний

результат, що сприяє підвищенню ефективності процесу навчання, виховання, розвитку та соціалізації, їхньої результативності. Це зумовлено тим, що позитивний вплив на один процес позитивно позначиться на інших. Одночасне розв'язання не одного завдання, а цілого комплексу сприятиме підвищенню ефективності роботи загалом, її інтенсивності [16].

Рівень сформованості компетентностей вихованця є показником, що дає змогу визначити його готовність до подальшого особистого розвитку й до активної участі в житті суспільства. Тому освітньо-виховна робота в позашкільних навчальних закладах має бути орієнтована на реалізацію особистісних потреб вихованців, розширення обсягу їхніх знань, стимулювання мотивів до навчання, естетизація процесу навчання, прагнення до ранньої профорієнтаційної підготовки [232].

Для реалізації компетентнісного підходу педагоги мають створювати такі ситуації в освітньо-виховній роботі, які дають учням можливість виявляти ініціативу, самостійність, а сприяє виробленню естетичного смаку, формуванню ціннісних орієнтацій, формуванню ключових компетентностей – необхідних конкретних життєвих умінь [64].

Упровадження компетентнісного підходу, на думку В. Вербицького, посилює відповідальність педагогів позашкільних навчальних закладів і висуває перед ними низку вимог, головною з яких є створення психолого-педагогічних умов, за яких вихованці можуть вільно реалізуватися, розкривати свої здібності й можливості [29].

Педагогічні колективи позашкільних навчальних закладів мають використовувати компетентнісний підхід для визначення стратегічних напрямів педагогічного впливу, створення умов для виховання в дітей та учнівської молоді толерантності та здатності до діалогу; розвитку громадських якостей, національної самосвідомості, патріотизму; реалізації форм і методів педагогічної взаємодії для формування у вихованців навичок і вмінь збереження здоров'я, культури організації вільного часу [29].

Дискусії в межах проекту «Освітня політика та освіта “рівний – рівному”», започаткованого спільною ініціативою Міністерства освіти і науки України та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй сприяли з'ясуванню ключових компетентностей особистості, а саме:

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

- уміння вчитися – індивідуальний досвід самостійного навчання;
- загальнокультурна – розвиток культури особистості (в тому числі і естетичної);
- громадянська – орієнтування в проблемах сучасного суспільнополітичного життя, уміння приймати правильні рішення для розв’язання проблем з урахуванням інтересів інших людей;
- підприємницька – розроблення програми дій для задоволення власних економічних інтересів і потреб з урахуванням економічних, природних, інших ресурсів;
- соціальна – дотримання моделей толерантної поведінки, зважаючи на моральні норми;
- здоров’язбережувальна – збереження власного фізичного, психічного, духовного та соціального здоров’я [177; 208].

На нашу думку, оновлення концептуальної основи розвитку позашкільної освіти потребує визначення саме тих компетентностей особистості, на формування яких має спрямовуватися освітньо-виховний процес. Цьому сприяє використання як європейської, так і вітчизняної систем визначення ключових компетентностей.

Аналіз науково-методичної літератури з означеної проблеми допоміг визначити ключові (базові) компетентності особистості, на формування яких має бути спрямована діяльність позашкільних навчальних закладів у контексті виконання соціальної місії, цілей і завдань позашкільної освіти, реалізації її концептуальних ідей урізноманітнення видів пізнавально-практичної, комунікативно-творчої діяльності дітей та учнівської молоді, що дасть їм змогу набути життєво необхідного соціального досвіду, оволодіти навичками практичної діяльності в сучасному суспільстві.

Отже, до ключових компетентностей, формування яких має забезпечуватися в процесі педагогічно керованої пізнавально-практичної і комунікативно-творчої діяльності дітей та учнівської молоді в позашкільному освітньо-виховному просторі, належать:

- ціннісно-сміслові компетентності – розуміння природного і соціального середовища, уміння орієнтуватися в ньому, усвідомлювати своє призначення і роль, уміти правильно вибирати варіанти розв’язання проблемних ситуацій, тобто, керуючись сформованими цінностями, уміти орієнтуватися та робити правильний вибір розв’язання проблеми;
- загальнокультурні компетентності – володіння знаннями та досвідом діяльності у сфері національної та загальнолюдської

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

культури; духовних, естетичних, культурологічних основ життя людства; основ сімейних, соціальних, суспільних традицій;

– навчально-пізнавальні компетентності – володіння знаннями, уміннями та навичками самостійної пізнавальної діяльності з елементами логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності (знання й уміння організації, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності);

– інформаційні компетентності – уміння самостійно шукати, відбирати, аналізувати, опрацьовувати, зберігати, передавати необхідну інформацію за допомогою інформаційно-комунікативних технологій;

– комунікативні компетентності – знання, уміння та навички роботи в групі, уміння виконувати різні соціальні ролі в колективі;

– соціально-трудова компетентності – володіння знаннями та досвідом родинних стосунків, діяльності в громадянсько-суспільній, соціально-трудова сферах; уміннями користуватися правами та виконувати обов'язки; професійне самовизначення;

– компетентності особистісного самовдосконалення – володіння способами фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки, дотримання правил особистої гігієни; піклування про власне здоров'я, статева грамотність, внутрішня екологічна культура, ціннісні орієнтації, безпечна життєдіяльність особистості [20; 117; 209].

Крім зазначеного, на нашу думку, важливим для позашкільної педагогічної практики є визначення ознак ключових компетентностей, здійснене О. Пометун. Серед них основними є поліфункціональність (можливість розв'язувати різноманітні проблеми особистого й суспільного життя), надпредметність і міждисциплінарність (уміння застосовувати знання з навчальних предметів у різних сферах життєдіяльності), багатовимірність (знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні та практичні вміння, творчі здібності, стратегії, технології, процедури, емоції тощо), забезпечення широкої сфери розвитку особистості (логічне, творче та критичне мислення, самопізнання, самовизначення, самооцінка, самовиховання тощо) [170].

За твердженням О. Литовченко, досягнення мети виховання особистості можливе за умов, якщо ключові компетентності формуються не лише в сім'ї та в загальноосвітньому навчальному закладі, а й у практично спрямованій системі позашкільної освіти, що

організовує навчально-творчу діяльність дітей та учнівської молоді у сфері вільного часу. На думку дослідниці, формування ключових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів вдало співвідноситься з головною метою будь-якої освітньої системи – розвитком особистості, здатної до адаптації в різних життєвих ситуаціях. Формування в учнів компетентностей як інтегрального результату освітньо-виховного процесу в різноманітних творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів є актуальним у контексті розширення соціальних функцій позашкільної освіти, зокрема щодо виховання творчої особистості, її соціальної адаптації, профорієнтації та допрофесійної підготовки [122].

Для сучасної системи позашкільної освіти важливими є дослідження британського вченого Дж. Равена, який вважає, що компетентнісний підхід передбачає виявлення в дитини унікальних якостей, важливих для успіху в тій чи іншій сфері діяльності; визначення таких освітніх цілей, коли на першому плані – творчий розвиток особистості; формування ціннісних орієнтацій, упровадження форм і методів навчання, що сприяють виявленню та формуванню компетентностей особистості з урахуванням її здібностей та інтересів; відмова від традиційних систем оцінювання досягнень [178].

Як вважає Т. Сущенко, виховний потенціал позашкільних навчальних закладів має всі можливості для залучення кожної дитини до активної перетворювальної діяльності, гарантує й забезпечує можливість практичного здійснення розвитку творчих інтересів і здібностей, вільний вибір виду діяльності [203].

Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті передбачає переосмислення вихованцями значення для них пізнавально-практичної і комунікативно-творчої діяльності в гуртках, студіях, клубах, наукових секціях, наукових товариствах, що сприяє не лише оволодінню знаннями, уміннями та навичками, а й їх використанню для самовизначення в майбутньому, виконання різних соціальних ролей, розв'язання професійних і життєвих завдань [20].

За А. Каташовим, важливим в освітньо-виховному процесі будь-яких навчальних закладів є зорієнтованість на позицію педагогів, які мають бути координаторами і наставниками, а не джерелами готових знань [95].

Усе зазначене свідчить про те, що подальший розвиток позашкільних навчальних закладів потребує урізноманітнення форм і

методів організації профільної пізнавально-практичної діяльності дітей та молоді; оптимізації умов для забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин; підвищення ролі позашкільного освітньо-виховного простору – просторового та середовищного об'єднання суб'єктів діяльності, між якими встановлено тісні взаємозв'язки, що забезпечують ефективність навчально-творчої взаємодії. Це зумовлює потребу розроблення педагогічних умов діяльності педагогічних колективів та модернізації процесу підготовки майбутніх педагогів щодо впровадження компетентнісного підходу як в освітньо-виховний процес, так і в діяльність внутрішнього та зовнішнього компонентів освітньо-виховного простору (середовища), що є технологічно необхідним для максимального використання виховних і соціалізуючих можливостей позашкільних навчальних закладів.

Аналіз наукових публікацій, матеріалів з досвіду роботи позашкільних навчальних закладів дає змогу стверджувати, що на сьогодні достатньою мірою розроблені науково-методичні засади для реалізації концептуальної моделі впровадження компетентнісного підходу в освітньо-виховний процес, що сприяє підсиленню активності та креативної спрямованості педагогічного мікросоціуму. Формування базових компетентностей, особистісний розвиток вихованців, їхня творча самореалізація, на наш погляд, забезпечуються в процесі занять за навчальними програмами розвивального спрямування; інтегрованих занять із вихованцями різнопрофільних гуртків або різновікового контингенту, творчими та лідерськими групами; індивідуальної роботи з обдарованими вихованцями, із дітьми, які потребують підвищеної педагогічної уваги.

Педагоги повинні володіти знаннями для забезпечування умов формування компетентностей: – діагностика здібностей особистості щодо різних видів навчально-творчої діяльності; – окреслення мети і завдань освітньо-виховної роботи для забезпечення творчого розвитку особистості; – упровадження сучасних освітньо-виховних технологій для формування профільних компетентностей вихованців; – відмова від традиційних підходів до оцінювання досягнень дітей.

На нашу думку, упровадження компетентнісного підходу в освітньо-виховний процес позашкільних навчальних закладів є важливим чинником підсилення локальних інноваційних процесів, зокрема щодо удосконалення змісту та форм організації науково-дослідницької, пошукової діяльності дітей та учнівської молоді;

оптимізації оздоровчо-виховної, екскурсійно-експедиційної, туристсько-краєзнавчої, фізкультурно-спортивної роботи; упровадження нових форм профільної освіти та допрофесійної підготовки; урізноманітнення форм масової роботи; розроблення та реалізації тренінгових психолого-педагогічних програм, соціально-освітніх проектів тощо.

Компетентісний підхід у методичній роботі. Запровадження компетентісного підходу як одного із загальносистемних інноваційних процесів потребує перегляду методичних засад позакласної, позааудиторної позашкільної освітньо-виховної роботи, що є визначальним для розв'язання актуальних методико-технологічних проблем.

Першочергового значення набуває проблема оновлення програмного забезпечення освітньо-виховної діяльності ПНЗ. Зважаючи на їхні можливості щодо забезпечення потреб вихованців у творчій самореалізації, створення умов для здобуття особистістю знань і досвіду профільної пізнавально-практичної і комунікативно-творчої діяльності, можна стверджувати про значну варіативність такої роботи [117; 160].

Результати аналізу сучасного стану програмного забезпечення ПНЗ дають підстави для твердження про активне використання педагогами-практиками класифікації компетентностей, запропонованої О. Биковською [16].

Особливістю навчальних програм нового покоління є їхня спрямованість на формування частин профільної (спеціальної) компетентності особистості, серед яких:

- пізнавальна – оволодіння поняттями, цінностями, знаннями про культуру, природу, техніку, суспільство;
- практична – формування вмінь і навичок особистості застосовувати– здобуті поняття, знання на практиці, здійснювати ціннісне орієнтування;
- творча – розвиток творчої діяльності, майстерності, здібностей, нахилів та уяви особистості;
- соціальна – виховання та розвиток загальної культури особистості, здатності до співпраці, соціальної взаємодії, самореалізації та самовизначення.

Не менш актуальною є проблема розроблення та впровадження науково-методичних матеріалів в практиці позакласної, позааудиторної, позашкільної роботи; їх інтеграції та упровадження в

педагогічні системи, що є характерними для гурткової, клубної, шкільної, студійної форм роботи, діяльності інших творчих об'єднань. Особливе значення має:

– розроблення методичних і організаційно-технологічних матеріалів з проблеми формування естетичних цінностей, ціннісних орієнтацій, творчих здібностей дітей та учнівської молоді в контексті формування їхніх життєвих компетентностей, необхідних для педагогів-практиків – організаторів позакласної та позашкільної діяльності дітей та учнівської молоді, студентів, магістрів вищих педагогічних навчальних закладів;

– організація конструктивної взаємодії між загальноосвітніми, позашкільними та вищими навчальними закладами, науковими та науково-виробничими установами, що дає змогу не лише створити цілісний позашкільний освітньо-виховний простір, а й забезпечити його компетентнісну спрямованість, високу ефективність, практичну та профорієнтаційну орієнтованість навчально-виховної роботи [210].

Важливою методичною проблемою є проблема використання компетентісного підходу в роботі з педагогічними кадрами. Огляд наукової літератури дає можливість стверджувати, що нині особлива увага приділяється визначенню й обґрунтуванню різних компонентів професійної компетентності педагогів, зокрема інформаційної, комунікативної, теоретико-методологічної, автономізаційної (здатність до творчості, самовизначення, самоосвіти; конкурентоспроможність), соціальної, продуктивної, моральної, профільної (предметної) тощо.

Сучасні вітчизняні науковці розглядають професійну компетентність педагогів як сукупність трьох складників: 1) предметно-технологічного; 2) психолого-педагогічного; 3) загально-культурного. До основних показників педагогічної компетентності належать такі: особистісні перетворювальні й психологічні якості, ціннісні орієнтації; усвідомлена роль педагога в навчально-виховному процесі; безперервне підвищення загальної і професійної культури; володіння методами педагогічного дослідження; конструювання власного педагогічного досвіду; результативність навчально-виховного процесу; активна педагогічна діяльність [35].

Шляхом аналізу наукової літератури та досвіду практичної діяльності професійну компетентність педагога визначено як комплекс професійних знань, умінь, навичок, що дають змогу

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

реалізувати психолого-педагогічну, методичну, організаційну та просвітницьку діяльність; професіоналізм педагога – як теоретичну та практичну готовність до виконання педагогічної діяльності; зміст його професійної компетентності – як взаємодію таких трьох компонентів:

1) інформаційного (теоретичного) – наявність педагогічної ерудиції, що передбачає сформованість світогляду, загальну культуру, загально-педагогічні, профільні (предметні) педагогічні, психологічні знання, володіння методикою позашкільної освіти;

2) операційного (практичного) – професійна культура, культура мовлення, комунікативність, педагогічний такт, володіння різними технологіями та методами навчально-виховної й розвивальної роботи, методами моніторингу та корекції освітнього процесу, здатність до дослідницької роботи;

3) мотиваційного (особистісного) – захопленість роботою, любов до дітей, вимогливість, доброзичливість, здатність прищеплювати інтерес до обраного профілю позашкільної навчально-творчої діяльності, спрямованість на постійне вдосконалення педагогічної майстерності.

У контексті багатопрофільності та багаторівневості системи позашкільної освіти важливо, на нашу думку, виокремити й обґрунтувати базові й специфічні складники професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів.

Базові складники професійної компетентності характеризують загальну теоретичну, методико-технологічну і валеологічну підготовку педагогів позашкільних навчальних закладів, сформованість їхнього власного досвіду роботи в системі позашкільної освіти. До числа таких складників, на наш погляд, належать:

– психолого-педагогічний – володіння знаннями з теорії загальної середньої освіти, уміння використовувати їх у практичній позашкільній діяльності;

– загально-методичний – володіння загальними педагогічними методиками щодо навчання, виховання і розвитку підростаючого покоління; уміння застосовувати їх у різних умовах, формах і напрямках позашкільної роботи;

– професійно-творчий – гуманістично-естетична спрямованість педагогічної діяльності, професіоналізм, натхненність, досконале

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

володіння методико-технологічним інструментарієм педагогіки співпраці і співтворчості тощо;

– валеологічний – володіння основними положеннями про формування, збереження та зміцнення здоров'я людини в духовному, психічному та фізичному аспектах; уміння використовувати їх в освітньо-виховній роботі; сформованість особистої здоров'язбережувальної поведінки; спрямованість на здоровий спосіб життя, його популяризацію.

Специфічні складники професійної компетентності визначаються особливостями діяльності педагогів-практиків (освітньо-виховна, організаційно-масова, науково-методична, соціально-педагогічна, психологічна діяльність тощо), інтенсивністю інноваційних процесів у позашкільних навчальних закладах, а також їхньою відкритістю для взаємодії з місцевим соціокультурним простором (соціальне партнерство, соціально-просвітницька діяльність тощо). Серед основних:

– профільний освітньо-виховний, зумовлений специфікою освітньо-виховної роботи в профільних, загальнорозвивальних, профорієнтаційних, інших творчих об'єднаннях; особливостями профільної організаційно-масової, оздоровчо-виховної діяльності;

– науково-методичний, що потребує участі педагогічних колективів в розробленні актуальних науково-методичних проблем;

– інноваційний, обумовлений напрямами інноваційної діяльності педагогів (упровадження сучасних форм і методів навчально-виховної роботи як частин профільних педагогічних технологій в освітньо-виховний процес, розроблення програмно-методичного забезпечення тощо);

– інформаційно-комунікаційний, що визначена розширенням інформаційного поля освітньо-виховної роботи, ускладненням інформаційно-комунікаційних технологій, пришвидшеним розвитком медіа-освіти.

Крім зазначеного, важливими складниками професійної компетентності педагогів ПНЗ, на наш погляд, є специфічні соціальні компетентності, що формуються відповідно до напрямів професійної діяльності:

– соціально-реабілітаційний – зумовлений особливостями роботи з різним контингентом вихованців (діти з девіантною поведінкою, діти з особливими потребами), а також специфікою його соціально-творчої реабілітації;

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

– соціально-просвітницький – пов'язаний з необхідністю підтримки соціального партнерства з батьками вихованців, громадськістю, спеціалістами державних органів місцевого самоуправління, партнерськими організаціями тощо;

– соціально-професійний – визначений особливостями особистісної мотивації, самоорганізації педагогів, їхніми ціннісними орієнтаціями, уміннями розробляти та реалізовувати плани особистого професійного розвитку.

Аналіз матеріалів позашкільної педагогічної практики доводить обов'язковість професійно-творчого складника в усіх напрямках і видах професійної діяльності педагогів позашкільних навчальних закладів, що дає можливість визначити їхню професійну компетентність як професійно-творчу.

Отже, професійно-творча компетентність педагога позашкільного навчального закладу є інтеграційною характеристикою, що визначає сформованість комплексу професійних знань, умінь і навичок, особистісних якостей педагога, його творчих здібностей, інноваційної спрямованості, ціннісних орієнтацій і ставлень, особистісних мотивацій, важливих для забезпечення ефективності різних видів професійно-творчої діяльності, зокрема навчально-виховної, методико-технологічної, організаційно-масової, оздоровлювально-виховної, психолого-педагогічної, соціально-просвітницької тощо.

Підвищення рівня професійної компетентності педагогів у позашкільних навчальних закладах забезпечується різними напрямками науково-методичної роботи, зокрема організаційно-методичним, навчально-методичним, видавничим тощо. Спільним у таких напрямках є їхня спрямованість на консолідацію педагогічного мікросоціуму, підвищення ефективності інноваційних процесів, забезпечення розвитку ПНЗ, їхніх творчих об'єднань як цілісних освітньо-виховних (педагогічних) систем; теоретичну та методичну підготовку педагогів до участі в науково-дослідницькій роботі провідних наукових установ. Важливим напрямом роботи є організація та проведення науково-методичних заходів – методичного полігону для застосування особистісно зорієнтованих прийомів і методів роботи, зокрема творчо-стимулювальних, проблемно-моделювальних, практично-тренінгових тощо.

Важливим фактором забезпечення ефективності процесів розвитку в позашкільній освіті є підвищення управлінської компетентності керівників позашкільних навчальних закладів, що

передбачає ґрунтовне осмислення мети і завдань функціонування та управління закладом; знання сутності сучасних організаційно-управлінських теорій, інноваційних ідей, підходів і технологій, що впроваджуються в системі позашкільної освіти; формування власного стилю та наукової організації праці.

Управлінська компетентність розглядається як сукупність особистісних якостей і здібностей суб'єктів управління, їхніх професійних знань, компетенцій, досвіду, що забезпечують можливість прийняття ефективних рішень, успішного управління педагогічними колективами, учнями, студентами, навчальними закладами.

За визначенням Т. Шамової, управлінська компетентність є основою посадової компетентності; сукупністю знань і вмінь, необхідних для виконання управлінських функцій, що відповідають основним напрямам, видам і формам професійної управлінської діяльності [244].

Важливими складниками управлінської компетентності, за В. Масловим, є теоретична, технологічна, моральна та психологічна готовність керівників навчальних закладів до виконання управлінських функцій, які є їхніми посадовими обов'язками [134].

За визначенням Л. Оліфіри, різне тлумачення поняття «професійна управлінська компетентність» у сучасній системі управління освітою свідчить про багатоаспектність його психолого-педагогічного підґрунтя, що зумовлює потребу подальшого аналізу та розроблення механізмів формування [153].

З урахуванням зазначеного, зауважимо, що поняття «управлінська компетентність керівника ПНЗ» нами визначено як складне особистісно-професійне утворення, що інтегрує професійні теоретичні знання, практичні вміння та навички, професійно-особистісні якості, цінності, ставлення, мотивації керівника для кваліфікованого виконання управлінських функцій, що входять до його професійних компетенцій.

Організаційно-управлінські та методико-технологічні аспекти діяльності ПНЗ, упровадження компетентісного підходу в освітньо-виховну, методичну, організаційно-управлінську діяльність зумовлюють потребу визначення особливостей і конкретизації вимог до професійно-творчої діяльності керівників. Відповідно до цього, нами виокремлено й обґрунтовано такі складники управлінської компетентності адміністративного складу ПНЗ:

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

– управлінський – зумовлений особливостями організації роботи з реалізації завдань сучасного освітнього менеджменту: бачення стратегії і тактики розвитку закладу (знання нормативно-правової бази; ефективність фінансово-господарської діяльності в місцевих соціально-економічних умовах); володіння науково-методологічними основами організації освітньо-виховної роботи; уміння прогнозувати, планувати, організовувати, контролювати діяльність закладу; уміння підбору та розстановки кадрів; залучення місцевих ресурсів (фінансових, матеріально-технічних, кадрових, медійних тощо);

– професійно-педагогічний – полягає в досконалому володінні сучасними методиками та технологіями освітньо-виховної роботи, умінні використовувати перспективний досвід колег у власній професійно-творчій діяльності; спрямованості на постійну самоосвіту і саморозвиток; сформованості особистісних якостей (системність і критичність мислення, відповідальність, креативність, інноваційність, ініціативність, високий рівень загальної культури тощо);

– психологічний – виявляється в прагненні до ефективного лідерства,– здатності впливати на мікросоціум закладу; сильних вольових якостях, цілеспрямованості, прагненні до успіху, здатності до рефлексії, стресостійкості, комунікабельності, соціальної активності, умінні підтримувати позитивний соціально-психологічний клімат у колективі, толерантності у стосунках із колегами.

Отже, усе викладене дає підстави дійти висновку, що компетентність адміністративного складу позашкільного навчального закладу (виконання управлінської, психолого-педагогічної, науково-дослідницької, інноваційної, інформаційно-комунікаційної та інших видів діяльності) становить основу його професіоналізму – інтегральної характеристики, що поєднує професійно значущі особистісні якості з професійно-творчою компетентністю педагогів.

Аналіз наукових досліджень, матеріалів позашкільної організаційно-управлінської практики дає підстави стверджувати, що ефективність упровадження компетентнісного підходу в управління позашкільного навчального закладу виявляється в: результатах роботи педагогічних колективів з виконання концептуальних завдань розвитку закладів; позитивних змінах в організаційно-структурних моделях закладів як основ освітньо-виховних систем локального організаційного рівня; сформованості профільних педагогічних систем (гуртків, шкіл, студій, клубів, наукових товариств тощо);

підвищенні якості позашкільної освіти як продукту, що підтверджується особистими досягненнями вихованців, і соціально спрямованого освітньо-виховного процесу, про що свідчить рівень їхньої підготовленості до життя в сучасному суспільстві.

У контексті зазначеного підвищується роль організаційно-управлінської діяльності методичних і психологічних підрозділів позашкільного навчального закладу, що здійснюють моніторинг інноваційних процесів і методико-педагогічний супровід, оцінюють якість та результативність освітньо-виховного процесу, розробляють проекти концепції і програми розвитку закладів, забезпечують організацію роботи з підвищення професійно-творчого рівня педагогічних колективів.

Упровадження в систему позашкільної освіти технологій сучасного освітнього менеджменту актуалізує проблему підвищення управлінської компетентності методистів, які разом із керівниками позашкільних навчальних закладів мають стати ефективними менеджерами освітніх інновацій. Адже саме від їхньої професійно-творчої діяльності залежить інформаційне та методико-технологічне забезпечення інноваційної практики, ефективність освітньо-маркетингових досліджень, організація співпраці педагогічних колективів із науковими установами, удосконалення професійного і соціального партнерства [161].

Системоформувального значення набуває визначення шляхів розв'язання актуальних проблем щодо впровадження компетентнісного підходу, а також окреслення перспектив його використання для забезпечення ефективності інноваційних процесів, сталого розвитку системи позашкільної освіти, підсилення креативності та соціалізуючого потенціалу позашкільного освітньовиховного простору.

РОЗДІЛ II.

СТАН ЕСТЕТИЧНОЇ ЗОРІЄНТОВАНОСТІ МОЛОДІ НА ЦІННОСТІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛАХ, В ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

2.1. Досвід діяльності навчальних закладів з формування естетичних орієнтацій молодших школярів у галузі народного мистецтва

Майбутній учитель початкової школи має знати специфіку естетичного розвитку молодших школярів, адже знання і усвідомлення цих особливостей “спрацьовують” на вдосконалення підготовки вчителя до ФЕОМШ та, в значній мірі, актуалізують проблему, яка розв’язується.

У вітчизняній психології найбільш розробленою є теорія дитячого розвитку як певного вікового періоду. Л. Виготський сформулював принципи підходу до періодизації дитинства, які найповніше конкретизував Д. Ельконін. Була створена концепція психічного розвитку, яка об’єднує дві лінії: а/пізнавальний та б/особистісний розвиток дітей [252, с. 26–31].

Так, у “перший період” дитинства основною діяльністю особи психологи вважають “безпосередньо емоційне” спілкування з дорослими. Згодом форми спілкування розвиваються у рольовій грі, в спільній навчальній та трудовій діяльності дітей, створюючи в міру свого розвитку основу “перетворення” особистості.

Другу групу провідних діяльностей становлять ті, в середині яких йде розвиток переважно пізнавальної сфери та відповідних здібностей дітей. Це маніпулятивно-предметна діяльність дитини раннього віку, гра з предметами дітей дошкільного віку й навчання в шкільному дитинстві [147, с. 67].

Суттєва характеристика діяльності в дитячому віці полягає в тому, що вона реалізується тільки в спільному житті дитини з дорослими, в спілкуванні з ними й під їх керівництвом. Дитина виконує певні функції в суспільстві, і отже, завжди перебуває в певних стосунках з дорослими та іншими дітьми [176, с. 133].

Проте молодший шкільний вік визначають і як період поступового переходу від ідей, знань і практичних дій, сприйнятих

від дорослих, до власних переконань та обґрунтування мотивів діяльності. У молодшого школяра вже існує змістовна інформація про форми й колір предметів; він чітко диференціює властивості об'єктів. Значного розвитку досягає пам'ять, що пов'язано із набуттям навичок і прийомів запам'ятовування, зростають можливості творчої уяви. Учні молодшого шкільного віку здатні до узагальненого пізнання маловідомих об'єктів, до усвідомлення естетично-етичних якостей духовної й матеріальної культури, персонажів НМ.

Психологічний портрет дитини в молодшому шкільному віці дуже образно й повно розкрив Л. Наумов [145, с. 26–41]. Так, семирічна дитина багато обмірковує, "сортує", тому вона більш інтервертована, ніж у шість років (тобто більш націлена на свій внутрішній світ). Вона прагне "перетворити" життєвий досвід у практичну діяльність, адже дитина стала школярем. Дорослі, а особливо вчителі, повинні розуміти: якщо діти "відключаються" і віддаються мріям, – це не просте фантазування, а напружена внутрішня робота. Дитина намагається з'ясувати досвід, набутий у школі у взаємостосунках з новими друзями-однокласниками, вона стає більш емоційною. Отже, якщо шестирічна дитина була людиною дії, то семирічна стала людиною роздумів.

У сім років з'являється нова форма спілкування з товаришами, однолітками – обмін різними цінностями. Пристрасть до подібного обміну продовжується приблизно до десяти-одинадцяти років. Семирічна дитина емоційно стійка, не напружена; вона більш піддатлива, ніж рік тому. На поведінку дітей можна впливати за допомогою заохочень і покарань. У цьому віці дитина схильна до "самоспоглядання", до роздумів і міркувань, вона хоче з'ясувати для себе заново набутий досвід і створити чітку картину навколишнього світу й самої себе в цьому світі.

Восьмирічний школяр живе яскраво, зі смаком і задоволенням. Він уже не такий чутливий, як семирічний, менш націлений на себе, стає відкритішим для будь-якого життєвого досвіду, активний і завжди чимось зайнятий, шукає нових вражень і нових друзів. Типова восьмирічна дитина енергійна й "завжди готова". Задумливість, яка час від часу "находила на неї" в сім років, більше їй не дошкуляє. Вона не любить бути самотньою. Їй недостатньо присутності іншої людини, вона потребує від неї повної уваги. Саме ця відкритість назустріч новому і є головною особливістю дітей цього віку.

Тут слід наголосити на тому, що у восьмирічного школяра виявляється схильність до оціночних дій. Він піддає оцінці те, що відбувається з ним, і те, що роблять ті, які його оточують. Оцінює свої вчинки й вчинки інших. У цьому виявляється його бажання стати дорослішим. Восьмирічний любить перебільшувати, із бажання здивувати, привернути до себе увагу. Йому подобається змальовувати в ролях різні події, зображувати героїв кінофільмів, казок.

Водночас, приступаючи до нової справи, для якої у дитини ще не вироблені навички, вона відчуває непевність і внутрішній неспокій. Однак, ні за що не скаже про це і напускає на себе браваду. В оповіданні М. Носова "Мишкова каша" показана ця бравада хлопчика: "Зваримо кашу!" Що там її варити!" "Зуміємо. Чого там не зуміти!"

Розум восьмирічного повсякчас потребує нової інформації, причому його особистісні інтереси не завжди збігаються з вимогами оточення або шкільної програми. "Нахапавшись" нових фактів, він з поважним виглядом ставить запитання молодшим, засвоює тон "всезнайки". Багато часу проводить біля телевізора, любить читати. Читанням треба керувати, але ненав'язливо. Якщо дорослі почнуть настійно диктувати ці вимоги, інтерес до читання може згаснути.

Дев'ятирічний і десятирічний вік дитини – в основному продовження і розширення тих якостей, що простежувалися у восьмирічному. У цьому віці дитина дуже швидка, але вже навчена володіти собою, керувати своїми рухами й тому не така різка та поривчаста, ніж рік тому.

Інтереси восьмирічного визначалися тим, що він бачив навколо, відповідаючи на поточні сприйняття. Інтереси дев'ятирічного й десятирічного теж дуже широкі, але визначаються не тільки тим, що він бачить і відчуває у даний момент, а й пам'яттю, внутрішніми перевагами, ціннісними орієнтирами; він виявляє вибірковість, обдуманно вирішує, чим зайнятися.

Оцінювання свого "Я" і свого оточення – обґрунтованіші й глибші, ніж раніше. Він здатний відчувати та виражати більш тонкі й складні переживання. Тому можна сказати, що головна його відмінність від восьмирічного – яскравіше виражена індивідуальність інтересів, смаків і звичок. Індивідуальність восьмирічного виявляється в жестах, в усталеній манері говорити, сміятися, жартувати. А більш старший прагне постійно вдосконалювати свої навички й уміння. Готовий повторювати одну й ту саму вправу,

робити одну й ту саме справу, поки не оволодіє потрібними навичками, поки не прийде відносна майстерність. Наприклад, він хоче добре навчитись співати, декламувати, музикувати, кататися на роликах, грати у футбол тощо, тобто оволодіти навичками, які забезпечують йому повагу товаришів. Якщо в дитини є схильність до мистецтва, то дев'ять років – це вік, щоб почати навчати її образотворчого мистецтва, гри на музичних інструментах [99, с. 20].

Дев'ятирічний ходить до школи із задоволенням. У нього вже сформовані певні навички самостійної роботи. Він уміє критично оцінювати власні здібності й володіє "самодисципліною", любить читати про незвичайні події, факти, і, вичитавши що-небудь, нерідко экзаменує батьків, учителів і друзів. У дев'ять-десять років чітко виявляються ті чи інші здібності в навчанні. У школярів цього віку виробляються й певні етичні поняття. Вони починають розуміти, що таке чесність, правда, кривда. Поняття "справедливість" займає велике місце в розмірковуваннях і висловлюваннях дітей. Між собою діти часто сперечаються під час ігор, які мають характер змагань. Причому вже дев'ятирічний може визнати правоту своїх суперників-опонентів. Це означає, що в нього вироблені досить високі етичні стандарти й система етичних уявлень.

Серед навчальних предметів помітнішим стає вплив літератури, виразного читання, однак учні початкових класів потребують зміцнення зацікавленості до книжки, розвитку потреби в систематичному читанні, вмінні розмірковувати, відповідати на запитання, поставлені в книжці, у них повинно розвиватись уміння ставитися до мистецтва вибірково.

Особливо слід підкреслити, що в ставленні молодших школярів до творів мистецтва переважає **КОНКРЕТНО-ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ**. Так, учні I–II класів при оцінюванні предметів і явищ більше орієнтуються на узагальнення окремих ознак, властивостей, форм предметів і ще не вміють оперувати прикладами. Засвоюючи певну кількість змістовної інформації, учні III–IV класів уже здатні до використання окремих понять і засвоєння нових явищ, розуміння їх системи в складних процесах навчальної діяльності.

Тобто всі компоненти, що складають таке складне соціально-психологічне утворення, як ціннісні орієнтації людини у сфері мистецтва (почуття та інтереси – потреби й ідеали – здатність до образного мислення в актах сприйняття й оцінки – естетичний смак як показник ціннісних установок особи), у молодших школярів

присутні. Але в дітей з шести до десяти років ці якості ще потрібно розвинути, а зробити це передусім належить учителю. Так, активізація естетичного ставлення дітей до навколишньої дійсності й мистецтва досягається в процесі організації їх дієвих переживань в ігровій діяльності, яка організована в педагогічно доцільних формах.

Характер сприйняття естетичних явищ культури та їх оцінка в цьому віці вже досить мотивовані, хоча спостерігається відмінність у їх виборі, порівнянні та узагальненні. Так, одні школярі вказують на контрастні риси або якості сприйнятого явища, інші – тільки на подібні їм. Одним учням подобаються яскраві деталі картин, ілюстрацій, а інші акцентують увагу лише на малопомітних деталях. Навіть у переліку ознак танцю, наприклад гопака, одні діти прагнуть до наслідування, інші – навпаки, на оригінальності. Це виявляється також у способах диференціації і систематизації творів мистецтва за характерними ознаками: вид або жанр мистецтва; узагальнення змісту на основі подібності; доповнення арсеналу художніх засобів елементами естетичного досвіду – розгорнутим описом того, що лише окреслено загальними рисами.

Отже, особливість молодшого шкільного віку полягає у тому, що, по-перше, саме в цьому віці набуваються навички ціннісного орієнтування, оціночної діяльності, розвивається вміння мотивувати свій вибір, визначати оцінку й цінність явищ мистецтва, зокрема народного. По-друге, ця система знань має відповідати способам розвитку естетичних ціннісних орієнтацій у цій галузі. Для цього слід встановити, який досвід сприйняття прекрасного та його виявів у народному мистецтві мають учні початкових класів; виявити їхні вміння порівнювати, зіставляти й робити висновки про естетичну значущість творів НМ.

Відомо, що естетичні орієнтації на цінності виявляються у вибіркового ставленні школярів до того чи іншого виду художньо-естетичної діяльності. Залежно від рівня засвоєння естетичного досвіду, нагромадження відповідних знань, сформованості почуттєвої сфери, художніх умінь та навичок і виявляються (в інтересах, оцінках, смаках та ідеалах) естетичні установки та орієнтації дитини. Естетичні ціннісні орієнтації характеризуються за рівнем насиченості (слабко, яскраво), за взаємозв'язком компонентів (інтересів, почуттів та ідеалу, сприйняття й оцінки, смаків і установок особи школяра на цінності), за рівнем вияву (низький – високий тощо) [39, с. 12–17].

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

З цього приводу нами розроблена відповідна методика й процедура першого етапу констатувального дослідження, яке передбачало розв'язання наступних ЗАВДАНЬ:

- виявити реальний стан справ у початковій школі з питань використання НМ як фактора формування естетичних орієнтацій молодших школярів;

- встановити обсяг і широту художньо-естетичних інтересів, потреб і смаків учнів молодших класів у галузі НМ;

- визначити основні фактори, які впливають на формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у сфері народних традицій і мистецтва;

- на підґрунті отриманих даних розробити критерії і виділити рівні сформованості естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва.

З одного боку, використання даних у конкретно-соціологічному дослідженні естетичних здібностей і здатностей дітей на матеріалі мистецтва має істотні особливості, що пов'язані зі специфікою народної художньої творчості; з іншого – досліднику доводиться вимірювати тонкі й глибоко особистісні характеристики, що значно ускладнює одержання якісно вірогідної інформації від суб'єкта. Але при вдосконаленні методики, яка зводить до мінімуму похибки з боку дослідника, при використанні системи повторних перевірок, корекцій і доповнень суб'єктивних факторів об'єктивними показниками можна одержати матеріал, що надасть змогу охарактеризувати явище достатньо повно.

Насамперед ми звернулись до вивчення змісту навчальних програм і методичних посібників; до спостереження і наступного аналізу занять з народознавства, музики, образотворчого мистецтва, хореографії, ручної праці в початкових класах загальноосвітніх шкіл, а також до аналізу позаурочної діяльності дітей; бесід та інтерв'ю із школярами, педагогами та батьками.

Результати аналізу засвідчили, що в навчально-виховному процесі початкової школи ще недостатньо повно й систематично здійснюється формування ціннісних орієнтацій учнів на підґрунті вивчення дітьми народного мистецтва. В іншому випадку це завдання висувається формально й часто-густо залишається нереалізованою. Не відповідає сучасним вимогам процес виховного впливу на учнів НМ для висвітлення естетики народної художньої спадщини, її своєрідності та цінності. Все це призводить до того, що рівень

розвитку естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва залишається майже не з'ясованим.

ПЕРШИЙ ЕТАП констатувального педагогічного дослідження проводився на базі початкових класів загальноосвітніх шкіл різних мікрорайонів міста Кропивницький. До експерименту було залучено понад 1000 учнів загальноосвітніх шкіл №№ 1, 5, 11, 18 (I клас – 184 учня, II клас – 226 учнів, III клас – 357 учнів, IV клас – 243 учні). У зв'язку з перспективними планами розвитку загальноосвітньої школи в експериментальну роботу були залучені й учні IV класів вищезазначених навчальних закладів.

Потрібні дані одержували через систему запитань (у I–II класах переважно усних, у III–IV здебільшого письмових) – "відкритих" (відповіді були довільні) й "закритих" (відповіді пропонувались заздалегідь або у вигляді альтернативи "так" чи "ні"), як основних, так і контрольних. Останнім приділялась особлива увага. Так, виявляючи, якому виду діяльності у сфері народного мистецтва діти віддають перевагу, ми пропонували показати цифрами 1, 2, 3, 4, 5... порядок цієї переваги (метод ранжування), а частоту залучення до зазначених в анкеті видів позначками у графах: "регулярно", "іноді", "лише зрідка", "ніколи" (чотириступінчата оцінювальна шкала). Засобом перевірки вірогідності наведених даних слугувало контрольне запитання: "В окремій графі зазначити побачений, почутий, прочитаний або ж створений респондентом художній матеріал за останні 1, 2, 3... місяці". Адже досить часто діти не мають бажання відверто визнати, що їх не захоплює, скажімо, слухання або виконання народних пісень, казок. Звідси неточність відповідей. Проте наявність контрольного запитання про конкретний матеріал спонукає учнів відповідати на питання з більшою щирістю.

Окрім зазначених вище, ми виявляли й інші фактори, які безпосередньо засвідчують стан і рівень сформованості естетичних орієнтацій школярів. До анкет увійшли запитання про обсяг споживання художньої інформації, широту смакових установок та інтересів учнів, творчого ставлення до естетичної діяльності в галузі народного мистецтва тощо. Проте інструментарій констатуючого дослідження, за допомогою якого можна розкрити складну диференціацію ціннісних орієнтацій учнів та їх наставників, виявився значно ширшим, а тому в ході експерименту він повсякчас доповнювався.

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Передусім ми звернулись до проблеми прилучення учнів початкових класів до НМ. Досить високі показники зафіксовані відносно відвідування респондентами музеїв і виставок народної художньої творчості: першокласники – 15,1%, другокласники – 17,5%, третьокласники – 20,5%, учні четвертих класів – 21%.

Відвідування фольклорних музичних і хореографічних вистав відповідно: 16,5%, 18,5%, 19%, 19,3%, що є свідченням динаміки зростання стосовно віковим особливостям дітей. А ось невисокий відсоток зафіксований при віддані переваг школярами заняттям художньою творчістю, зокрема виконавською, має, на наш погляд, насторожувати: першокласники – 3,5%, другокласники – 3%, третьокласники – 4,5%, учні четвертих класів – 4%.

Дані про переваги школярів у сфері художньої культури і НМ були доповнені показниками частоти залучення молодших школярів до різноманітних видів художньої діяльності в позаурочний час. Музичною творчістю у вокальних ансамблях і хорових колективах займається близько 7% молодших школярів. До пластичного народного мистецтва виявляють увагу близько 10% школярів, до народного образотворчого мистецтва інтерес також досить незначний в учнів I–IV класів. Це є свідченням того, що тільки незначна частина молодших школярів систематично розвиває свої творчі здібності у сфері народного мистецтва. "Періодично" ж займається цим видом художньої діяльності лише близько 12% (від загальної кількості опитаних), "час від часу" цікавляться 20,5%, а інші (понад 60% респондентів) загалом негативно ставляться до активно художньої творчості в цій сфері.

Ураховуючи важливість проблеми прилучення молодших школярів до народного мистецтва, ми запропонували учням окреме питання: "Чи знаєш і любиш ти народне мистецтво?" Відповіді у відсотковому відношенні до загальної кількості опитаних розподілилися таким чином:

Таблиця 2.1

СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Учні	Знаю, люблю	Знаю, не люблю	Не знаю	Не знаю, люблю	Не знаю, не люблю
1-го класу	16,3	1,6	9,5	59,4	13,2
2-го класу	12,5	9,4	11,5	51,0	15,6
3-го класу	20,5	4,2	6,5	57,6	12,1
4-го класу	22,7	2,5	8,2	55,3	11,3

Дані таблиці засвідчують, що більшість молодших школярів позитивно ставляться до НМ, знаючи його добре або посередньо. Разом з тим ми враховуємо, що одержані від дітей відповіді певною мірою суб'єктивні, адже позитивне ставлення до НМ часто пояснюється не внутрішніми стимулами, а зовнішнім впливом дорослих на дитину.

Тому для більш детального аналізу цієї актуальної для нашого дослідження проблеми ми провели дослід, які були спрямовані на вивчення рівня інформованості дітей щодо основних народно-календарних свят. Їх оцінка залежала від характеристики школярами родинних традицій, мотивації у виборі улюблених дітьми свят, розпізнаванні народно-календарних свят за ілюстраціями та розповідями про них. Окрім цього, враховувались знання школярами народних обрядів, легенд, казок, їх обізнаність у народному фольклорі.

Наступна група дослідів була пов'язана з оцінкою ознайомлення дітей з музичним фольклором (колядки, щедрівки, веснянки, гаївки тощо), який школяр упізнає як уже знайомий і може відтворити його голосом. Бралися до уваги емоційно-почуттєві реакції, словесні відгуки дітей, а також враховувалась ініціатива та бажання школярів брати безпосередню участь у народно-календарних святах та іграх. Бо ж відомо, що найбільш яскравий вияв більшість жанрів НМ отримують саме у народно-календарних святах.

Вивчення інформованості дітей про основні народно-календарні свята ми розпочали з бесіди про них. Дітям пропонувалось уважно розглянути малюнки з ілюстраціями святкування Різдва, Великодня, Обжинок і відповісти на запитання: "Роздивись уважно і скажи, яке свято тут зображено?", "Що ти знаєш про це свято?"

Якщо діти вагалися з відповіддю, їм пропонувалось кілька додаткових питань: "Яка пора року зображена на цьому малюнку?", "Чому діти тримають дзвіночки та зірки?", "Як ти вважаєш, що вони співають?" Нами враховувалась точність відповіді, її аргументація, ступінь самостійності (впізнав сам, з підказкою вчителя, не впізнав зовсім) та емоційно-почуттєві реакції під час спілкування. Результати експерименту подані в таблицях:

Таблиця 2.2

СТАДІЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ У РОЗПІЗНАННІ
НАРОДНО-КАЛЕНДАРНИХ СВЯТ

Стадії самостійності	РІЗДВО	ВЕЛИКДЕНЬ	ОБЖИНКИ
Впізнали самостійно	54	36	20
Впізнали з підказкою	34	42	46
Не впізнали	12	22	34

Як засвідчують дані, що наведені в таблиці, більшість молодших школярів самостійно впізнали свято РІЗДВА, значно менша їх частина була інформована про свята ВЕЛИКОДНЯ та ОБЖИНОК. Це підтвердили й процентні показники (до загальної кількості опитаних) наступної таблиці.

Таблиця 2.3

РІВНІ ІНФОРМОВАНOSTІ ШКОЛЯРІВ
ПРО НАРОДНО-КАЛЕНДАРНІ СВЯТА

Рівень інформації	РІЗДВО	ВЕЛИКДЕНЬ	ОБЖИНКИ
Проінформовані повно	-	-	-
Проінформовані частково	70	64	48
Не отримували інформації	30	36	52

У наступній серії дослідницької роботи ми з'ясували рівень знань про свята, традиції, обряди, які побутують у сімейному оточенні дітей. Від школярів ми отримали відповіді на питання: 1."Які свята відзначають у вашій сім'ї?" 2."Що ти знаєш про ці свята?" 3."Як готуються до цих свят у твоїй родині?" 4."Чи люблять співати у вашій сім'ї народні пісні?" 5."Чи твої мати, батько, дідусь, бабуся, брати, сестри вміють вишивати, в'язати, різьбити по дереву, випилювати, розписувати посуд тощо?" 6."Чи навчають вони якогось ремесла тебе?" 7."Які свята тобі подобаються найбільше й чому?"

Результати відповідей респондентів на перше запитання зведені до таблиці (у % до їх загальної кількості):

Таблиця 2.4.

СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДО СВЯТ, ТРАДИЦІЙ ТА ОБРЯДІВ, ЩО
ПОБУТУЮТЬ У ЇХНЬОМУ СІМЕЙНОМУ ОТОЧЕННІ

Свята, традиції та обряди	Кількість дітей (%)
Новий рік	99
День народження	98
8 Березня	90
Свято Миколая	43
Святий вечір	82
Великдень	76
Різдво	90
Трійця	60
Пасха	92
Івана Купала	30
Теплого Олекси	12
Явдохи	10
Не дали відповідей	2

На питання: "Що ти знаєш про ці свята?" і "Як готуються до цих свят у твоїй родині?" діти дали майже однакові відповіді: "Готують святковий стіл із смачними стравами", "На Пасху печуть паски й фарбують яйця", "На Різдво готують кутю".

Судячи з наведених відповідей, рівень поінформованості дітей про родинні свята виявився доволі низький.

На питання: "Чи твої мати, батько, дідусь, бабуся, брати, сестри вміють вишивати, в'язати, різьбити по дереву, випилювати, розписувати посуд?" були отримані такі відповіді: "Мати, бабуся вміють вишивати, в'язати й навчають мене" (37%); "Батько, дідусь, брат вміє випилювати й навчають мене" (11%). Усі інші опитувані відповіли, що їх батьки не володіють цими навичками. Але майже 90% опитаних нами дітей зазначили, що хотіли б навчитись якогось народного художнього "ремесла".

Відповідаючи на запитання: "Які свята тобі подобаються найбільше і чому" переважна більшість дітей (понад 80%) відповіла: "Новий рік, бо люблю прикрашати ялинку", "День народження, бо отримую подарунки й приходять друзі" тощо.

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Подальша серія дослідів була адресована висвітленню знань молодшими школярами народних легенд, казок, приказок, прислів'їв. Так, даючи відповіді на запитання: "Які українські народні казки ти знаєш?" діти відповіли:

Учні 1-го класу – "Котигорошко", "Солом'яний бичок", "Івасик Телесик", "Коза-Дерева".

Учні 2-го класу – "Котигорошко", "Солом'яний бичок", "Коза-дерева", "Сто вовків".

Учні 3-го класу – "Котигорошко", "Кривенька качечка", "Пан Коцький", "Івасик-Телесик".

Учні 4-го класу – "Кирило Кожум'яка", "Олеся", "Тернопіль".

Судячи з відповідей, молодші школярі люблять слухати й читати українські народні казки, емоційно переживають їх зміст, але знають в основному ті з них, що є у навчальних посібниках для початкової школи. Тобто їх обсяг знань українських народних казок не виходить за межі шкільної програми.

Аналогічну ситуацію можна було спостерігати в обсязі знань і ставленні молодших школярів до народних переказів і легенд. Адже діти вказують лише на ті з них, котрі є у шкільних програмах:

1-й клас (понад 80% опитаних школярів) – "Вал Ольги", "Змієві вали", "Легенда про Київ".

2-й клас – "Топірець Довбуша", "Запоріжці за Дунаєм", "Золоті ворота".

3-й клас – "Легенда про Київ", "Легенда про Калину", "Запоріжці за Дунаєм".

4-й клас – "Кирило Кожум'яка", "Єлисаветград", "Три богатирі".

Відповідаючи на запитання: "Які народні обряди ти знаєш?", переважна більшість школярів (75% від загальної кількості респондентів) назвала тільки три з них: весілля, хрестини, похорони. Як бачимо, перелік народних обрядів виявився надто обмежений. А на питання: "Як на твою думку, навіщо знати народні традиції, обряди та інші жанри фольклору?" були одержані такі відповіді:

Переважна більшість учнів 1-го класу (65%) – "Щоб було веселіше".

Понад 60% учнів 2-го класу – "Щоб не забувати народні звичаї".

Значний відсоток опитаних третьокласників (55%) – "Щоб знати історію свого народу й не забувати давнє".

А близько третини учнів 4-х класів – "Щоб стати розумним, культурним, добрим".

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Взагалі вже зараз можна зробити висновок про те, що в початковій школі приділяється певна увага щодо залучення дітей до народного мистецтва, але обсяг цього матеріалу досить обмежений. Це пов'язано з лімітованою кількістю занять естетичного й історичного циклів. Так, заняття з музики та образотворчого мистецтва, уроки ручної праці проводяться тільки один раз на тиждень, а уроки з народознавства – взагалі один раз на два тижні, а в деяких школах їх зовсім відмінили. І хоча вивчення жанрів народного мистецтва в початковій школі здійснюється не тільки на уроках, а й на заняттях у позаурочний час (що дозволяє створити цілу систему художньо-історичних знань дітей), всеж, як показують результати констатуючого експерименту, діти (у своїй переважній більшості) отримують лише фрагментарні відомості з основних видів і жанрів НМ. Молодші школярі лише епізодично беруть участь у заходах естетично-творчого, художньо-розвивального характеру. Так, на питання: "Чи проводяться народні свята у вашій школі (класі) та як часто?" діти відповіли, що такі свята проводились лише кілька разів, і вони із задоволенням брали в них участь (понад 70% опитаних школярів).

У наступній експериментальній серії дітям було запропоновано впізнати музичний фольклорний матеріал (колядки, щедрівки, веснянки, гаївки). Спочатку школярам пропонувалось уважно прослухати інструментальне виконання зазначених вище мелодій. Якщо діти не могли розпізнати ці твори народного музичного мистецтва, експериментатор проспівував їх зі словами. При обробці результатів враховувалась, як кількість запропонованих музичних творів, ідентифікованих дітьми, так і ступінь самостійності їх відповідей. Дані результати були зведені до таблиці:

Таблиця 2.5

**РОЗПІЗНАННЯ УЧНЯМИ МУЗИЧНОГО
ФОЛЬКЛОРНОГО МАТЕРІАЛУ**

Учні класів	Кількість учнів	Впізнали музику самостійно	Впізнали за словами	Не впізнали
1-го	184	8	20	156
2-го	226	10	32	178
3-го	357	11	46	300
4-го	243	14	36	193

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Як засвідчують дані таблиці, лише незначна кількість дітей впізнали музичний матеріал самостійно (за мелодією); трохи більше розпізнали його за словами, а переважна більшість респондентів взагалі не змогла назвати запропонований музичний твір.

Цю серію експериментів ми доповнили питаннями анкети: 1. Чи любиш ти співати? 2. Чи люблять співати твої рідні, батьки? 3. Які українські народні пісні ти знаєш? 4. Які народні пісні тобі подобаються найбільше?

На перші два питання переважна більшість учнів (близько 80%) відповіла "так". Результати відповідей на третє й четверте питання були зведені до таблиці:

Таблиця 2.6

УЛЮБЛЕНІ УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ УЧНІВ

Учні класів	Назви пісень	Кількість дітей
Перших	Калина	100
	Гуси	80
	Два півника	102
Других	Комарики-дзюбрики	126
	Лисичка-сестричка	34
	Ой, у лузі калина	56
	Ой, на горі жито	58
Третіх	Несе Галя воду	134
	Два дубки	65
	На дорозі жук, жук	63
	Розпрягайте, хлопці, коней	87
	Цвіте терен	62
Четвертих	Два дубки	83
	Ой, ходила дівчина бережком	36
	Розпрягайте, хлопці, коней	56
	Вийшли в поле косарі	74
	У сусіда хата біла	32
	Там, де Ятрань круто в'ється	48
	Чорнії брови, карії очі	28

Слід зазначити, що до таблиці ми внесли найчастіше названі дітьми пісні. Але й тут доречно зауважити, що перелік українських народних пісень, які знають і люблять діти, теж досить обмежений.

Щодо виявлення цінностей народного мистецтва, то тут доречно зауважити, що його основні функції-цінності потрібно засвоїти наставникам і вихователям молодших школярів. А останнім поки достатньо надати змогу розпізнавати ті естетично-етичні та моральні цінності, що закладені в змісті творів народного мистецтва. Як-то: КРАСА рідного краю, КРАСА рідної природи, КРАСА батьківської любові, КРАСА вірності в дружбі тощо. Їх виявили лише близько 25% від загальної кількості опитаних учнів початкових класів.

Значно меншою, ніж передбачалося, виявилась орієнтація молодших школярів на самодіяльні заняття, що пов'язані з опануванням і поглибленням знань і вмінь у галузі НМ. Панівна орієнтація на підвищення естетичної культури, на жаль, майже не асоціюється в учнів молодших класів із художньою творчістю в самодіяльних шкільних колективах. Систематично займається нею близько 12% дітей. Тут існують суперечності, що виявляються у диспропорції між споживанням цінностей та участю в їх створенні, в домінуванні пасивних знань над активними формами художньо-естетичної діяльності.

Стосовно критеріїв визначення рівнів сформованості естетичних ціннісних орієнтацій школярів, то тут слід зазначити, що в науковій літературі на сьогодні немає спільного погляду з цього питання. Так, А. Буров, Б. Лихачов, Н. Крилова та інші дослідники [111, с. 146; 253, с. 304] вважають, що критерії естетичної вихованості характеризуються, з одного боку, необхідністю фіксувати об'єкти пізнання (знання, вміння, навички), а з іншого – ставленням до естетичної сфери діяльності. Тим самим учені висловлюють слушну думку, згідно з якою ступінь естетичної вихованості та аксіологічної зорієнтованості має визначатися єдністю знань, почуттів і діяльності. Автори акцентують увагу на окремих компонентах естетичної вихованості: пізнавальному, емоційному, художньо-творчому тощо. Вчені педагоги (Ю. Фохт-Бабушкін, Є. Квятковський, Л. Коваль, І. Мар'єнко, М. Шилова та ін.) виділяють як особливо вагомі такі критерії: пізнавальний, почуттєво-емоційний, діяльнісний. Дехто з дослідників вважає, що естетичну зорієнтованість належить виявляти за такими критеріями, які б могли характеризувати передусім

наявність естетичних переконань та їх складових. Так, О. Рудницька [183, с. 95] підкреслює роль естетичної спрямованості як сформованої здатності естетичного сприйняття дійсності й мистецтва, що пронизує всі інші компоненти естетичного виховання і визначає критерії рівнів розвитку орієнтацій на справжні цінності культури. О. Олексюк зупиняється на висновку про те, що найвагомим тут є проникнення респондента до глибини змісту художнього твору, самостійність мислення, розуміння художніх засобів розкриття змісту твору, здатність до виконавської діяльності та наголошує на змістовно-діяльнісному критерії [152, с. 73–78].

На слушну думку професора Г.Шевченко [246, с. 16], естетичний розвиток, а потому й ціннісно-орієнтаційна спрямованість особи виявляється у взаємозв'язку мотиваційно-потрібнісної, емоційно-естетичної діяльності. Вона пропонує такі структурні критерії цієї системи: ідейно-естетична спрямованість особистості (ідейно-естетичні установки, мотиви, ціннісні орієнтації, художні інтереси, естетичні ідеали); естетичний досвід: узагальнені художньо-естетичні знання, уміння, які закріплені в пізнавальній діяльності та морально-естетичній поведінці; художньо-естетична творча діяльність.

Професор С. Мельничук пропонує оригінальну цілісну програму естетичного виховання молодших школярів за критеріями: 1) об'єкти та явища естетичного сприймання; 2) формування умінь і навичок, необхідних для естетичного сприйняття; 3) місце і форми вироблення цих умінь і навичок [135, с. 26–27].

Тому, аналізуючи різні підходи до визначення критеріїв естетичної вихованості та зорієнтованості молодшої особи, ми дійшли висновку, що кожен з дослідників розкривав або загальні підходи до зазначених критеріїв, або визначав якісь окремі їх компоненти й показники. Автори по-різному формулюють назви критеріїв і тлумачать їх зміст. Ми дотримуємось діяльнісно-творчого підходу до розв'язання проблеми ціннісного орієнтування підростаючої особистості [74, с. 191–193] і вважаємо, що рівень сформованості естетичних орієнтацій школярів на цінності НМ можна визначити за такими критеріями:

1. *Емоційно-інтелектуальний*, що фіксує інтерес до народного мистецтва і наявність в учнів певних уявлень і знань у цій галузі культури (з показниками: інтерес до НМ, вміння оцінити зміст твору, міра пізнання фольклорного матеріалу).

2. *Інтелектуально-діяльний* – характеризує характер ставлення молодших школярів і частоту їх залучення до НМ; вміння оцінити, відчутти й зрозуміти специфіку твору, його зміст, форму й цінність (з показниками: частота залучення до народного мистецтва, віддання переваг і оцінка специфіки художньо-образної інформації фольклорного матеріалу).

3. *Діяльно-творчий* – визначає наявність творчого підходу до вибору фольклорного матеріалу; можливість самостійно оперувати знаннями, вміннями й навичками в практичному аспекті, тобто розкриває ступінь творчого начала та художньо-творчої активності молодших школярів (з показниками: навички творчого оперування набутими знаннями й уміннями у сфері НМ; творчий підхід до вибору форм художньо-естетичної активності).

Враховуючи досвід групування конкретних компонентів естетичної культури молоді (Е. Абгарян, В. Дряпіка, О. Семашко, У. Суна), вважаємо за можливе умовно виділити три рівні сформованості особистісних орієнтацій школярів на цінності народного мистецтва з огляду їх значення для дальшого розвитку:

I. ПЕРШИЙ РІВЕНЬ – *ВИХІДНА ОРІЄНТАЦІЯ*. Значну роль у суб'єктивних перевагах й орієнтирах дитини виконують лише ті твори народного мистецтва, на яких сформувався її інтерес до даного прошарку національної культури. Сприймання і ставлення до фольклорного матеріалу на цьому рівні характеризується тільки емоційним відгуком. А звідси можливість утворення відчутного розриву між рівнем усвідомлення цінності народного мистецтва й ставленням, яке вже склалося до нього. Саме тому в учнів на цьому рівні сформованості орієнтацій спостерігається дуже незначний відсоток показників, що характеризують їх активність у галузі народного мистецтва.

II. ДРУГИЙ РІВЕНЬ – *ПРОМІЖНА ОРІЄНТАЦІЯ*. Дитина на цьому рівні сформованості орієнтацій ще повністю не володіє достатньо усвідомленими, об'єктивними й стійкими критеріями оцінки, переживання і розуміння фольклорного матеріалу. Як такими, школярі оперують орієнтирами лише на окремі зразки-еталони того чи іншого жанру народного мистецтва. Засвоєння цих "зразків" призводить до позитивних змін в естетичному розвитку школярів. На цьому рівні зорієнтованості певні еталони, визнані цінності народного мистецтва іноді не відповідають сталим ціннісним установкам учнів. Для розв'язання наявного протиріччя необхідне кваліфіковане

педагогічне втручання, цілеспрямоване керівництво цим складним процесом, оскільки є впевненість у тому, що озброєння школярів зразками-еталонами справжніх цінностей народного мистецтва, й особистісний, творчий підхід до їх засвоєння – важливе завдання формування естетичних орієнтацій учнів.

ІІІ. ТРЕТІЙ РІВЕНЬ – відносно *ОПТИМАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ*. Особа, володіючи художньо-естетичними уявленнями за допомогою розвинутого естетичного почуття і пізнання, усвідомлює ціннісні аспекти, багатство образного змісту народного мистецтва та об'єктивно ставиться до його оцінки. Водночас на цьому рівні дитина з особистою перевагою ставиться як до певних видів, жанрів, так і до окремих творів НМ. Тому не дивно, що вона володіє високими показниками естетичних ставлень, інтересів, переваг, оцінок, частоти залучення, активно-творчого підходу й зацікавленості в засвоєнні та поширенні витворів народного мистецтва, його цінностей.

Отже, рівень естетичних орієнтацій на цінності народного мистецтва є інтегративною характеристикою естетичної, етичної, художньої, духовної культури суб'єкта, його інтересів, потреб, ідеалів, установок і смаків, пізнавальних і творчих здібностей у цій сфері.

І хоча в соціологічних дослідженнях естетичної культури й ціннісних орієнтацій особи не все піддається кількісному виміру, нами зроблена спроба опрацювати одержаний матеріал, використовуючи спеціальні формально-математичні операції.

Оскільки йдеться про складну систему взаємодійних елементів, показників сформованості естетичних орієнтацій, то узагальнення емпіричних даних потребує застосування сучасних засобів зведення сукупності різноманітних приватних показників до певного "інтегрального індексу" [245, с. 279–299].

За математичною обробкою результатів одержана інформація була розподілена на шість блоків (відповідно до зазначених вище критеріїв): 1. Частота залучення до НМ; 2. Міра пізнання творів НМ; 3. Віддання переваг й оцінка видів, жанрів і окремих зразків НМ; 4. Вміння оцінити зміст фольклорного матеріалу; 5. Інтерес до НМ; 6. Творчий підхід до вибору форм художньо-естетичної активності у сфері НМ.

По кожному із цих блоків визначалась середня кількість відсоткових відношень. Уважалось, що респондент позитивно виявив свої уподобання, знання, навички й здатності з кожного блоку, коли

його відсоткові показники стали вищими за середні з усієї сукупності опитуваних (у противному разі показники вважались негативними).

У результаті попереднього агрегування дані з шести блоків оброблялись методом "латентно-структурного аналізу" [115, с. 42–54] і оброблялися на комп'ютерній системі "NTT system". Як наслідок, кожен респондент був умовно віднесений до одного із трьох визначених рівнів сформованості естетичних орієнтацій.

Як засвідчили результати аналізу, співвідношення учнів молодших класів з різними рівнями сформованості естетичних орієнтацій на цінності народного мистецтва виявилось неоднаковим. Вищий рівень їх сформованості притаманний тій частині молодших школярів, для якої співвідношення основних компонентів естетичних орієнтацій порівняно цілісне. Його досяг невеликий відсоток від загальної кількості респондентів (7%). А близько половини досліджуваних школярів ще перебувають на початковій стадії сформованості орієнтацій, їх вихідному рівні (49%). Це є свідченням того, що переважна більшість учнів початкових класів мають доволі низький рівень естетичної зорієнтованості на цінності НМ. Такий стан справ актуалізує розв'язання завдань, які стоять перед освітою загалом і початковою школою зокрема, а саме: якісного вдосконалення всієї системи естетичного виховання підростаючого покоління, підвищення професійної компетенції та готовності вчителя до розв'язання цієї нагальної проблеми відродження національної культури й духовності.

2.2. Досвід діяльності позашкільних закладів з формування естетичних орієнтацій дітей у галузі народного мистецтва (на прикладі гуртка художньо-естетичного напрямку)

Нині одним із завдань освіти є формування не тільки цілісної системи універсальних знань, умінь, навичок, але також надання вихованцю досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності. Введення компетентностей в нормативний та практичний складник освіти дає змогу вирішувати проблему, коли учні добре опановують набором теоретичних знань, але відчувають значні труднощі в діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

Відповідно до аналізу літератури (І. Беха, І. Зимньої, А. Маркової, А. Хуторського та інших), базовими компетентностями ми будемо називати ряд компетентностей, які визначальні для специфіки заданого виду діяльності й одночасної реалізації ключових компетентностей (які можна застосовувати в різних ситуаціях).

У позашкільній освіті формується ряд базових компетентностей, які складаються із загальнопредметних компетентностей (на рівні напряму), що, своєю чергою, складаються із предметних (на рівні гуртка).

Однією з базових компетентностей у вихованців гуртків декоративно-ужиткового мистецтва в позашкільних навчальних закладах ми виділяємо етнокультурну компетентність. Під етнокультурною компетентністю вихованців ми будемо розуміти їхню готовність до взаєморозуміння та взаємодії, яка ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих у реальному житті (тобто під час навчальних занять), спрямованих на їх успішну адаптацію в поліетнічному суспільстві, належному рівні їх обізнаності, практичних вміннях виконання виробів декоративно-ужиткового мистецтва, усвідомлення власної причетності до мистецьких цінностей національної культури, їх вивчення, збагачення і творче використання. На загальнопредметному рівні – здатність до інтегрального художнього мислення на основі мистецького тезаурусу, досвіду перенесення знань і вмінь у межах мистецької галузі.

На предметному рівні – здатність до пізнання і діяльності в різних сферах декоративно-ужиткового мистецтва.

Етнокультурна компетентність є результатом етнокультурного виховання. Теоретичні аспекти етнокультурного виховання розглядалися у наукових доробках Г. Лозко, Л. Маєвської, Т. Мацейківа, О. Мурзіна, М. Степико, Е. Сміта, В. Сорока-Росинського, Я. Чепіги.

Етнокультурне виховання відбувається через засвоєння особистістю культурних цінностей.

Аналіз літератури свідчить, що проблема етнокультурного виховання тісно пов'язана з усіма сферами народного життя, вона має синтетичний характер. Для людини має значення спільна культура багатьох століть, поколінь, рас, національностей, етнічних груп, класів, станів.

Саме національна культура як поєднання культури титульного етносу з культурами національних меншин насамперед визначає

унікальний образ будьякої країни та її народу в багатоманітній мозаїці людської цивілізації. Етнокультура ґрунтується на світогляді та системі цінностей, тобто духовно-моральному фундаменті, на якому виростає особистість з унікальними властивостями душі та непорушною національною ідентичністю.

Нерозривна лінія збереження й передання традицій з покоління у покоління спостерігається саме в етнічній культурі. Це свідчить про те, що етнічна культура – успадкований від предків комплекс господарського і соціального життя, матеріальної та духовної культури, які визначають стиль життя, виконують етноідентифікуючу роль, дають можливість виділити й протиставити себе іншим етносам.

Зазначимо, що етнокультура виявляється в усіх галузях життя етносу: у мові, вихованні дітей, одязі, будівництві житла, облаштуванні робочого місця, домашньому господарстві, фольклорі тощо (що підтверджується у роботах В. Агеєва, Є. Богданова, В. Кукушина, О. Садохіна та інших учених-етнологів).

За даними вітчизняних дослідників (Г. Григоренко, П. Ігнатенко, В. Інжестойкова, В. Поплужний та інші), вже у перші роки життя дитини закладаються основи таких відчуттів і якостей характеру, які пов'язують її зі своїм історичним корінням, національним іменем та походженням і впливають на формування пам'яті родоводу, любові до своїх батьків, отчого дому, народу тощо.

Дитина, зростаючи, має поступово, з раннього віку засвоювати особливості способу буття власної спільноти, тобто навчитися розуміти власну етнокультуру, вільно рухатися у її просторах, усвідомлюючи знаки, символи, коди, специфіку їх виявлення у рідній мові, аби пізніше вступити у діалог з іншими культурами, порівнюючи їх зі своєю не на шкоду іншим, а щоб зрозуміти їх. У цьому і виявляється сутність етнокультурного виховання: пізнавши себе – пізнаєш іншого; не збагнувши себе – не збагнеш іншого; вивчаючи животоки буття свого роду-народу – ти пізнаєш закутки власної душі; не знаючи глибин культури, представником якої ти є, годі сподіватися на те, що пізнаєш і зрозумієш носія іншої культури [129, с. 6–7].

Такі українські вчені, як В. Заслуженюк, В. Присакар, Г. Філіпчук та інші етнокультуру відносять до пріоритетів, які допоможуть згуртувати усіх людей різних національностей, що населяють єдину країну, і виховати освічене, толерантне, компетентне у цій галузі покоління.

Педагогічні позиції формування підростаючої особистості оптимально реалізуються тоді, коли вихованці зростають і розвиваються, засвоюючи духовні надбання народу; у виховному процесі широко застосовуються споконвічні засоби впливу, завдяки яким кожне наступне покоління практично продовжує національні традиції та звичаї, сімейно-побутову й суспільну культуру. Такий підхід спрямовує позашкільну науку і практику на відновлення принципів гуманізму, народності, природовідповідності, на які вказує українська етнопедагогіка й етнокультура [1].

Беручи до уваги вищевикладене, етнокulturне виховання ми розглядаємо з погляду формування національної ідентичності, світогляду, соціальних і моральних позицій на основі національних і культурно-історичних цінностей. Розгляд етнокulturного виховання як способу забезпечення специфічних освітніх потреб та інтересів соціуму в галузі освіти і культури дав нам змогу конкретизувати це визначення.

У нашому дослідженні під етнокulturним вихованням ми розуміємо цілеспрямований навчально-виховний процес, орієнтований на збереження та відродження національних і культурно-історичних особливостей конкретного регіону, країни; формування художньо-творчих здібностей учнів та інтересу до творчої діяльності, ціннісного ставлення до національної культури та історії, мотивацію на самостійне здобуття знань.

Етнокulturне виховання ми розглядаємо в сукупності основних принципів: історико-культурна спрямованість виховання та освіти, що передбачає організацію навчально-виховного процесу на основі історії та культури народів, що проживають у регіоні, країні; інтеграція навчальних дисциплін (освоєння декоративно-ужиткового мистецтва в єдності з вивченням пісень, музики, традицій, обрядів тощо); ідентифікація і самоактуалізація особистості, заснована на внесенні в зміст етнокulturного виховання знань про людину і суспільство; гармонізація міжетнічних відносин.

Зауважимо, що етнокulturне виховання здатне не тільки враховувати інтереси національних культур та регіональних культурних традицій, але також і потреби особистості в національно-культурній самоідентифікації. Тому на сучасному етапі етнокulturне виховання розглядається нами як спосіб повернення втрачених духовних цінностей, морально-естетичних норм поведінки, міжлюдських відносин, укладу сімейного і побутового життя.

На наш погляд, саме етнокультурне виховання може допомогти учням оволодіти культурою свого народу (культурою споживання, культурою спілкування, культурою знання, культурою праці), дає змогу організувати художньо-творчі заняття, орієнтуючись на національну своєрідність регіону. У визначенні місця і ролі етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах ми розглядаємо його як спосіб, що підсилює ефективність виховання завдяки уведенню засобів національної культури, які допоможуть направити сучасний навчально-виховний процес на формування етнічної самосвідомості, етнокультурної компетентності, розвиток розуміння ролі свого народу у світовій культурі.

Аналізуючи засоби національної культури, що використовуються в народній педагогіці, ми встановили, що виховний потенціал національної культури був спрямований на формування у дітей етичних, естетичних і моральних якостей особистості, почуття національної самосвідомості, патріотизму, розвиток творчих здібностей. Отже, засоби національної культури можуть бути використані як основа змісту етнокультурного виховання, і як результат – формування етнокультурної компетентності, формування ціннісних орієнтацій на цінності народного мистецтва, етноса.

Одним із ефективних засобів етнокультурного виховання, яке сприяє всебічному розвитку особистості учнів, є діяльність позашкільних навчальних закладів щодо залучення їх до занять декоративно-ужитковим мистецтвом, що ґрунтується на вивченні, засвоєнні і трансляції української традиційної народної культури як суспільно-історичного явища, в якому відбився світогляд, морально-етичні й естетичні цінності українського народу.

Аналіз досвіду роботи у позашкільних навчальних закладах показує, що для етнокультурного виховання учнів важливе значення має правильна організація навчально-виховної роботи. Відомо, що зміст навчальних курсів історії України, декоративно-ужиткового мистецтва тощо несе велику навчальну, освітню та виховну інформацію про український народ. За правильного науково-методичного спрямування навчального матеріалу названі навчальні курси стають активними засобами формування етнокультурної компетентності у вихованців.

Навчально-виховний процес у гуртках відбувається згідно з типовими програмами, в які педагогом вносяться зміни щодо тем, порядку їх вивчення, розподілу годин тощо. Право на зміни у

тематичному плануванні та кількості годин передбачені в структурі кожної програми. Отже, за рахунок варіативної частини, закладеної у структуру типової програми, модифікована (адаптована) програма враховує місцеві умови, можливості та вікові особливості гуртківців.

Нині все частіше сукупність освітніх програм, які реалізуються у навчальному закладі, називають його провідною характеристикою, що відповідає на питання, наскільки різноманітний, широкий спектр освітніх послуг пропонує заклад, як він задовольняє попит дітей, їхніх батьків і засновників. Подальше дослідження з метою з'ясування стану програмного забезпечення у позашкільних закладах дає можливість виділити кілька суттєвих проблем. По-перше, у практиці існує велика кількість програм різного змісту, негативним є те, що в багатьох регіонах і окремих закладах свої підходи до програмування, що приводить не завжди до якісно високого рівня.

По-друге, програма – показник професійної майстерності педагога. Чим вищий професійний рівень, тим більш якісною і багатоплановою повинна бути програма. Але специфікою позашкільної освіти є те, що програми розробляють спеціалісти всіх сфер життєдіяльності людини. Звідси різний ступінь готовності педагога до розроблення програм, розуміння програми як документа.

Є ще одна проблема. Педагоги-практики не володіють достатньою мірою прийомами теоретичного аналізу, оцінювання, структурування, подання інформації, насамперед тому, що раніше їхня практична діяльність цього не вимагала. Долучаючись до процесу програмування, педагог стає учасником експериментальної діяльності.

Четверта, але на наш погляд, одна з найважливіших проблем – невміння педагогом правильно визначити цілі етнокультурного виховання учнів. Ціль – категорія, проти вагомості якої не заперечує жоден педагог, але чіткого розуміння цілей, а тим більше постійної регуляції своєї діяльності відповідно до цілі, у багатьох педагогів не відбувається. Педагогу важко визначити мету, і особливо важко її дотримуватися.

Аналіз діяльності позашкільних навчальних закладів свідчить про не завжди активний пошук їхніми педагогічними колективами перспективних виховних впливів на особистість; створення гуманістичних виховних систем; посилення гуманітарної спрямованості всіх програм навчання і виховання; орієнтацію дітей і молоді на загальнолюдські цінності; формування в учнів почуття

національної гідності, культури, що забезпечує у змісті навчально-виховного процесу органічний зв'язок і духовну єдність української національної культури з культурами інших народів.

Для об'єктивності висновків було проаналізовано ряд гурткових занять, що проводились у позашкільних навчальних закладах (комунальному позашкільному навчальному закладі “Центр дитячої та юнацької творчості” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області). Проаналізовані заняття також характеризувалися не завжди раціональною структурою та відповідними педагогічними методами і прийомами етнокультурного виховання учнів.

Подальше вивчення стану проблеми в практиці роботи позашкільних навчальних закладів, виявлення ролі педагогів у формуванні етнокультурної компетентності проводилося за допомогою розробленої нами анкети, яка складалася з ряду питань: “Чи існує зв'язок між рівнем професійної кваліфікації педагога й індивідуальним досягненням його вихованців?”; “У чому полягає основна мета програми Вашого гуртка?”; “Які якості Ви виховуєте у своїх вихованців?”; “Як Ви розумієте сутність понять етнокультурного виховання та етнокультурної компетентності?”; “Які чинники, на Ваш погляд, впливають на етнокультурне виховання учнів?”; “Дайте загальну оцінку сформованості етнокультурної компетентності у Ваших вихованців”.

Аналіз результатів анкетування дав змогу виявити протиставлення між розумінням педагогів потреби формування етнокультурної компетентності у вихованців та їхньої здатності до цієї діяльності. 70% опитуваних дали правильну, але неповну відповідь щодо розуміння поняття етнокультурного виховання: “етнокультурне виховання – процес вивчення національної культури; ... вивчення культурно-історичних особливостей; ... обізнаність дітей в проведенні народних свят, обрядів тощо”.

Подальше дослідження уможливило такий висновок: завдання етнокультурного виховання, формування етнокультурної компетентності не відображені належним чином у програмах гуртків декоративно-ужиткового напрямку, а тому не конкретизуються і не набувають значущості в діяльності педагогів на кожному занятті.

Нам також було цікаво з'ясувати, в чому педагоги вбачають причини труднощів у роботі з формування етнокультурної компетентності. Аналіз відповідей засвідчив, що основною причиною є відсутність методичних рекомендацій, посібників (66,3%). Серед

труднощів було названо і причини іншого характеру: недостатнє розуміння важливості проблеми керівниками позашкільних навчальних закладів, небажання педагогів ускладнювати собі життя, зайве навантаження на теми, які вивчаються.

Висновок: беззаперечно існує потреба в просвітництві педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів; підвищенні наукового рівня програмно-методичного забезпечення педагогічного процесу формування етнокультурної компетентності у вихованців позашкільних навчальних закладів.

Відповідно до виявлених проблем, ми припустили, що етнокультурна компетентність ефективно формуватиметься за таких умов у навчально-виховній роботі гуртків: впровадження у навчально-виховний процес інтегрованої навчально-виховної програми, зміст якої охоплює різні напрями гурткової роботи та спрямований на усвідомлення й збереження духовної, культурної й художньої спадщини українського народу та етносів національних меншин, що проживають на території України; спрямування змісту практичної діяльності вихованців на розширення їхніх уявлень про поліетнічність української нації, історичну єдність і спадкоємність традицій; поєднання у навчально-виховному процесі традиційних та інноваційних форм, методів і засобів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний з етнокультурним вихованням учнів.

Аналіз досвіду педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах показує, що для етнокультурного виховання учнів важливе значення має правильна організація та зміст навчально-виховної роботи. Нині одним з недоліків системи позашкільної освіти є недостатнє забезпечення педагогів позашкільних навчальних закладів посібниками, програмами етнокультурного спрямування. Особливо критичним є становище гуртків художньо-естетичного напрямку. Є потреба збільшення кількості програм з декоративно-ужиткового мистецтва. На сьогодні кількість типових програм обмежена: програма гуртка бісероплетіння, народної творчості, художньої вишивки, килимарства, моделювання і конструювання одягу, аплікації соломкою, української народної іграшки, гончарства, писанкарства, образотворчого мистецтва, різьблення по дереву. Доцільно розширити спектр програм для напрямку декоративно-ужиткового мистецтва.

У науково-педагогічній літературі використовують принаймні два підходи до визначення поняття “зміст”. Прихильники першого

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

підходу під змістом навчання розуміють той навчальний матеріал, який підлягає вивченню. З іншого погляду, зміст навчання відображає систему знань, умінь і навичок, які можуть бути представлені у вигляді:

- термінів, визначень та інших понять;
- фактів, які пояснюють закони і закономірності явищ, процесів тощо;
- символічних позначень величин;
- теорій, які пояснюють суть новоутворень та ін.

Відомо, що від змісту навчально-виховного процесу залежать величезною мірою не лише отримані учнями знання, а й сформованість їхнього світогляду. Відповідно до потреб національного відродження, зміст навчання і виховання в позашкільних навчальних закладах має бути наповнений етнічною тематикою. Сукупність базових знань з етнічної тематики, що є підґрунтям для етнокультурного виховання, можна умовно поділити на дві сфери.

До першої сфери належать загальні знання й уявлення про людину, навколишній світ та зв'язок між ними, які відображають сукупний досвід людства у пізнанні світу, його рефлексію на власну життєдіяльність.

До другої сфери належать знання про специфіку і закономірності виникнення, розвитку й функціонування конкретного етносу. Дослідження у сфері народознавства, пізнання особливостей власної національної історії, етнографії, літератури, мистецтва, національного характеру, традицій, звичаїв, моральних норм та цінностей тощо дають змогу усвідомити власну національну ідентичність у системі загальнолюдського буття, збагнути своє місце, роль і можливості у світовій спільноті. Обидві сфери доповнюють одна одну, забезпечуючи повноту знань суб'єкта, необхідну для формування його активної життєвої позиції.

Звісно, що ні всі види діяльності загалом, ні кожен з них окремо не можуть бути засвоєні відразу. Засвоюваний учнями матеріал, закладений в програму гуртка, має бути розгорнутий у часі і мати певну логічну послідовність. Зміст програми, як відомо, в концентрованому вигляді міститься у навчальному матеріалі. Таким чином фіксується його структура, логіка, а також певною мірою визначаються методи реалізації, тип діяльності учня і його орієнтація у навчальному матеріалі.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури основним принципом формування змісту навчальної програми з етнокультурного виховання учнів у позашкільних навчальних закладах ми виділили єдність національної спрямованості навчання і його взаємообумовленість з практичною діяльністю. Також нами виокремлено такі комплексні критерії відбору змісту:

- виховна спрямованість змісту програми гуртка;
- орієнтованість змісту програми гуртка на творчий розвиток учнів;
- взаємообумовленість пізнавальної інформації та практичних робіт, закладених у змісті;
- відповідність матеріалу наступності і послідовності, кількості навчальних годин, віковим особливостям;
- доступність матеріалу.

Відповідно до вищевикладеного, вважаємо за потрібне розробити комплекс програм, що мають сприяти формуванню етнокультурної компетентності особистості засобами декоративно-ужиткового мистецтва, а саме:

- сприяти здобуттю учнями знань, вмінь та навичок оволодіння майстерністю народного мистецтва;
- виховувати духовно багату особистість, якій притаманне почуття гідності, самоповаги і яка розуміється на національно-духовних цінностях народу;
- формувати у вихованців шанобливе ставлення до оточуючих, повагу до народних звичаїв, традицій, національних цінностей, що є першоосновою у процесі етнокультурного виховання.

Комплекс програм передбачає навчання дітей у групах початкового (один рік навчання – 144 години), основного (два роки навчання по 144 години на рік) та вищого (перший та наступні роки навчання по 216 годин на рік) рівнів.

Зміст програми початкового рівня має бути спрямований на загальний розвиток вихованців, виявлення у них здібностей та обдарувань, прищеплення інтересу до творчої діяльності. Програму варто побудувати за блоковим принципом: передбачає розподіл навчального змісту на самостійні структурні одиниці – блоки; існує альтернатива і можливість заміни вивчення одного змістового блоку іншим (розділу або теми) залежно від наявних умов і потреб учнів.

На початковому рівні, за рахунок того, що програма комплексна, діти мають ознайомитися з широким спектром видів декоративно-

ужиткового мистецтва та оволодіти елементарними навичками виготовлення виробів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: аплікація, паперопластика, оригамі, фелтінг, плетення з газет (альтернатива лозоплетінню), ліплення з тіста, петриківський розпис, бісероплетіння, батік, витинанка тощо. Таким чином, можна вирішити проблему наповнюваності груп в подальші навчальні роки стабільним колективом з перших днів їх формування.

Після засвоєння матеріалу програми початкового рівня дитина свідомо може обирати один (або більше) видів мистецтва, який її зацікавив, і навчається основного рівня. Зміст програми основного рівня має бути спрямований на розвиток інтересів вихованців, надання знань, практичних умінь та навичок, що задовольняють потреби в професійній орієнтації. Зауважимо, що більш поглиблене ознайомлення із заздалегідь свідомо обраним видом декоративно-ужиткового мистецтва має відбуватися окремо в кожному гуртку, а не комплексно, як на початковому рівні. Тобто, програму варто робити однопрофільною. Вихованці, які виявляють стійкі інтереси та здібності до конкретної творчої діяльності, відразу ж можуть бути зараховані до гуртка основного рівня навчання.

Заняття за програмою вищого рівня мають проводитися аналогічно до основного рівня. Зміст програми вищого рівня має бути спрямований на задоволення стійких інтересів і потреб здібних, обдарованих і талановитих вихованців у творчій, науково-дослідницькій роботі, профільній і допрофесійній підготовці. Для організації навчально-виховного процесу з вихованцями, які задіяні в дослідно-експериментальній роботі або є переможцями, призерами місцевих, всеукраїнських, міжнародних конкурсів, виставок, олімпіад тощо, створюються необхідні умови: збільшується кількість годин для занять, впроваджується індивідуальна форма навчання.

Проаналізуємо програму гуртка декоративно-ужиткового мистецтва для позашкільних навчальних закладів “Мистецтво нашого народу”. Програма розрахована на один рік навчання за початковим рівнем підготовки. Вікова категорія: молодший шкільний вік. Заняття проводяться двічі на тиждень по 2 години, тобто по 4 години на тиждень (144 години на рік). Рекомендовано середню наповнюваність групи 10–15 дітей; тривалість заняття з дітьми 5–6 років – 30 хвилин, 6–7 років – 35 хвилин. Навчально-виховний процес передбачає поєднання теоретичних і практичних занять, а також самостійну роботу учнів.

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Метою програми гуртка «Мистецтво нашого народу» є ознайомлення з такими видами мистецтва, як-то: аплікація, паперопластика, оригамі, фелтінг, плетення з газет (альтернатива лозоплетінню), ліплення з тіста, петриківський розпис, бісероплетіння, батік, витинанка. Зміст роботи гуртка «Мистецтво нашого народу» спрямований на те, щоб дитина за час навчання ознайомилася з широким спектром видів декоративно-ужиткового мистецтва. За умови вивчення програми, тобто оволодівши елементарними навичками виготовлення виробів засобами декоративно-ужиткового мистецтва, дитина надалі усвідомлено буде робити вибір гуртка з метою подальшого поглибленого навчання у позашкільному навчальному закладі.

Завдання програми та навчально-виховного процесу в гуртку:

– залучення вихованців до надбань скарбниці народного мистецтва;

– здобуття учнями знань, вмінь та навичок з техніки декоративно-ужиткового мистецтва;

– навчання планування та організації трудового процесу, самостійного пошуку шляхів вирішення творчих завдань.

Навчально-виховна програма «Мистецтво нашого народу» складається з п'яти блоків, які можуть замінюватися залежно від професійної підготовки педагога:

1. Поробки та аплікації з природних матеріалів.
2. Поробки та аплікації з підручних матеріалів.
3. Ознайомлення з фарбами, кольорами.
4. Вироби з паперу.
5. Ліплення.

Розглядаючи матеріал першого тематичного блоку «Поробки та аплікації з природних матеріалів», учні навчаються правил виготовлення поробок з жолудів та каштанів, сіна, соломи, листя кукурудзи, вовни, малювання крупною, аплікації з ячної шкарлупи. Проводяться бесіди на теми: «Природа навколо нас», «Сіно, солома, листя кукурудзи як матеріал для виробів», «Лялька-мотанка як оберіг», «Валяння вовни як забуте мистецтво», «Крупа як засіб малювання», «Правила підготовки ячної шкарлупи до роботи».

Теми другого тематичного блоку зазначеної програми «Поробки та аплікації з підручних матеріалів» орієнтовані на виготовлення поробок з пластикової тари, паперових серветок, алюмінієвої фольги тощо. З вихованцями проводяться бесіди на теми: «Шкідливість

пластику в природі”, “Декупаж як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва”, “Металева фольга. Методи її переробки”.

Зміст третього блоку програми “Ознайомлення з фарбами, кольорами” розкривався через такі теми: “Видобуток кольорів в давнину”, “Травюра як вид графічного мистецтва”, “Історія віражного мистецтва”, “Петриківський розпис як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва”, “Писанкарство як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва”.

Теми четвертого блоку “Вироби з паперу” спрямовані на ознайомлення з папером як сировиною для виготовлення поробок технікою паперопластика, витинанка, аплікація, оригамі, квілінг.

Зміст п'ятого блоку програми “Ліплення” спрямовано на вивчення техніки виконання поробок з солоного тіста та глини.

На основі вищевикладеного зробимо висновок: нами експериментально перевірено ефективність змісту етнокультурного виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, закладеного у розробленій програмі. Впровадження у практику роботи позашкільних навчальних закладів програми “Мистецтво нашого народу” забезпечило помітне зростання ефективності процесу етнокультурного виховання учнів, що підтверджено результатами експерименту.

Активізації формування етнокультурної компетентності вихованців також сприяє предметне середовище, в якому відбувається становлення та розвиток особистості. Декоративне оформлення інтер'єру навчального закладу, майстерень, кабінетів тощо в народному стилі, а саме елементи декоративно-ужиткового мистецтва: художні з дерева та металу, глиняний керамічний посуд, розпис стін, озеленення з квітів тощо, сприяли формуванню смаку, вчили цінувати і сприймати прекрасне і, найголовніше, виховували прагнення створювати навколо себе прекрасне.

Наші дослідження показали, що впливове виховне значення має використання сукупності традиційних та інноваційних форм позашкільної роботи. Інноваційна діяльність в позашкільному навчальному закладі охоплює функціонування таких складників психолого-педагогічної системи:

– розвиток-саморозвиток підлітка, що передбачає організацію сприятливого енергоінформаційного простору для розвитку потенційних його можливостей, стимулювання інтелектуально-

пізнавальної, активно-творчої національно-патріотичної, ціннісно-орієнтаційної діяльності;

– його виховання-самовиховання, що забезпечує виховання свободи особистості, створення умов для її самовираження і самоствердження;

– освіта-самоосвіта – це педагогічна підтримка навчально-патріотичного– освіта-самоосвіта – характеру, постійне залучення підлітків у процес засвоєння суспільногуманітарних знань, які вони відтворюють в конкретній ситуації [44].

Інтеграція традиційних й інноваційних форм позашкільної роботи забезпечує подальший розвиток у дитини етнокультурної компетентності, з метою підвищення рівня цієї якості від низького до високого.

Заняття проводяться з використанням сукупності традиційних (учнівські виставки, конкурси, екскурсії, залучення батьків до навчально-виховного процесу тощо) та інноваційних (виставки батьківських робіт, індивідуальні навчально-виховні маршрути, майстер-класи батьків) форм виховання.

Індивідуальні навчально-виховні маршрути розробляються відповідно до рівнів сформованості етнокультурної компетентності учнів. З учнями, які мали низький рівень сформованості етнокультурної компетентності, проводилися бесіди на теми пізнання дитиною самої себе, свого родинного середовища, а саме: „Звичаї і традиції життя моєї родини”, „Історичне значення мого рідного краю”, „Поняття родини, сім'ї. Значимість родинних зв'язків. Духовність людини”, „Види національного мистецтва мого народу”. На основі розроблених індивідуальних навчально-виховних маршрутів робота з цими учнями спрямовувалася на формування інтересу до вивчення національної культури, гордості за належність до українського народу. На гурткових заняттях петриківського розпису використовувалися практичні завдання: намалювати родинне дерево, малюнок назвати прислів'ям, виготовити атрибути до свят (наприклад, писанки). Всі роботи обов'язково, незалежно від якості виконання, експонувалися на виставках, діти залучалися до інсценізації народних свят. Гуртківці із низьким рівнем сформованості етнокультурної компетентності залучалися до пошукової роботи щодо звичаїв нашого народу, їм допомагали діти з високим рівнем.

З учнями, які мали середній рівень сформованості етнокультурної компетентності, основна робота полягала у стабілізації та поглибленні знань культурних цінностей своєї нації. Для них навчально-виховний процес був спрямований на залучення до дослідницької роботи. Цьому сприяла побудова заняття таким чином, щоб дитина працювала з художніми роботами, які потребують реставрації, домальовування втраченого фрагмента, копіювання форм старовинних предметів домашнього вжитку, малюнків на них. Додатково проводились бесіди на тему: „Матеріальні і духовні здобутки української культури та етносів, що проживають на території України”, „Внесок українців до культурного досвіду світового співтовариства”, „Дослідження мовних традицій твого рідного краю”.

Учні, які мали високий рівень, були помічниками керівника гуртка: допомагали у доборі матеріалу до заняття, ставали організаторами масових заходів. Для глибшого пізнання духовних цінностей з учнями проводилися бесіди на такі теми: „Українська система символічного відображення світу як система традиційної культури”, „Національні особливості рідного краєвиду”.

Інноваційним у розробленні масових форм була їх інтеграція, взаємовплив і поєднання. Окрема увага приділялась організації навчально-виховного процесу у гуртках, в яких проводився формувальний етап експерименту: батьки учнів залучалися до проведення свят, виставок, фестивалів тощо. Експонувалися також виставки батьківських робіт, які супроводжувалися майстер-класами (виготовлення писанок; картин з кісточок ягід, фруктів, насіння, крупи; плетіння гачком). Залучення до занять у гуртках батьків учнів із поліетнічних сімей давало можливість ознайомитися з культурними цінностями, традиціями та звичаями інших народів. Батьки на таких заняттях виступали як помічники керівника гуртка з метою виділити спільні й відмінні аспекти національних культур: тлумачення символів у культурі свого етносу та українців; поєднання кольорів у вишивках, картинах; формах предметів домашнього вжитку; звичаї, проведення свят.

Для залучення вихованців до культурної спадщини та історії своєї нації було розроблено систему роботи сім'ї та позашкільного закладу:

1. Створення в сім'ї україномовного середовища.
2. Участь у конкурсах „Родина пісня”.

3. Відвідування з дітьми і батьками історико-етнографічних музеїв.

4. Допомога батьків у створенні історичних музеїв у позашкільних навчальних закладах.

5. Участь батьків і дітей в екскурсіях рідним краєм.

6. Конкурс малюнків (фотовиставка) між батьками і дітьми „Впізнай своє місто”.

7. Організація зустрічей з дідусями, бабусями, проведення з ними свят. Їхні розповіді про святкування народних свят у минулому і сьогодні.

8. Участь дітей і їхніх батьків у конкурсах колядок, щедрівок, новорічних вітань.

9. Складання дітьми з батьками альбому історії свого роду.

10. Майстер-класи, що демонструють батьки.

Майстер-класи проводили батьки на виставках своїх же робіт. Батьки презентували виготовлення виробів з лози, глини, розмальовування писанок, картин з кісточок ягід. Майстер-класи проводилися для керівників гуртків позашкільного навчального закладу та дітей, які бажали навчитися будь-якого людини, яка добре знає свою справу. Завданнями такої форми роботи було: ознайомлення дітей та керівників гуртків з базовими принципами роботи; надання можливості спробувати під наглядом майстра свої сили у виготовленні цього виробу; сприяти зацікавленості подальшою роботою у цьому виді мистецтва.

Значне місце в ознайомленні з національною культурою, формуванні інтересу до вивчення історії рідного краю, занять народним мистецтвом, посідали екскурсії на підприємства народних промислів, в музеї, до архітектурних пам'ятників. Підготовці до екскурсії передували етапи: попереднє ознайомлення з її об'єктом, складання плану проведення екскурсії (виділення об'єктів, на які треба звернути увагу; підготовка питань та коментарів, які будуть використані під час екскурсії; визначення завдань для учнів; запис до зошитів, замальовки орнаментальних композицій, форм художніх виробів; підготовка вступної лекції перед екскурсією), повідомлення про місце та мету екскурсії. Перед заходом проводилась вступна бесіда, пояснювалися завдання, форми і способи його виконання. Після екскурсії проводилась завершальна бесіда з учнями про їхні враження, аналіз завдань, виконаних учнями під час і після екскурсії, з'ясовувалися ставлення до отриманої інформації.

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Для більш глибокого і конкретного вивчення національної культури свого народу нами було використано екскурсії до історичних пам'яток, музеїв народного мистецтва. Перегляд документальних фільмів та уважно ознайомлюючись таким чином з архітектурними пам'ятками Львова, Дрогобича, Івано-Франківська, Косова, Києва та інших міст України, підлітки отримували повне уявлення про культурну спадщину свого народу. Під час екскурсій до пам'яток національної архітектури, ознайомлюючи підлітків з художніми цінностями, зі стилями і національними традиціями, педагоги розповідали про історичні події, пов'язані з пам'ятником та його епохою. Підлітки дізнавались про трагічну долю українського народу. Ці екскурсії закінчувались, здебільшого, відвідуванням краєзнавчого музею, у якому повніше розкривались питання, пов'язані з історією та традиціями, культурою та мистецтвом українського народу.

Наші спостереження показали, що екскурсії мають позитивний вплив на учнів, змушують їх замислюватися над долею свого народу, над його історичним, культурним минулим та майбутнім.

Деякі історико-архітектурні місця містилися за межами міста. Тому екскурсії організовувались так, щоб в учнів після вивчення запланованого об'єкта залишався час для відпочинку, рухливих ігор і т.д. Але цей вільний час проходив не стихійно, а був завчасно запланований. Поряд із вивченням історичної та культурної спадщини українського народу, ми намагалися під час відпочинку розкрити красу рідної природи, її вплив на духовний світ людини, розвинути у підлітків естетичну чутливість. Емоційно-чутливе сприйняття природи перепліталось із засвоєнням знань про раціональне її використання людиною, про взаємодію природи і людини.

Важливою формою позашкільної роботи є організація виставок та проведення конкурсів, які дають можливість учням ознайомити зі своєю творчістю широке коло глядачів та продемонструвати майстерність. Систематична участь у виставках та конкурсах, які організовувались в експериментальних позашкільних навчальних закладах та за їхніми межами, виховували віру у власні сили, наполегливість. Ці форми позашкільної роботи давали можливість для педагогічної корекції пізнавальних інтересів підлітків. Сам факт участі у виставках підвищував у вихованців почуття відповідальності.

Організації виставки передували підготовчий період, який передбачав проведення різноманітних конкурсів і оглядів. У

конкурсний матеріал були внесені завдання, пов'язані з народною творчістю різних регіонів України, які потребували від учнів не тільки знань про народне декоративно-ужиткове мистецтво, але і вмінь складати орнаментальні композиції, практичних навичок володіння різноманітними техніками декорування. Учням пропонувалося визначити ту чи іншу техніку розпису, згідно з характерними ознаками, географічним місцем використання того чи іншого виробу в побуті; назвати відомих народних майстрів, розповісти про їхній творчий шлях; згадати народні приказки, пісні, які розкривають ставлення людини до праці, родини. Успіх у проведенні конкурсу забезпечувала ретельна продуманість сценарію, підбір завдань, широке використання технічних засобів й активність самих учнів.

Відповідно до вищевикладеної методики формування етнокультурної компетентності, яка була впроваджена у практичну діяльність позашкільних навчальних закладів, в експериментальних групах динамічніше, ніж у контрольних, відбулися процеси зменшення кількості учнів із низьким рівнем етнокультурної вихованості та збільшення їх кількості із середнім та високим рівнями. Кількість учнів з низьким рівнем зменшилася на 14,7 %, із середнім на 7,9 %.– зросла на 6,8 %, з високим – на 7,9 %.

2.3. Сучасний стан особистої зорієнтованості, критерії та рівні готовності майбутніх педагогів до формування естетичних орієнтацій учнів на цінності народного мистецтва в умовах позакласної діяльності

Дієвість естетичних орієнтацій школярів у сфері НМ підпорядкована взаємопов'язаним і взаємозалежним діям вчителя й учня, що є двобічною системою, а тому має розв'язуватись у широкому комплексі засобів педагогічного взаємовпливу. Як саме подібний вплив здійснюється в умовах навчання і виховання молодших школярів, ми й спробували діагностувати на ДРУГОМУ етапі КДЕР через анкетне опитування заздалегідь визначеного масиву учнів (понад 600 учнів III–IV класів загальноосвітніх шкіл №№ 1, 11, 18 міста Кропивницький).

Відповіді на питання "З чіими поглядами в оцінці фольклорного матеріалу ти найчастіше погоджуєшся?" розподілилися таким чином: вчителів – 15%, друзів – 37%, батьків – 55%, радіо і телепередач –

25%. Оскільки кожен учень називав два й більше джерел інформації, то загальний відсоток отриманих відповідей перевищував сто відсотків.

Аналіз одержаних відповідей засвідчив, що батьки й товариші по навчанню здійснюють вирішальний вплив на художньо-естетичні погляди дітей у сфері НМ. Визнають рацію в цьому аспекті за наставниками, вихователями і засобами масової інформації в основному учні, які беруть участь у колективах художньої самодіяльності, але їх загальна кількість досить обмежена.

Відповіді ж на запитання анкети "Якщо останнім часом ти прослухав українські народні пісні, прочитав народні казки, легенди та інші твори НМ (пропонувалось перелічити які), то хто порадив тобі це зробити?" розподілилися у співвідношенні: учитель – 12%, приятель – 35%, батьки – 60%, ведучі радіо й телепрограм – 10%. Тут слід відзначити: якщо в оцінці фольклорного твору з поглядами вчителів погодилися 15% дітей, то до порад наставників зважити на той чи інший матеріал народної художньої творчості прислухалося тільки близько дванадцяти відсотків учнів початкових класів. Цікаво також, що інформація про той чи інший фольклорний матеріал у засобах масової інформації має набагато слабкіші стимули для художньо-пізнавальної активності молодших школярів, чим поради батьків і друзів, і це, природно. Тут повинен насторожити лише незначний відсоток ролі вчительства у цих важливих порадах учням.

На запитання "Якщо останнім часом ти відвідав виставку народного мистецтва, або концерт фольклорного колективу (музично-виконавського, танцювального тощо), то хто порадив тобі це зробити?" відповіді розподілилися так: учителі – 9%, товариші по навчанню – 13%, батьки – 52%, обрали рішення самостійно – 43%. У цьому разі також значно переважає ініціатива і поради батьків, друзів або ж учні вже самостійно обирають ці корисні форми дозвілля. Водночас варто знову звернути увагу на те, що до побажань учителів прислуховується невеликий відсоток опитаних дітей. З нашого погляду, справа тут полягає і в естетичній зорієнтованості самих наставників на цінності НМ.

Відомо, що музикування на українських народних музичних інструментах (сопілка, скрипка, баян, бандура та ін.) є одним із найулюбленіших занять молодших школярів. Аналіз відповідей учнів на запитання "Якщо граєш на українських народних музичних інструментах, то хто спонукав тебе до цього виду художньої

діяльності?" показав: навчання гри на народних музичних інструментах у сімейному колі значно перевищує керівництво цим процесом фахівців і вчителів початкової школи у співвідношенні 60 до 20 відсотків.

Як засвідчили результати цього експерименту, вчителі початкових класів, хоча й відіграють відповідну роль, але ще не справляють належного впливу на активізацію процесу ФЕОМШ у галузі НМ.

Для висвітлення причин такого стану проблеми, що досліджується, ми продовжили другий етап КДЕР за раніше визначеною методикою (Розділ 2.1) через анкетування близько 70 вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл міста Кропивницький та області. Завдання цього етапу дослідження полягало в тому щоб: визначити рівень фахової підготовки, знань національних традицій і висвітлити діапазон зорієнтованості вчительства у сфері НМ. Так, на питання "Чи виникають у Вас труднощі в процесі викладання учням матеріалу з НМ?" вчителі відповіли: "Більше так, аніж ні" (74%), "Так" (26%). Серед причин, які викликають ці труднощі, респонденти виділили: 1) недостатній рівень знань з проблем НМ (68%); 2) організаційну й методичну підготовку до художньо-естетичного виховання дітей (27%); 3) недостатній рівень психолого-педагогічної підготовки до художньо-естетичного виховання дітей (22%); 4) недостатність методичної літератури із зазначеної проблеми й коштів на її придбання (12%).

Окрім цього, вчителям було запропоновано самостійно оцінити свій рівень підготовки до викладання матеріалів НМ у початковій школі. Особистий рівень підготовки як "високий" визначили тільки три вчителі початкових класів (з 70 опитаних); як "достатній" – 22; "середній" – 44 наставники, але й до "низького" рівня себе не зарахував жоден з респондентів.

Щоб визначити, в якій саме галузі народної творчості спостерігається найбільше труднощів у сучасного вчительства, ми запропонували наставникам за десятибальною шкалою самостійно оцінити власні вміння і знання: а/співати календарно-обрядові, колискові пісні; б/вишивати; в/уміти творити інші вироби народно-ужиткового мистецтва; г/ виконувати основні рухи народних танців; д/знати традиції народної педагогіки; е/обізнаність у малих жанрах НМ, дитячому фольклорі. Після належної обробки отримані результати були зведені до таблиці:

Таблиця 2.7

СЕРЕДНІЙ БАЛ САМООЦІНКИ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
У ГАЛУЗІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Знання, уміння й навички	Середній бал
Співати календарно-обрядові, колискові пісні	6,2
Вишивати	6,0
Вміти творити інші вироби народно-ужиткового мистецтва	4,2
Виконувати основні рухи народних танців	5,0
Знати традиції народної педагогіки	6,4
Обізнаність у малих жанрах НМ	5,4

Аналіз отриманих даних засвідчує, що обізнаність більшості вчителів початкових класів, їх навички й уміння в галузі НМ ще не відповідають бажаному рівню підготовки до ФЕОМШ на цінності НМ. Адже середній бал самооцінки вихователів підростаючого покоління становить лише 5,5 бала з оптимальних 10.

Даючи відповідь на запитання "Яке значення, на Вашу думку, має народне мистецтво у школі?", вчителі відзначили його потенційну вагу як естетично-виховну та навчально-пізнавальну: "Народне мистецтво подібне до педагогіки й моралі і є важливим засобом виховання підростаючого покоління. Воно викликає естетичні й особливі переживання, котрі збуджують емоції, активізують уяву, розвивають почуття й інтелект дитини".

З'ясування зазначених питань було б неповним без дослідження причин досить низького рівня навчально-виховної діяльності початкової школи в розв'язанні проблеми, що досліджується. Опитані вчителі виокремили наступні причини (понад 90% респондентів), що були проранговані за ступенем значущості:

1. Недостатня підготовка педагогічних кадрів з питань залучення дітей до НМ.

2. Незабезпеченість науково-педагогічною й методичною літературою.

3. Байдужість батьків і керівництва різних рангів до умов естетичного виховання дітей засобами НМ.

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Даючи відповідь на запитання "Що, на Ваш погляд, треба зробити, щоб виправити становище з естетичного виховання дітей засобами народного мистецтва?", вчителі запропонували:

- більше часу й уваги приділяти вивченню НМ у школі та вищих навчальних закладах освіти;

- при обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти підвищувати рівень інформованості вчителів з питань НМ через спецкурси і семінари;

- запровадити практичні заняття і спецсемінари, обмін досвідом серед учителів із проблеми впровадження у школи кращих зразків НМ;

- забезпечити навчальною літературою дітей і методичним матеріалом учителів з розв'язання цієї проблеми;

- ширше залучати до естетично-виховної роботи з дітьми батьків і майстрів НМ.

Водночас близько 20% учителів початкових класів на запитання "Які види виховання Ви регулярно використовуєте в своїй педагогічній діяльності?" серед інших виділили естетичне виховання, ФЕОМШ, рідко вказуючи на їх зв'язок з НМ. Іноді опитувані вказували, що використовують у роботі з дітьми твори НМ, але на запитання "Які якості розвивають і виховують цим самим у дітей?" чіткої відповіді дати не змогли.

Аналізуючи ці дані, можна констатувати, що в наш час у практиці початкової школи вчителі ще не досить глибоко усвідомлюють важливість ФЕОМШ на цінності НМ у різних формах навчально-виховної роботи. З одного боку, це є однією з причин недостатнього оволодіння наставниками теоретичними й практичними вміннями та навичками для здійснення цієї діяльності. З іншого – навчальні плани, підручники та посібники навчальних закладів освіти з предметів фахового, суспільного й психолого-педагогічного циклів за цілою низкою ознак не відповідають вимогам якісної підготовки вчителів до естетичного виховання дітей засобами НМ. А аналіз передового педагогічного досвіду засвідчує, що цей потужний виховний потенціал недостатньо використовується у педагогічній теорії та практиці для підготовки майбутніх учителів до цього виду професійної діяльності, тобто не формується позиція вихователя, що стимулювала б до діяльності й підвищувала б ефективність ФЕОМШ на цінності НМ.

Проблема готовності майбутніх учителів до естетико-виховної роботи в школі останнім часом актуалізується з огляду на розробку і

введення державних стандартів загальної середньої освіти в галузі художньої культури. Проектом стандарту передбачено збільшення обсягу й збагачення змісту базових дисциплін художньо-естетичного, культурологічного та народознавчого циклів за рахунок поглиблення традиційних навчальних предметів у початковій школі та розширення форм позакласної естетичної діяльності учнів.

Тому ТРЕТІЙ етап КДЕР проводився для визначення стану особистої зорієнтованості майбутніх учителів, сьогоденних студентів на цінності НМ та їх готовності до ФЕОМШ в умовах позакласної діяльності. Адже проблема зорієнтованості на цінності НМ набуває особливого значення у підготовці вихователів-фахівців, чия особиста система цінностей та вміння формувати їх у майбутніх вихованців багато в чому зумовлює рівень культурного розвитку підрастаючого покоління.

В експерименті взяли участь понад 500 студентів ФПВПК і МФ вищих закладів освіти міст Кропивницький, Одеса і Умань, а також педагогічного училища міста Олександрія. Під час дослідження використовувались методи спостереження, опитування, анкетування, творчі завдання, самооцінки, рейтинг та інші.

Знайомство з наявною науково-методичною літературою, аналіз навчальних програм, вивчення стану запровадження НМ у навчально-виховний процес приводять до висновків про те, що відсутність належної уваги до матеріалів НМ у програмних документах, фахової підготовки викладачів з основних навчальних курсів і дефіцит потрібної навчально-методичної літератури спричинив різноплановий і не завжди коректний добір зразків НМ і народознавчих питань з навчання і виховання молоді. Помітна й інша тенденція, що полягає у превалюванні лише кількох тем з українського календаря "Різдво" та "Великдень"; з народно-ужиткового мистецтва "Вишивка", "Писанка"; усного фольклору "Народні казки", "Прислів'я та приказки". Таке тематичне обмеження, безумовно, збіднює навчально-виховний потенціал НМ, а як результат – майже не простежується взаємозв'язок народознавчого й мистецтвознавчого матеріалів.

Подальші спостереження за навчально-виховним процесом у вищих педагогічних закладах засвідчили, що типовим недоліком використання НМ у роботі із студентською молоддю є стихійно-епізодичний характер здійснюваних заходів. Він виявляється у тому, що з усіх видів НМ як цілісної системи знань про життя народу,

розвиток його духовної культури здебільшого беруться лише окремі елементи, що стосуються відпочинку, розваг, дозвілля і до того ж ті з них, котрі не завжди є найважливішими, найдієвішими з педагогічного погляду. Така робота зводиться до демонстрацій святкових обрядів, як звичайно, за готовими сценаріями чи візрцями, що призводить до пересічного формалізму. Окрім цього, мистецькі заходи майже не враховують вимоги програм з народознавства. Подібні підходи залишають поза увагою педагогів вагомі пласти національної культури, зокрема естетичної.

На питання "Які основні аспекти вивчення народознавства (українознавства, країнознавства, вітчизнознавства, краєзнавства) у вищому навчальному закладі?" студенти дали вичерпні відповіді: "Народознавство – пізнання свого внутрішнього "Я" у світі, своїх коренів" – 32% від загальної кількості опитаних. "Народознавство – історія нашого етносу і всіх, хто жив на нашій землі, залишивши на ній свою культуру" – 25% респондентів. "Це історія наших етнографічних назв, нашої мови й культури" – 22% від усього загалу студентів. "Це наша духовна культура, історія звичаїв, обрядів, співанок, свят, виміру часу" – 20% опитаних. "Народознавство – це пізнання того, чому ми такі є сьогодні" – 15%. "Народознавство і НМ є об'єднувальними чинниками освіти й виховання, філософією та методологією, які поєднують школу з життям, сучасні покоління – з колишніми, досвід історії – з розумінням і творенням майбутнього" – 12% від загальної кількості студентів. А отже, досягти мети творення "Краси життя" можна тільки за умови наповнення змісту освіти національними, духовними, культурними надбаннями свого народу.

Вищі й середні педагогічні заклади освіти ще не стали осередками "екології" національної культури, де молодь засвоювала б цінності, символи, національні традиції. У ряді педагогічних колективів забувають, що процес відродження відбувається не самоізоляцією та консервацією старовини, а передусім через взаємозбагачення культури. Вивчення навчальних програм показало, що недостатньо розвивається діалог між різними культурами, що зумовило б знання і поцінування національних святинь та надбань цивілізації. На заняттях і в позааудиторній діяльності не приділяється належна увага ролі національних пріоритетів у вихованні студентської молоді [135; 136; 141]. Тому понад 42% від загальної кількості респондентів не змогли конкретно відповісти на питання, як

задовольняються їх потреби в освоєнні надбань культури й цінностей НМ.

У цій серії діагностувальних експериментів нас зацікавило, що студенти знають про місцевий фольклор, специфіку й умови його походження і побутування, а також глибина й повнота їх уявлень про народну мистецьку творчість, розуміння її взаємозв'язку з історією українського народу, вміння логічно мислити, узагальнювати ці знання й використовувати їх у практичній діяльності. Крім цього, вивчалися студентські твори, оповідання, сценарії виховних годин для учнів з використанням матеріалів місцевого фольклору, відповідних планів виховних заходів, щоденні психолого-педагогічні записи спостережень, в яких студенти-практиканти аналізували народно-мистецькі явища, висловлювали свої враження стосовно навчання і виховання учнів молодших класів з використанням народних мистецьких традицій.

У ході бесід, інтерв'ю, вивчення “продуктів” діяльності студентів, що відображають ставлення майбутніх учителів до НМ, народної творчості, з'ясувався і рівень їх професійно-педагогічної спрямованості у цьому аспекті.

Так, на запитання "Учням якого віку і що б ви розповіли про українську народну пісню "Ой, у лузі, та ще й при березі"?" студенти відповіли, що цей твір доцільно увести для слухання музики не раніше як у третьому класі. Це пояснювалось особливостями музичного сприйняття молодших школярів і ступенем усвідомлення ними історичного, драматичного й художнього змісту пісні:

Вікторія С. (IV курс ФПВПК): "Бесіда повинна будуватися на етнографічних матеріалах та містити відомості про виникнення козацьких пісень, умови їх побутування. Доцільно провести паралелі з народними легендами, думами, оповіданнями, переказами, героїчними народними драмами..." Студентка виявила готовність до виконання народної пісні, а також повідомила, що знає і виконує чимало народних пісень різноманітної тематики.

Однак, більшість з респондентів обмежилася узагальненими відповідями стосовно змісту цієї бесіди: "Вона повинна містити відомості з історії України, про запорізьких козаків, любов до рідного краю тощо". Назвати твори народного мистецтва схожі на запропоновані й з'ясувати, в чому їх спорідненість, змогла незначна частина – близько 23% від загальної кількості опитаних студентів.

Місцеві звичаї та обряди за народним календарем, їх ознаки й письмовий опис правильно подали лише 15% студентів ФПВПК і МФ. Однак, тільки їх десята частина вказала на власну участь у святах народного календаря в колективах художньої самодіяльності та в побуті. Такі результати дають можливість зробити висновок про слабкий вплив народних традицій на розвиток естетичної свідомості майбутніх учителів, а також про несформованість їх інтересів до народних звичаїв та обрядів.

У наступній серії КДЕР з'ясувались ціннісно-орієнтаційні позиції студентів щодо українського НМ. Аналізувався не тільки зміст, художні якості, цінності українського фольклору, але і його можливості в естетичному формуванні учнів початкових класів. Ураховувались також судження майбутніх учителів початкових класів щодо усвідомлення цінностей НМ як важливого компонента їх фахової підготовки.

Відповідаючи на запитання "У чому Ви вбачаєте виховні можливості народного мистецтва?", 56% респондентів вказали на пізнання змісту, краси й живе побутування цих творів; 22% з числа опитуваних поглибили відповідь, відзначаючи естетичну цінність, загальну доступність у розумінні змісту, в оволодінні невибагливими формами, художню якість у виконанні фольклорного матеріалу як засобу естетичного виховання молодших школярів. Але близько третини опитуваних не дали відповідь на поставлене запитання.

Переважна більшість (64%) студентської молоді знайомиться з творами НМ стихійно, пізнає безсистемно, в основному – через засоби масової інформації; 7% заявили, що НМ їх зовсім не цікавить, а близько чверті респондентів вивчають народне мистецтво в колективах художньої самодіяльності. Але значна частина учасників експерименту (75%) обмежується тільки пасивними контактами з народною творчістю.

Для визначення ставлень до НМ й усвідомлення його значущості в естетичному вихованні дітей майбутнім учителям були запропоновані письмові завдання: "Ваше ставлення до українського народного мистецтва"; "Ваша оцінка значущості фольклорних традицій в естетичному вихованні молоді"; "Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що знання народного мистецтва сприяє естетичному вихованню майбутнього вчителя?"; "Які, на Ваш погляд, основні функції-цінності народного мистецтва?".

Результати отриманих відповідей знайшли відображення у додатку Б (Таблиця Б.2.1).

Як з'ясувалося, значна частина студентської молоді (50%) висловлює позитивне ставлення до НМ. 22% опитаних показують більш високий ступінь зацікавленості народною творчістю. Захоплюються НМ і беруть участь у колективах художньої самодіяльності 9% майбутніх учителів. Узагалі це не так вже й погано. Але насторожує стан справ з оцінкою студентами виховної значущості НМ, де понад третину опитаних не вбачають у НМ важливого фактора естетичного виховання молодших школярів.

Не набагато кращим виявилось ставлення студентів до НМ як засобу ціннісного орієнтування молоді. Бо ствердну відповідь на це питання дала лише третина майбутніх наставників.

Окремого аналізу потребує проблема визначення студентами специфічних функцій-цінностей НМ. Те, що більшість респондентів підкреслили його художньо-історичну (30%) й унікально-естетичну (28%) функціональну вартість є свідченням правильного спрямування їхніх ціннісних орієнтацій, а ось показник невизначеності у цій проблемі значної кількості респондентів (18% і 9%), спонукає до не зовсім втішних висновків. Уважаємо, що, передусім, це можна пояснити незадовільним станом прилучення молоді до цього важливого пласту національної культури.

Для більш детального аналізу цієї актуальної для нашого дослідження проблеми на прикладі прилучення молоді до музичного мистецтва [74, с. 399; 85, с. 94–102] ми теж зробили спробу продемонструвати принцип інтерпретації поняття орієнтації на той чи інший жанр НМ, виходячи із сучасного стану зорієнтованості студентів у галузі української народної творчості. У процесі наступної серії експериментів із загальної кількості респондентів (понад 500 студентів вищезазначених педагогічних закладів і близько 200 вихователів як шкільних, так і позашкільних закладів освіти) умовно було виділено чотири групи респондентів:

Перша група – **АКТИВНО ЗОРІЄНТОВАНІ**. До її складу увійшли студенти й вчителі, які зазначили, що вони дуже люблять спілкуватися з українською народною творчістю, мають добру теоретичну й практичну підготовку до художньо-естетичного та історичного просвітництва учнів, естетичний досвід споживання і поширення цінностей НМ. Ці студенти й вчителі не менше восьми раз на рік відвідують виставки НМ, вистави, концерти народної музики й

танцю, беруть активну участь у фольклорних святах, народних обрядах. У їх особистих бібліотеках, фонотеках, зібраннях є чимало літератури та записів фольклорного матеріалу, а також витворів декоративно-ужиткового мистецтва. Цих респондентів характеризує активно-творче ставлення до естетичного виховання молодших школярів засобами НМ. Вони виявляють інтерес й ініціативу в пошуках ефективних шляхів, форм і засобів досягнення мети ФЕОМШ у сфері НМ; постійно займаються як виконавською, так і дослідницькою діяльністю у цій сфері національної культури.

Друга група – ЗОРІЄНТОВАНІ. Її формують респонденти, які відповіли, що теж люблять НМ і ставляться до його виховного потенціалу з повагою. Вони до шести раз на рік відвідують виставки НМ, вистави, концерти народної музики й танцю, беруть участь у фольклорних святах і народних обрядах. У власних бібліотеках, фонотеках, колекціях теж мають достатню кількість літератури, записів аудіо й відео фольклорного матеріалу, певну кількість зразків народно-ужиткового та декоративного мистецтва. Вони мають непогану теоретичну й практичну підготовку, певний запас естетичного досвіду з поширення цінностей НМ; позитивно ставляться до естетичного виховання дітей засобами НМ. Але подібне ставлення можна охарактеризувати як позитивно-пасивне, тобто майбутні вчителі мають задовільні знання змісту, форм і методів роботи із школярами, але відчують певні труднощі у вправдженні цих знань на практиці, рідко виступають ініціаторами творчої діяльності у цій сфері.

Третя група – МАЙЖЕ НЕ ЗОРІЄНТОВАНІ, але ті, що теж висловлюють своє позитивне ставлення до НМ. З цього приводу слід зауважити, що в експерименті й висновках інших дослідників цієї проблеми зафіксовано: значна частина студентської молоді апелює до цінностей НМ. Водночас таке ставлення перебуває в певному протиріччі з реальним упровадженням НМ у молодіжній аудиторії, що потребує додаткового пояснення. Існує думка, згідно з якою у певної частини молоді позитивне ставлення до багатьох жанрів НМ є фактом нормативної свідомості, тобто воно незалежне від наявності реальних контактів студентів з НМ, схвальне ставлення до нього стає свого роду "культурним стандартом". Саме тому і була виокремлена ця група студентської молоді та молодих учителів. До неї увійшли респонденти, які наголошують на тому, що поважають НМ, але (як засвідчила серія контрольних запитань анкети) фактично до нього не

причетні. Вони жодного разу протягом року не відвідали виставок НМ, вистав, концертів народної музики й танців, не брали участь у фольклорних святах і народних обрядах. У власних фонотеках, бібліотеках і колекціях вони не мають прикладів і матеріалів НМ. Ці студенти розуміють необхідність естетичного виховання молодших школярів засобами НМ, але мають слабку теоретичну й практичну підготовку до цього виду діяльності з вихованцями і проводять її лише за вимогою керівництва навчального закладу.

Четверта група – АБСОЛЮТНО НЕ ЗОРІЄНТОВАНИ. До неї увійшли студенти, які зовсім не мають навичок сприйняття НМ. Вони не відвідують виставок НМ, вистав, концертів народної музики й танців, не говорячи вже про участь у фольклорних святах і обрядах. В особистих бібліотеках, фонотеках, зібраннях не мають (і ніколи не мали) матеріалів і зразків НМ. Їм характерне індиферентне ставлення до естетичного виховання учнів засобами українського фольклору.

Узагальнена типологія зорієнтованості студентів на основні види й жанри НМ репрезентована в таблиці В.2.2 (Додаток В).

Як засвідчують експериментальні дані, до групи активно зорієнтованих респондентів потрапила досить незначна частина опитаних – тільки близько двох відсотків від їх загальної кількості. Наведені показники підтвердили також припущення про наявність нормативної позитивної установки відносно більшості видів і жанрів НМ, де значна кількість опитаних висловила своє позитивне ставлення до нього, але не підтвердила це "на практиці". Проте наявність подібної установки, на наш погляд, слід оцінювати позитивно, оскільки вона все ж означає певний рівень психологічної готовності майбутніх учителів до дальших контактів з прикладами різних видів і жанрів НМ.

А ось стан зорієнтованості студентів на малі жанри так званого "дитячого фольклору" викликає певне занепокоєння. Адже три відсотки "активно зорієнтованих" проти переважної більшості "не зорієнтованих" (47% і 30%) – свідчення значних прорахунків у прилученні студентів до виховного потенціалу малих жанрів НМ і недооцінки цих видів педагогічної діяльності в роботі з учнями.

Відомо, що неабияка роль у вивченні та пропаганді НМ належить різноманітним формам естетико-виховної роботи з дітьми в позакласній діяльності.

Переважає більшість опитаних студентів (понад 85% від загальної кількості) дали правильну відповідь, що позакласною

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

називається різноманітна діяльність, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей. Її організовує з учнями в позаурочний час педагогічний колектив школи. А ось перелічити завдання позакласної діяльності спромоглися далеко не всі респонденти:

- закріплення, збагачення і поглиблення знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці – 35%;

- розширення загального, зокрема естетичного світогляду школярів, вироблення умінь і навичок самоосвіти – 43%;

- формування інтересів й естетичних орієнтацій дітей до різних галузей культури та мистецтва, виявлення й розвиток індивідуальних творчих здібностей і нахилів – 32%;

- організація дозвілля школярів, культурного відпочинку та розваг – 47% респондентів;

- поширення морально-естетичного впливу на учнів НМ – третина опитаних студентів.

Не отримали ми й однозначної відповіді на запитання про основні принципи організації естетичного виховання молодших школярів у позакласній роботі: а/ добровільна участь учнів – 33%; б/ суспільно значуща спрямованість діяльності – 23%; в/ самодіяльність дітей – 34%; г/ розвиток художньої творчості учнів – 36%; д/ взаємодія різних форм і видів художньо-естетичної діяльності школярів – 45% опитаних.

Об'єднати всі ці принципи в неподільну систему вимог до організації позакласної діяльності спромоглася незначна частина студентської молоді – близько 10% респондентів.

Щоб висвітлити різноманітні форми організації естетичного виховання молодших школярів, ми використовуємо прийняту в педагогічній літературі класифікацію, яка ґрунтується на кількості учнів, що беруть участь у тому чи іншому виховному заході [227, с. 83–88]. Відповідно до зазначеної класифікації форми організації ФЕОМШ на цінності НМ поділяються на три групи: масові, групові та індивідуальні.

Більшість студентів (64%) відповіли, що до масових форм ФЕОМШ належать: тематичні дитячі ранки, вечори запитань і відповідей, зустрічі з видатними людьми, майстрами НМ, огляди, конкурси, олімпіади, фестивалі, тижні з предметів мистецтвознавчого й народознавчого циклів тощо.

Ольга Д.: "Вечори запитань і відповідей – одна з ефективних форм організації естетичного виховання учнів. Вона зарекомендувала себе як цікавий і живий засіб прилучення молодших школярів до спілкування з народним мистецтвом, роз'яснення дітям різноманітних питань з історії та сьогоденного буття українського фольклору".

Понад половину опитаних студентів (53%) надали пріоритет груповим формам виховної роботи з учнями молодших класів (гуртки, екскурсії, походи, класні години та ін.). Важливе місце в позакласній виховній роботі з ФЕОМШ на цінності НМ займають гуртки художньої самодіяльності.

Олена В.: "Виховна цінність участі учнів у роботі гуртків художньої самодіяльності полягає в тому, що мистецтво зближує їх на сцені, пробуджує почуття відповідальності, колективне переживання. Діти мають можливість формувати ціннісні орієнтації, виявляти свою творчість, розумно проводити свій вільний час".

Досвід і проведене констатуюче дослідження показує, що активні учасники художньої самодіяльності краще усвідомлюють значущість, відчувають багатство виховного потенціалу НМ, красу людських стосунків, більше орієнтуються на справжні цінності української народної творчості.

Валентин Г.: "У школі дуже важливо приділяти увагу підбору репертуару художньої самодіяльності. Учні часто захоплюються в основному тільки естрадним мистецтвом. Воно сприяє розвитку їх естетичних смаків, надає культурний відпочинок. Але бажано більш активно пропагувати народне мистецтво..."

Сергій М.: "У гуртках художньої самодіяльності доцільно використовувати місцевий фольклорний матеріал. Особливо тепло зустрічають учні вдалу частівку, інсценівку, пісню, танок, які емоційно діють на них..."

Значна частина опитаних студентів (42%) належну увагу приділили індивідуальним формам формування естетичних орієнтацій молодших школярів у сфері НМ: читання художньої літератури, колекціонування, гра на музичних інструментах, вишивання, різьблення, малювання тощо.

Раїса З.: "Цікавою формою індивідуальної виховної роботи з формування ціннісних орієнтацій школярів є колекціонування витворів народного мистецтва. Воно полягає у збиранні предметів декоративно-ужиткового мистецтва, записів народних оповідань,

пісень тощо, які викликають науковий, художній, історичний інтерес. Така діяльність досить поширена серед школярів, але часто вона має неорганізований характер. При правильному педагогічному керівництві колекціонування позитивно впливає на загальний розвиток молодших школярів, розширює кругозір і пізнавальні інтереси, формує навички дослідницького підходу до вивчення явищ народного мистецтва".

І лише третина опитаних студентів звернула увагу на впровадження у позакласну роботу з учнями молодших класів педагогіки НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ. Водночас останній невіддільний від НМ і є системою історично зумовлених дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які в певній послідовності відзначаються протягом року.

Отже, другий і третій етапи КДЕР засвідчили, що більшість молодих учителів і студентів мають низький рівень особистої зорієнтованості на цінності НМ, професійно-педагогічної готовності до ФЕОМШ. Зафіксовано їх обмежені художньо-естетичні, народознавчі й історичні знання; неадекватність естетичних оцінок художньому змісту творів; перевагу рекреативної орієнтації у позанавчальній художньо-творчій діяльності над професійно-мотивованою. Сприйняття творів НМ виявляється на рівні лише елементарних почуттів. Водночас виявлено недостатню обізнаність, низький рівень ознайомлення студентів з різними видами та жанрами НМ, його функціями-цінностями, невміння ставити й творчо розв'язувати естетично-виховні завдання ФЕОМШ у навчальній і позакласній діяльності.

Визначення стану готовності студентів і молодих учителів до здійснення ФЕОМШ засобами НМ на третьому етапі КДЕР здійснювалося способом вивчення їх дій у конкретних виховних ситуаціях. Це підтверджується даними анкетування, мета якого полягала у виявленні труднощів, з якими найчастіше зустрічаються молоді вчителі й студенти під час проведення роботи з ФЕОМШ на цінності НМ. Молоді вчителі та студенти не поєднувалися до однієї групи досліджуваних, а дані, отримані від респондентів, репрезентувалися окремо. Результати аналізу цього опитування подано в таблиці.

Таблиця 2.8

ТРУДНОЦІ, З ЯКИМИ НАЙЧАСТІШЕ ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ
СТУДЕНТИ Й МОЛОДІ ВЧИТЕЛІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
РОБОТИ З ФЕОМШ НА ЦІННОСТІ НМ
(У % до загальної кількості респондентів)

ВИДИ ТРУДНОЩІВ	Під час проведення уроків		Під час проведення позакласної роботи	
	Студенти	Вчителі	Студенти	Вчителі
Визначення мети і завдання	13,3	12,1	17,2	19,3
Особистісна зорієнтованість у НМ	2,3	3,5	10,1	28,7
Складання плану	5,6	7,6	3,9	5,4
Внесення в план заходу	-	-	3,9	3,1
Вибір змісту	11,0	12,2	16,2	13,2
Планування індивідуальної роботи з дітьми	-	-	9,0	7,7
Вибір наочності та прикладів	14,2	27,1	26,8	30,7
Колективна підготовка заходу	3,0	1,2	2,2	4,1
Проведення заходу	-	-	5,4	4,2
Проведення дидактичних ігор	-	-	11,5	11,1
Залучення батьків	17,2	14,1	22,2	12,4
Аналіз заходу з дітьми	1,2	-	17,2	10,5
Самоаналіз	6,0	5,5	21,5	18,2
Труднощів не викликає	-	-	-	-

Як засвідчують дані таблиці, труднощів, з якими найчастіше зустрічаються вчителі-вихователі та студенти під час проведення роботи з ФЕОМШ на цінності НМ, значно більше в позакласній діяльності (при визначенні мети й завдань заходу з пропаганди НМ – на 3%, особистісної зорієнтованості – близько 20%, при виборі змісту – на 5%, при плануванні індивідуальної роботи з дітьми – на 8% і т.д.).

Наше дослідження підтвердили припущення й про те, що рівень естетичних ціннісних орієнтацій дітей залежить від зорієнтованості й рівня готовності спеціалістів, що з ними працюють. Так, згідно з результатами першого етапу КДЕР більшість молодших школярів має досить низький рівень (49%+44%) естетичних орієнтацій на цінності НМ, що й привело нас до необхідності з'ясування стану готовності студентів і вчителів до роботи у цій сфері професійної діяльності.

Для визначення готовності до ФЕОМШ на цінності НМ було проведене додаткове обстеження вчителів початкових класів шкіл Кіровоградської області. Усього обстежено 230 учителів.

Увагу було сконцентровано на визначення КРИТЕРІЇВ, основних компонентів моделі готовності вчителя до ФЕОМШ. Це передбачало вивчення таких його професійних якостей:

1. Усвідомлення загальнолюдської вартості та соціальної значущості активного залучення дітей до досягнення справжніх цінностей НМ.

2. Усвідомлення необхідності вдосконалення своєї підготовки до цієї діяльності.

3. Знання теоретичних основ, адекватне усвідомлення виражальних засобів, видів і жанрів НМ, естетичного досвіду українського народу.

4. Наявність практичних умінь і навичок діяльності у різних видах і жанрах народного мистецтва, що необхідні для ФЕОМШ.

5. Установка на безперервне збагачення особистісних знань, умінь і навичок у цьому виді педагогічної діяльності.

За використаними в попередніх етапах КДЕР методами (бесіди, анкетування, аналіз навчально-виховної діяльності вчителів та учнів) і застосуванні кількісних методик (рейтинг, самооцінка, ранжування тощо) були отримані дані, що висвітлили: низький, середній, достатній і високий рівні готовності.

Тут слід зауважити, що проблема вимірювання та обробки даних такого складного поняття, об'єкта чи процесу в педагогіці зводиться

до оцінювання багатокритеріальних альтернатив і прийняття рішень за їх вибором, ранжуванням і класифікацією [97, с. 315; 116, с. 210].

Після вимірювання зазначених у дослідженні критеріїв за переліченими вище індикаторами було оцінено поняття "готовність" у цілому: визначено, а точніше синтезовано його інтегральну оцінку. Спочатку були визначені вагові коефіцієнти індикаторів, тобто їх "внесок" в інтегральну оцінку. Досить зручним і надійним для цього виявився метод аналізу ієрархій [187, с. 200]. Тому вагові коефіцієнти були подані у нормалізованому вигляді, а рухаючись за ієрархією переваг знизу вгору, були визначені вагові коефіцієнти складових кожного рівня готовності вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ. Інтегральна оцінка була синтезована за допомогою лінійної функції. Ми використовували її з урахуванням таких основних обмежень: усі індикатори вимірювалися за однією шкалою; низькі оцінки одних індикаторів компенсувалися високими інших. Зазначена функція мала вигляд:

Формула 2.1

$$Z = P_1 \cdot I_1 + P_2 \cdot I_2 + \dots + P_k \cdot I_k, \text{ де}$$

P_1, P_2, \dots, P_k – вагові коефіцієнти,
 I_1, I_2, \dots, I_k – значення індикаторів.

Завдяки системному аналізу (числовим даним індикаторів та їх обробці) були одержані нові знання про об'єкт готовності, які хоча й "не абсолютно вірогідні й адекватні реальності, проте є значним просуванням у цьому напрямку й можуть бути охарактеризовані як якісне "наближення" до відображення реальності" [114, с. 43].

Низький рівень (70% респондентів). Вчителі цього рівня не виявляють належного розуміння важливості процесу ФЕОМШ на цінності НМ. Вони не володіють знаннями про систему цінностей НМ для здійснення естетичного виховання дітей, умінням адекватно сприймати твори НМ, не зацікавлені в оволодінні знаннями, вміннями й навичками у цій сфері навчально-виховної діяльності як у класній, так і позакласній роботі з дітьми. Ці вчителі якщо й використовують матеріали народних традицій, що сприяють естетичному розвитку молодших школярів, то в основному, не виходячи за межі підручників і навчальних посібників, тобто не виявляють творчого підходу до розв'язання цієї проблеми естетичного розвитку учнів.

Середній рівень (19,8%) характеризується позитивним, але здебільшого споглядальним ставленням учителів до самої ідеї використання НМ у розвитку естетичних орієнтацій дітей. Учителі

цього рівня не мають достатнього обсягу знань із специфіки використання народних художніх традицій, поверхово ознайомлені з творами НМ. Вони віддають перевагу сучасним розважальним видам мистецтва, не розуміються глибоко на їх фольклорних витоках. У них слабо розвинуті практичні художньо-творчі вміння і навички у сфері народної художньої творчості, не виявляється установка на оволодіння ними. Ці вчителі відчувають значні труднощі в організації позакласної роботи з дітьми на матеріалі НМ.

Достатній рівень готовності (10,6%). Вчителі цього рівня позитивно ставляться до досвіду естетичного виховання учнів на народних традиціях. Вони переконані, що кожен учитель має використовувати багатий виховний потенціал НМ в естетичному розвитку підростаючого покоління. В аспекті теоретичної підготовки вони володіють основними категоріями етнопедагогіки, глибоко усвідомлюють соціально-педагогічне значення НМ, опанували деякі вміння з народної художньої творчості, періодично організовують художньо-творчу діяльність вихованців (шкільні ранки, виставки, концерти, свята тощо). Володіють прийомами самостійної роботи над вивченням народних мистецьких традицій. Водночас вони ще не досягли в цій діяльності високого рівня майстерності, оскільки не осягли творчого характеру праці з дітьми, зокрема в умовах позакласної роботи.

Для високого рівня готовності характерним є те, що вчителі тут виявляють гідну шану мистецьким традиціям народу, його естетично-виховним цінностям, відчувають справжню насолоду в процесі їх сприйняття, виявляють творчу ініціативу й самостійність у вивченні творів НМ, мистецтвознавчої та педагогічної літератури з цих питань, впроваджують у практику роботи з дітьми досвід справжніх майстрів НМ, володіють досить високим ступенем оціночних суджень про його ціннісно-орієнтаційні можливості. Такі вчителі вміло й систематично організовують творчу колективну та індивідуальну роботу школярів з осягнення ними цінностей НМ, залучають дітей та їх батьків до процесу художньо-творчої діяльності, демонструючи при цьому зразки особистої педагогічної майстерності. У спілкуванні з колегами вони залюбки діляться своїм досвідом естетичного виховання дітей засобами НМ, бо вважають, що технологією формування естетичних орієнтацій учнів має володіти кожен наставник-вихователь. На жаль, учителів з високим рівнем готовності в нашому дослідженні виявився лише 1% від загальної кількості респондентів. Високий рівень

готовності ми вважаємо за ідеальний. На нього слід спрямовувати всю організацію як навчальних занять, так і зміст позанавчальної роботи з вихованцями, формуючи їх зорієнтованість на справжні цінності НМ. Вчителі з таким рівнем готовності складають ідеальну модель, яка була створена для орієнтації на неї майбутніх учителів, сьогоденних студентів вищих закладів освіти. Аналізуючи рівень готовності вчителів до ФЕОМШ на цінності НМ у початковій школі, ми дійшли висновку, що вища школа ще недостатньо спрямована на якісну підготовку студентів до цього виду навчально-виховної діяльності.

Як зазначають самі вчителі, вони відчують чималі труднощі в технології використання народних мистецьких традицій у навчальному процесі, а особливо в позакласній роботі з дітьми.

У зв'язку з цим був проведений останній етап КДЕР з вивчення готовності студентів-випускників до ФЕОМШ на цінності НМ. Для цього ми використали дані попередніх етапів констатуючого експерименту (анкетування, бесіди із студентами й викладачами, педагогічні спостереження, перевірочні роботи, аналіз результатів навчально-практичної діяльності майбутніх учителів тощо). А для забезпечення більшої вірогідності даних про стан професійної готовності майбутніх учителів до ФЕОМШ сфері НМ в умовах позакласної діяльності в освітніх навчальних закладах проводилося експертне опитування за методикою експертних оцінок [141, с. 135-140].

За компетентних осіб виступали досвідчені викладачі, вчені, які займаються проблемами НМ, методисти, добре обізнані в підготовці вчителів початкової школи. Всього було опитано 25 компетентних осіб, котрі за розробленою картою-схемою (Додаток Д) оцінили стан готовності студентів до ФЕОМШ засобами НМ. На даному етапі КДЕР були визначені рівні професійної готовності 235 студентів випускних курсів ФПВПК і МФ Центральноукраїнського, Уманського педуніверситетів й Олександрійського вищого педагогічного училища.

За розробленою методикою КДЕР нами встановлено, що НИЗЬКИЙ рівень готовності мають 83% студентів. Майбутні вчителі цього рівня недостатньо усвідомлюють важливість ФЕОМШ на цінності НМ, виявляють негативне ставлення до цього виду педагогічної діяльності в позанавчальний час. Вони не вміють організовувати естетичну діяльність учнів в умовах позакласної роботи на матеріалі НМ. У них відсутня установка й зацікавленість до

розв'язання проблем народної творчості в процесі естетичного виховання школярів за умов позакласної діяльності.

СЕРЕДНІЙ рівень готовності мають 11% із загалу опитаних студентів-випускників. Вони теж недооцінюють соціальну важливість професійної діяльності в зазначеній сфері, хоча й виявляють позитивне ставлення до педагогічного досвіду роботи з дітьми в позанавчальний час на матеріалах НМ. Ці студенти мають лише загальне уявлення про цінності НМ, поверхово ознайомлені з "живим" практичним досвідом провідних педагогів з естетичного розвитку дітей засобами НМ в умовах позакласної діяльності. Далеко не завжди такі студенти мають бажання керувати художньо-творчою діяльністю учнів. У них недостатньо розвинуті творчі вміння, навички самовдосконалення, самовиховання у зазначеній галузі освіти й культури.

ДОСТАТНІЙ рівень готовності мають 0,6% респондентів. Вони усвідомлюють важливість навчально-виховної естетичної діяльності в галузі НМ і позитивно до неї ставляться, великого значення надають ролі народної художньої творчості в естетичному вихованні молодших школярів у позакласній роботі. Але хоча ці студенти певною мірою ознайомлені з прогресивними традиціями ФЕОМШ на цінності НМ, вони ще не володіють достатнім рівнем знань з теоретичних і методичних питань дитячої народно-художньої творчості. Як засвідчили проведені ними різні форми й види позакласної естетично-виховної роботи з дітьми, ці респонденти ще відчують складнощі в цілеспрямованому використанні матеріалів НМ. Вони недостатньо володіють уміннями й навичками художньо-творчої діяльності, а в роботі з дітьми часто використовують прийоми копіювання готових зразків.

На жаль, за аналізом вищезазначених даних у дослідженні не вдалося виокремити в особну групу тих студентів, які б вирізнялися **ВИСОКИМ** рівнем готовності до ФЕОМШ на цінності НМ у позакласній діяльності, що суттєво актуалізує цю проблему.

Результати КДЕР дають змогу стверджувати, що підготовка студентів педагогічних навчальних закладів до ФЕОМШ на цінності НМ потребує істотного вдосконалення як з боку формування особистісних орієнтацій майбутніх учителів, так і в аспекті підвищення їхньої професійно-педагогічної готовності до роботи з дітьми в позаурочний час. Такий стан справ зумовлює подальший теоретичний та експериментальний пошуки ефективних способів,

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

педагогічних умов, форм і методів формування зазначених компонентів підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ в умовах позакласної діяльності.

* * *

Аналіз стану ціннісної зорієнтованості молодших школярів та їх наставників у галузі НМ передбачав виявлення й дослідження рівнів сформованості естетичних орієнтацій учнів початкових класів та визначення сучасного становища особистісних орієнтацій студентів у сфері народної художньої творчості й готовності майбутніх учителів до формування цієї важливої естетичної якості вихованців в умовах позакласної діяльності.

Для з'ясування цих питань був застосований комплекс дослідницьких методів, які забезпечили взаємодоповнення й уточнення отриманої від респондентів інформації та дали можливість зменшити елемент суб'єктивізму у визначенні реального стану об'єкта дослідження. Констатувально-експериментальна робота була умовно поділена на три етапи:

I етап констатації (понад 1000 учнів молодшого шкільного віку) полягав у визначенні рівнів сформованості їх естетичних орієнтацій у галузі НМ. За розробленими критеріями (емоційно-інтелектуальний, інтелектуально-діяльний і діяльно-творчий) у перебігу дослідження виявлялися частота залучення, міра пізнання, інтерес учнів до НМ, система особистих переваг та оцінювання творів, ступінь активності й творчий підхід до вибору форм художньо-естетичної діяльності вихованців у цій сфері. Як засвідчили результати аналізу, співвідношення учнів молодших класів з різними рівнями сформованості естетичних орієнтацій на цінності НМ виявилось неоднаковим. Вищий їх рівень притаманний тій частині молодших школярів, для якої співвідношення основних компонентів ціннісних естетичних орієнтацій виявилось порівняно цілісним. Його досяг невеликий відсоток від загальної кількості обстежених (7%), а близько половини респондентів (49%) перебувають лише на початковій стадії зорієнтованості в галузі народної художньої творчості, що є додатковим свідченням актуальності проблеми вдосконалення системи естетичного виховання дітей засобами НМ і підвищення професійної компетенції, рівня готовності вчителів до її успішного розв'язання.

II етап висвітлив проблему підготовки вчительства до формування цього естетичного феномена у вихованців початкової

школи (70 учителів і 600 учнів початкових класів), бо дієвість аксіологічного орієнтування дітей у сфері НМ підпорядкована спільним, взаємопов'язаним і взаємозалежним діям учителя та учня, що є двобічною системою, а тому має розв'язуватися у широкому комплексі засобів педагогічного взаємовпливу (І.Бех, Л.Коваль).

Доречно підкреслити, що проблема якісної підготовки вчителів до естетично-виховної роботи в школі актуалізується і в зв'язку з розробкою та введенням державних стандартів загальної середньої освіти в галузі художньої культури. Проектом стандарту передбачено збільшення обсягу та збагачення змісту базових дисциплін художньо-естетичного, культурологічного й народознавчого циклів за рахунок якісного поновлення і поглиблення традиційних навчальних предметів у початковій школі та розширення форм позакласної естетичної діяльності учнів.

III етап КДЕР проводився для виявлення стану зорієнтованості майбутніх учителів на цінності НМ (понад 500 студентів МФ і ФПВПК вищих освітніх закладів міст Кропивницького, Одеси, Олександрії, Умані та 200 вихователів як шкільних, так і позашкільних культурно-дозвіллевих центрів), їх готовності до ФЕОМШ в умовах як навчальної, так і позанавчальної діяльності. Із загальної кількості респондентів умовно виділено чотири групи майбутніх учителів за типом зорієнтованості на основні види й жанри НМ: 1) активно зорієнтовані, 2) зорієнтовані, 3) майже не зорієнтовані, 4) абсолютно не зорієнтовані.

Дані КДЕР засвідчили, що до групи активно зорієнтованих на НМ потрапила незначна частина студентів (2%). Таку непривабливу картину доповнили й показники стану зорієнтованості майбутніх учителів у малих жанрах так званого “дитячого фольклору”, що теж викликає неабияке занепокоєння станом справ у проблемі, яка досліджується. Адже 3% “активно зорієтованих” проти 47% “не зорієтованих” – свідчення значних прорахунків у прилученні студентів до скарбниць НМ і недооцінки їх якісної підготовки до різноманітних видів естетично-виховної діяльності у сфері народної художньої творчості.

Рівень готовності майбутніх учителів до ФЕОМШ у сфері НМ визначався за наступними критеріями: усвідомлення важливості й соціальної значущості залучення дітей до цінностей НМ; знання основ і розуміння виражальних засобів різних жанрів НМ; наявність практичних умінь і навичок діяльності у різних видах і жанрах

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

народної творчості; установка на збагачення знань, умінь і навичок у цій сфері педагогічної діяльності.

Завдяки дальшому системному аналізу проблеми була отримана нова інформація про готовність майбутніх учителів до ФЕОМШ на цінності НМ в умовах позакласної діяльності. Встановлено, що “низький” рівень готовності до зазначеного виду естетично-виховної роботи з дітьми в позанавчальний час мають 83% студентів; на “середньому” рівні опинилося 11% від загальної кількості учасників експерименту; “достатнім” рівнем володіє лише 0,6 % респондентів. Особливої уваги заслуговує той факт, що за аналізом КДЕР не вдалося виокремити групу майбутніх учителів, які б вирізнялися “високим” рівнем готовності до ФЕОМШ засобами НМ у позакласній діяльності, що теж суттєво актуалізує цю проблему й дає змогу стверджувати, що підготовка студентів педагогічних навчальних закладів до зазначеного виду естетично-виховної роботи з дітьми потребує істотного вдосконалення як з боку розвитку їх особистих естетичних орієнтацій у сфері НМ, так і з боку підвищення професійної готовності майбутніх учителів до формування цього естетичного феномена учнів в умовах позакласної діяльності.

РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ НА ЦІННОСТІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

3.1. Педагогічні умови підготовки майбутніх педагогів до формування естетичних орієнтацій вихованців на цінності народного мистецтва

Проаналізувавши різні погляди щодо професійної готовності вчителя (розд. 1.1.), зокрема в розв'язанні проблеми ФЕОМШ на цінності НМ, вважаємо, що вона має складатися з психологічної, теоретичної, практичної й технологічної підготовки майбутніх учителів.

За останнє десятиріччя термін "технологія" навчання і виховання став широковживаним як у педагогічній науці, так і в навчально-виховній практиці. Водночас зміст цього поняття ще не має чіткої визначеності як у педагогічній теорії, так і практиці. Так, виховну технологію подекуди ототожнюють з тим чи іншим методом, а то й взагалі вважають введення цього поняття даниною моді. Але створення педагогічною наукою системи понять зумовлюється її розвитком, а науково-педагогічний пошук – це не тільки рух у ширину досліджуваного, а й у глибину вже пізнаного, а також проникнення в сутність іншого порядку, встановлення більш складних, диференційованих за змістом закономірностей (І. Бех). Технологія навчання, за означенням ЮНЕСКО, – це в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію освіти. "Ця галузь орієнтована в більшій мірі на учня, а не на предмет вивчення, на перевірку виробленої практики в ході емпіричного аналізу, визначає практику в тісному зв'язку з теорією навчання і виховання", – зазначає академік С.Гончаренко [52, с. 331].

Сьогодні в Україні однією з найперспективніших технологій гуманізації освіти є модульно-розвивальна система. Саме вона, по-перше, продуктивно реалізує позитивний природний потенціал дітей і молоді на шляху їхнього входження в багатоаспектне суспільне життя, по-друге, підносить розвивальну взаємодію вчителя та учня на надважливий для соціального поступу психодуховний рівень міжіндивідуальної та міжгрупової взаємодії, по-третє, істотно збільшує

соціально-культурний простір навчально-виховного процесу, по-четверте, гармонійно поєднує психолого-педагогічний, методично-засобовий та духовно-естетичний зміст освітньої діяльності.

На жаль, зазначена система розробляється лише в аспектах навчальної діяльності в школі (А. Фурман, Т. Кузнєцова, Т. Козлова, О. Сулява, В. Костенко, Б. Попов та ін.). Але з огляду на те, що загальним знаменником цього дослідження є ідея національного відродження, яка безпосередньо пов'язана з перетворенням сучасної освіти від інформаційно-екстенсивної, жорстко регламентованої до інтенсивно розвивальної і духовно зорієнтованої, зроблена спроба скористатися запропонованими проф. А. Фурманом і трансформованими в дослідженні основними етапами цієї системи [231, с. 2].

У процесі теоретичних пошуків та аналізу емпіричних даних встановлено, що професійно-педагогічна готовність студентів до ФЕОМШ на цінності НМ є складною особистісною психо-соціальною якістю майбутнього вчителя, яку належить цілеспрямовано розвивати. Теоретичним підґрунтям цього процесу є характеристика вихідних положень і позицій сучасного гуманістичного розуміння проблеми готовності вчителя до професійної діяльності, результати вивчення стану цієї готовності за сучасних умов, а також гіпотетично визначеними в дослідженні основними напрямками з розвитку цієї якості. Так, аналіз сучасного стану проблеми, що досліджується в теорії та практиці педагогічної освіти дав можливість визначити основні напрямки професійної підготовки майбутнього вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ:

1. “Установчо-мотиваційний”. На цьому напрямку діє психологічна установка щодо близької і далекої перспектив засвоєння студентом тих знань, умінь і навичок, які дадуть йому можливість успішно здійснювати естетичний розвиток вихованців засобами НМ. Це є внутрішнім мотивом його змістовно-спроєктованої навчальної діяльності. Здійснення цього аспекту естетико-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів має відбуватися через усвідомлення ними мети, завдань, сутності прилучення учнів до цінностей НМ. Виховання у студентів упевненості в тому, що традиції НМ, його загальнолюдські, прикладні, естетичні та специфічно-художні цінності дозволять забезпечити ФЕОМШ в аспекті гуманізації усього навчально-виховного процесу.

2. “Методично-засобовий” (Т.Кузнецова). Цей напрямок характеризується інформаційно-пізнавальною специфікою. Він покликаний адаптувати різновиди змісту розвитку ціннісних орієнтацій особи в галузі НМ, допомагати визначати фундаментальні елементи соціально-культурного досвіду студентів (закони й закономірності, категорії та поняття, плани й програми, методи й технології, ідеї та концепції, цінності й світоглядні програми), а також виявляти динаміку руху самосвідомості вихованців від неповного до більш осяжного й психоемного духовно-естетичного змісту цінностей НМ. Усвідомлення студентами сутності сучасних педагогічних систем, які побудовані на принципах, цінностях і механізмах національної культури. Збагачення знань майбутніх учителів з НМ дозволить розширити їх кругозір і культуру бачення народної художньої творчості, її художньо-естетичної скарбниці, поліпшення їх практичної підготовки, наповнення її необхідними художньо-творчими вміннями та навичками. Все це має стати свідченням розгортання і збагачення процесів саморозвитку й фахового вдосконалення майбутніх учителів.

3. “Змістово-пошуковий”. На цьому напрямку діє педагогічна підтримка неперервної пошуково-пізнавальної, творчої активності та самостійності студентів, що характеризує пошук універсальних залежностей проблеми ФЕОМШ на цінності НМ, його вплив на духовний розвиток підростаючого покоління. На цьому етапі студенти активно працюють над розширенням і поглибленням теоретичних знань, збагаченням і вдосконаленням практичних художньо-творчих навичків, що спрямовуються на ФЕОМШ в умовах як навчальної, так і позакласної роботи з учнями. Вдосконалення цього процесу вимагає від студентів умінь використовувати фольклористичну, мистецтвознавчу, етнопедагогічну, навчально-методичну літературу; вести пошук, відбір, методичну обробку необхідних для ФЕОМШ матеріалів.

4. “Практично-перетворювальний”. Це етап адаптації теоретичного знання до соціальної практики, де розвиток соціально-нормативної діяльності проходить через активізацію регуляційно-вольової активності студентів, яка забезпечує формування їх професійної готовності до ФЕОМШ у сфері НМ, набуваючи своєрідну дієву спрямованість. Теоретичні знання студентів, сформовані їх вміння і навички активно використовуються у виховній роботі з дітьми при організації позакласної діяльності в період

педагогічної практики в школі. Тут майбутні вчителі отримують додаткові стимули до вдосконалення своєї педагогічної підготовки, активного самостійного пошуку цікавого й водночас цінного фольклорного матеріалу, його дидактично-методичної переробки в зв'язку з віковими, психологічними особливостями учнів молодших класів.

5. “Системно-узагальнювальний”. Це педагогічно кероване формування особистісних знань і навичок (як конструктивних компонентів готовності) студентів за ціннісно-значущими ознаками НМ. На цьому напрямку відбувається корекція, доповнення, узагальнення й систематизація (під керівництвом викладачів і досвідчених вчителів-методистів початкових класів) теоретичної, методичної та практичної підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ.

Розв'язання основних завдань двох останніх напрямків складає зміст підсумкового етапу формування професійної готовності студентів до ФЕОМШ на цінності НМ. Уміння й навички самостійної діяльності, що отримали студенти у вищому навчальному закладі, дадуть можливість їм вести активний пошук способів удосконалення власної педагогічної майстерності, самоосвіти, самовдосконалення, ціннісної зорієнтованості в галузі народної творчості, тим паче, що ця проблема загострюється далеко не повним використанням потенціалів НМ і позакласної навчально-виховної діяльності. Адже про шкільний урок говорять: "провести урок" – це природно й логічно. Але сказати так про позакласну роботу не можна, бо її разом із дітьми треба прожити, чітко виявляючи й відстоюючи свою людську позицію, ціннісну зорієнтованість, свій глибокий інтерес до особистості дитини, зосередженість на її духовному світі [204, с. 44]. Ця діяльність має ширші виміри психолого-педагогічної підготовки вчителя.

Утопічним є очікування того, що урок у школі без розмаїтого позакласного середовища розв'яже проблему духовно-естетичного розвитку особистості, сформує свідоме прагнення дітей до життєтворчості, до краси мистецтва. Позакласне середовище – це "найоптимальніший майданчик" [204, с. 45] для розвитку внутрішніх сил дитини, джерело її особистісного самовираження і самовдосконалення. На жаль, повне використання його потенціалу ускладнюється глобальною кризою економіки, культури й духовного життя. І все ж у позакласній роботі відбуваються глибокі якісні зміни

в зв'язку із процесами відродження національної школи та виховання у дітей усвідомлення своєї власної причетності до свого народу, перлин народної мудрості, мистецтва й творчості. Розвиваються і діють гуртки народознавства, народних ремесел, фольклорні виконавські колективи тощо.

Співробітництво і взаємодія класної та позакласної роботи має важливу закономірність: творча діяльність, якою дитина займається у позакласних формах, стимулює її пізнавальну активність та аксіологічну зорієнтованість. У свою чергу набуття теоретичних знань на уроці передбачає таку діяльність, у процесі якої діти переконуються в їх необхідності та об'єктивності. Отже, позакласна робота в сучасній соціально-культурній ситуації, діючи за принципом "вертикальної наступності" (Т.Сущенко), має стати для дітей:

- а) виборними формами повноцінної творчої життєдіяльності та розвитку індивідуальної обдарованості;
- б) формами культурного дозвілля дітей;
- в) школою самовдосконалення і виконання реальних життєвих ролей;
- г) місцем вибору справжніх цінностей життя і мистецтва;
- д) місцем виправлення вже набутих негативних орієнтацій.

Першорядне значення у зв'язку з цим має визначення особливостей і закономірностей позакласного виховного процесу, який відбувається в умовах школи й поза нею. Цілісне уявлення про позаурочний педагогічний процес дає порівняно нова галузь педагогіки – позашкільна педагогіка. Вона має свій предмет, свою специфіку, свій понятійний апарат. Пріоритетними її категоріями є такі поняття, як: *СПІВТВОРЧІСТЬ, ЗАХОПЛЕННЯ, ДОСЛІДНИЦТВО, ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМФОРТ, ДІАЛОГ, САМОВИЗНАЧЕННЯ, ОБДАРОВАНІСТЬ, ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК, ЦІННІСНЕ ОРІЄНТУВАННЯ* тощо.

Маючи статус "необов'язкових" занять, вони природно "добудовують" безперервне становлення особистості школяра. Свобода й можливість вибору улюблених занять у позакласній діяльності для задоволення своїх захоплень, утвердження ціннісної зорієнтованості впливають на характер самоорганізації, на можливість уже в ранньому віці визначити гідне місце в житті, повноцінно реалізувати свої творчі можливості, зокрема, у сфері НМ.

Це дає підстави вважати, що позакласна діяльність у загальній системі освіти виконує не додаткову, а випереджальну й

прогностичну функції. Оперативно реагуючи на суспільні умови й соціокультурні ситуації, організатори позакласної роботи з учнями можуть порівняно легко та безболісно перебудувати свої програми, навчальні плани й стратегію навчально-виховної діяльності. Цей процес відрізняється від класно-урочного тим, що ставить у центр уваги не предмет, не зміст і навіть не метод, а особистість дитини, її потреби, інтереси, ціннісні орієнтири. Тут найважливішим є не засвоєння знань, а їх відкриття і творче застосування, інтелектуально-діяльна незалежність і можливість самовдосконалення вихованців. Тільки за таких умов можна гарантувати повноцінне виховання естетичних орієнтацій учнів у будь-якій сфері життєдіяльності. “Це є ідеалом сучасної освіти й виховання. Для уроку такий ідеал – справа майбутнього, для позакласного виховного процесу – це основна педагогічна умова”, – справедливо стверджує професор Т. Сущенко [204, с. 43].

Отже, позакласна робота з дітьми будується на новій педагогічній технології, відмовляючись від поурочного професійного егоцентризму, який виявляється у стосунках вчителя з дитиною за традиційною формулою: “Я знаю, що тобі потрібно робити і як діяти”. У позакласній діяльності дитина сама обирає собі середовище, в якому активно виявляє свої естетичні орієнтації у будь-якій галузі мистецтва й життєтворчості. Тут усе починається з питання: “Чого ти хочеш і до чого прагнеш?”.

Принципового значення набуває розгляд позакласної діяльності як цілісної педагогічної системи формування естетичних орієнтацій особистості школяра в специфічних умовах її навчання і життєдіяльності – у сферах навчання і дозвілля. Найхарактернішими особливостями останньої є невимушене, неформальне спілкування і самовиявлення, вільний вибір форм і засобів діяльності, їх використання з огляду на вже сформовані ціннісні орієнтації, внутрішні мотиваційні установки вихователя і вихованців.

Позакласний педагогічний процес охоплює такі галузі знань, мистецтва, практичної діяльності, які виходять за межі шкільних уроків. Його плани й програми, на відміну від стабільних навчальних програм, не мають обов'язкових вимог, а є лише рекомендаційними. Вони більше зорієнтовані на місцеві традиції, а головне на інтереси й ціннісні орієнтації дітей певного віку, певного регіону, певних інтересів тощо. Більшість з них – авторські, навіть індивідуальні [204], розроблені для конкретного виду естетичної діяльності дітей.

Форми організації педагогічного процесу поза шкільними уроками відзначаються великою різноманітністю. Вони спрямовані на відтворення кращих явищ національного мистецтва на основі творчих ініціатив вихованців і вихователів, доброї волі всіх і кожного за принципами самоорганізації й максимально повного розширення естетичних орієнтацій, національно-культурного досвіду, духовної єдності особистості й колективу в спільній творчій діяльності.

Слід відзначити розмаїття сфер спілкування, гнучкість структури позакласної діяльності, суб'єкт-суб'єктні взаємини вчителів, вихователів і дітей на підґрунті взаємоповаги та взаєморозуміння. За рівнем знань, ціннісних орієнтацій, пізнавальних інтересів тощо склад позакласних колективів не може бути однорідністю. Гуртки, творчі об'єднання, художньо-виконавські колективи, клуби тощо створюються відповідно до творчих можливостей і прагнень дітей у певній галузі знань, мистецтва або практичної діяльності. Відсутність обов'язкової організаційної структури дещо ускладнюють діяльність організатора, але компенсуються добровільністю, привабливістю, розмаїттям форм і сфер розвитку творчих сил дитини.

При визначенні педагогічних умов, які забезпечують підготовку майбутнього вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ, ми спиралися на принцип діяльнісного підходу в розвитку особистості вихованця, що обґрунтований у психолого-педагогічній науці (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв та ін.). Тут діяльність виступає головною передумовою формування особи, а сам навчально-виховний процес за своєю сутністю тісно пов'язаний з особистісно зорієнтованою концепцією розвитку особи (І.Д. Бех). Єдність свідомості та діяльності, згідно з якою остання зумовлює формування свідомості людини, всіх її психічних якостей, які в свою чергу спрямовують і регулюють практичну діяльність вихованців, зокрема в галузі НМ.

Водночас відомо, що розвивального значення набуває тільки та діяльність, яка відповідає інтересам, потребам, ціннісним установкам суб'єкта (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн). Звідси відповідної уваги заслуговує створення умов педагогічної діяльності такого змісту й характеру, які мають спрямовуватися на формування особистісно значущих для студентів якостей майбутньої професійної діяльності.

У контексті розв'язання проблеми цього дослідження педагогічні умови розглядаються як створення можливостей усвідомленої і дійової підготовки студентів до ФЕОМШ, позитивного впливу

справжніх цінностей НМ на сучасну молодь і виховання її засобами справжньої культури, справжньої творчості. Крім того, умови педагогічної діяльності мають забезпечити вихованцям "позицію активних діючих суб'єктів навчально-виховного процесу" (В. Дряпіка), надавати можливість студентам активно, самостійно й творчо підходити та готуватися до розв'язання нагальних завдань формування ціннісних естетичних орієнтацій молодших школярів.

Як зазначалося, підготовка студентської молоді до ФЕОМШ на цінності НМ відбувається у спільній, взаємопов'язаній діяльності педагога й студента, тобто являє собою двобічну систему, що складається із двох підсистем. Перша – втілює організований педагогічний вплив педагога на майбутнього вчителя; друга – забезпечує самостійну активність самого студента. Аналіз цих підсистем дозволив вирізнити відповідні педагогічні умови.

Провідною вимогою активізації підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ є впровадження у навчальний процес, сферу позааудиторної та практично-педагогічної діяльності молоді дійсно творчих підходів, форм і методів естетичного виховання, що й зумовлює вибір зовнішніх і внутрішніх умов. До зовнішніх педагогічних умов можна віднести:

1) розширення змісту навчально-виховного процесу за рахунок використання різножанрової палітри НМ;

2) застосування міжпредметних зв'язків, що надасть змогу комплексно підійти до розв'язання поставленої проблеми на ідеях народної педагогіки й народної творчості, забезпечити єдність навчання і виховання, реалізувати виховний потенціал НМ;

3) реалізація комплексного підходу в процесі засвоєння студентами систематизованого теоретичного та практичного матеріалу НМ, що дає можливість поступово ускладнювати й розв'язувати завдання, які спрямовані на підготовку студентів до ФЕОМШ на цінності НМ;

4) використання варіативних форм аудиторної, позааудиторної й педагогічно-практичної діяльності студентів у сфері НМ.

До внутрішніх педагогічних умов відносимо: 1) створення позитивного емоційного резонансу між вихователем і вихованцем на основі взаєморозуміння, взаємоповаги й діалогового спілкування, застосовуючи провідні ідеї народної педагогіки та народної творчості; 2) активізацію самостійної творчо-пошукової діяльності студентів; 3) диференційований підхід, що є такою організацією педагогічного

впливу, який містить діагностику інтересів й орієнтирів вихованців, реальну та об'єктивну оцінку стану їхнього спілкування з НМ.

Як зовнішні, так і внутрішні педагогічні умови, безпосередньо визначають результати засвоєння особою матеріалів НМ, впливають на розвиток її емоційно-почуттєвої сфери, характер усвідомлення цінностей тощо. І хоча педагогічна практика засвідчує умовність такого поділу цілісного процесу підготовки студентів до ФЕОМШ на дві групи умов (адже вони тісно взаємопов'язані та взаємозалежні), водночас їх теоретичний аналіз окремими пунктами дає можливість розкрити й проаналізувати цей процес більш ретельно.

Перебіг процесу підготовки майбутніх учителів до ФЕОМШ на цінності НМ органічно пов'язаний з проблемами соціокультурних перетворень, які зорієнтовані на демократизацію виховних інститутів, їх гуманізацію, на звернення до сучасних культурних реалій, аксіологічної зорієнтованості молоді, зокрема в галузі НМ. У цьому зв'язку є необхідність визначити загальні педагогічні умови, що забезпечують ефективність даного процесу: 1) зорієнтованість майбутніх учителів на відтворення і розвиток цінностей НМ у загальнозначущих ракурсах національної культури, вдосконалення своєї підготовки і професійне самовизначення у цьому виді позакласної роботи з дітьми; 2) збагачення змісту, форм і методів аудиторної, позааудиторної, практичної та самостійної діяльності студентів, що ґрунтуються на інтеграції народознавчого і фольклорного матеріалів; 3) стимулювання навчально-пізнавальної, художньо-творчої, естетично-виховної активності студентської молоді на засадах діяльнісного підходу, особистісно орієнтованого навчання і виховання; 4) систематичне використання у навчально-виховному процесі навчальних закладів зразків народного мистецтва різних видів і жанрів.

У нашому дослідженні можливості вдосконалення підготовки вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ розглядаються з погляду організації та змісту навчально-виховного процесу в межах наявних навчальних планів і програм вищих закладів освіти. Тут не ставиться за мету змінити наявну структуру підготовки майбутнього вчителя, але вважається за необхідне вдосконалити зміст останньої через посилення взаємозв'язків між її основними елементами, надання їм специфічної народознавчої та мистецтвознавчої спрямованості, а також активізувати такі види діяльності студентів, які були б інваріативними майбутній професії вчителя початкових класів. У

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

цьому зв'язку нам уявляються перспективними такі основні аспекти підготовки майбутніх наставників, як:

- цілеспрямоване використання можливостей навчальних дисциплін за умов збагачення їх народознавчою й мистецтвознавчою (фольклористичною) інформацією;

- розробка та введення інтегрованого спецкурсу "Розкриваючи цінності народного мистецтва";

- організація і проведення фольклорно-етнографічних експедицій, переддипломної педагогічної практики з обов'язковим залучення студентів до естетично-виховної роботи з учнями у позанавчальний час;

- організація колективів художньої самодіяльності, науково-дослідної роботи студентів з використанням фольклорних скарбниць українського народу.

Вважаємо, що ефективність підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ значно зросте за умов: а) ціннісного відбору народознавчого й фольклористичного матеріалів (як теоретичного, так і практичного) з огляду на потужний виховний потенціал НМ; б) систематичного використання НМ у навчально-пізнавальній, практичній, пошуково-дослідницькій та художньо-творчій діяльності майбутніх учителів; в) підвищення рівня професійної готовності студентів до ФЕОМШ на цінності НМ; г) доцільного добору організаційних форм і методів підготовки майбутніх учителів, які б відповідали меті й змісту ФЕОМШ і ґрунтувалися на справжніх цінностях НМ, забезпечуючи взаємозв'язок і взаємозалежність аудиторної та позааудиторної діяльності студентів.

Провідними в підготовці вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ мають стати методи: "КОМПЛЕКСНО-АКСІОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ", "ЦІННІСНОГО ДОБОРУ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ", "АКТИВІЗАЦІЇ НАРОДНО-ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ", "ІНТЕГРАЦІЇ НАРОДОЗНАВЧОГО Й МИСТЕЦЬКОГО МАТЕРІАЛІВ", "ПЕРВИННОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ" тощо.

На основі отриманих результатів КДЕР, врахування вищезазначених положень актуальності проблеми дослідження, педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в педагогічних навчальних закладах і потенційних ціннісно-орієнтаційних можливостей НМ розроблено КОМПЛЕКСНУ (організаційно-змістовну) МОДЕЛЬ підготовки студентів до ФЕОШ на цінності НМ, яка передбачає розгорнутий у часі педагогічний

процес, спрямований на формування готовності майбутніх учителів до означеної професійної діяльності (Додаток Е).

Аналіз наукової, методичної літератури й передового педагогічного досвіду з проблеми, що досліджується, дозволив виділити основні педагогічні засади побудови цієї моделі:

- залучення студентів до різноманітних видів аудиторної, позааудиторної, самостійної діяльності, що ґрунтуються на народознавчих, етнопедагогічних підходах та моделюють відповідну естетично-виховну активність вчителя початкових класів в умовах позакласної роботи;

- єдності теоретичної, практично-творчої підготовки студентської молоді за рахунок розширення міжпредметних зв'язків;

- наступності та послідовності формування у студентів умінь і навичок виховної роботи з поступовим ускладненням змісту їх художньо-естетичної діяльності;

- забезпечення творчої активності студентів у навчальному процесі, позааудиторній діяльності й у практичній роботі з дітьми на основі конструктивного використання і засвоєння культурних традицій українського народу;

- самодіяльності студентської та учнівської молоді з метою їх самонавчання, самоосвіти й самовиховання.

Керуючись ученнями про поетапність формування художньо-естетичних і розумових дій (П. Гальперін, І. Зязюн, Л. Коваль, В. Дряпіка, О. Рудницька та ін.), напрямки професійної підготовки вчителів було визначено її складові частини (основні етапи експериментальної роботи):

- аудиторні заняття студентів (мотиваційно-ціннісний етап): дисципліни суспільного, психолого-педагогічного і фахового циклів та розроблений спецкурс "Розкриваючи цінності народного мистецтва";

- позааудиторні види роботи майбутніх учителів (практично-поглиблювальний етап): етнографічні експедиції, художня самодіяльність, пошукова науково-дослідна робота;

- педагогічна практика студентів у школі (реалізаційно-узагальнювальний етап) в умовах позакласної роботи з дітьми: клуби народного мистецтва й етнопедагогіки, гурткова робота, організація шкільних музеїв НМ, зустрічі з майстрами НМ, робота з батьками тощо.

Окремим компонентом розробленої моделі виступає самостійна підготовка студентів до естетичного розвитку вихованців, самореалізація і самоутвердження майбутнього вчителя початкових класів, яка здійснюється протягом усіх її етапів (Додаток Е).

Взаємозумовленість компонентів моделі, наступність завдань, єдність комплексу засобів реалізації забезпечують поступову цілеспрямовану підготовку майбутніх учителів початкових класів до професійної естетико-виховної діяльності на засадах цінностей НМ: від початкового ознайомлення з їх специфікою й формування мотивації на їх реалізацію і трансляцію – через оволодіння змістом і методикою виховної роботи з дітьми на народознавчому та фольклорному матеріалі в позанавчальний час – до активного пошуку цікавого для молодших школярів і водночас естетично цінного мистецького матеріалу, його дидактично-методичної переробки й творчого застосування.

3.2. Динаміка підготовки студентів до формування естетичних орієнтацій дітей на цінності народного мистецтва в умовах позакласної діяльності

Для практичної перевірки ефективності розробленої комплексної моделі підготовки майбутніх учителів до ФЕОМШ на цінності народного мистецтва було організовано й проведено формувальну дослідно-експериментальну роботу (ФДЕР).

Безпосередніми об'єктами формувального експерименту були цілеспрямований і систематизований педагогічний вплив на вихованців, динаміка зростання рівня, готовності майбутніх учителів до ФЕОМШ на цінності НМ, а також зміни мотиваційних установок, обсягу й характеру знань, умінь і навичок студентів у виховній роботі з молодшими школярами, їх батьками, вихователями в умовах позакласної діяльності.

У ході дослідження ми ставили перед собою завдання:

- експериментально перевірити розроблену модель підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ;
- дослідити особливості підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ і динаміку її зростання;
- виявити педагогічні умови формування знань виражальних засобів НМ, умінь і навичок, необхідних учителеві для успішної естетико-виховної позакласної діяльності.

Для участі в експерименті було визначено понад 200 студентів педагогічних і мистецьких факультетів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (КГ – 100 студентів) і Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка (ЕГ – теж понад 100 студентів).

При цьому ми виходили з таких міркувань:

- ця категорія майбутніх учителів за своєю фаховою спрямованістю має безпосередній стосунок до проблеми естетичного виховання учнів початкових класів;

- студенти зазначених факультетів мають найкращі передумови для виховної діяльності засобами українського НМ (певний художньо-естетичний досвід, рівень сформованості ціннісних орієнтацій, смаків, потреб, інтересів, художніх здібностей, теоретичних знань, навичок естетичного сприйняття, оцінювання та виконання зразків НМ);

- навчальний план, програми, зміст спеціальної підготовки цих фахівців містять великі потенції щодо застосування різних форм і методів опрацювання й вивчення українського НМ в умовах навчальної та позакласної роботи з молодшими школярами;

- саме студенти цих спеціалізацій (музичне виховання і народознавство; педагогіка й методика початкового навчання, музика; педагогіка й методика початкового навчання, хореографія; педагогіка й методика початкового навчання, образотворче мистецтво) формують основний склад колективів художньої самодіяльності вищих закладів освіти.

На початок ФДЕР студенти обох груп перебували в рівних умовах. Надалі в контрольній групі підготовка здійснювалася переважно за традиційною системою, а в експериментальній – згідно із розробленою комплексною моделлю і визначеними педагогічними умовами. Проведена таким чином ФДЕР не порушувала природних умов перебігу навчально-виховного процесу й забезпечувала максимальну об'єктивність результатів.

Відповідно до запропонованої організаційно-змістовної моделі ФДЕР складалася із трьох етапів: мотиваційно-ціннісного, практично-поглиблювального й реалізаційно-узагальнювального. Вона здійснювалася в процесі вивчення дисциплін суспільного, психолого-педагогічного й спеціального циклів; на лекційно-практичних заняттях спецкурсу; в позанавчальній діяльності (при проведенні фольклорно-етнографічних експедицій, НДРС, у колективах

художньої самодіяльності навчальних закладів, інших формах дозвіллевої діяльності); на переддипломній педагогічній практиці у школі.

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ ЕТАП експериментальної роботи був спрямований на актуалізацію мотиваційного компонента готовності майбутнього вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ, а також на формування певного рівня необхідних для проведення зазначеного виду навчально-виховної діяльності знань, умінь та навичок. У зв'язку з цим основними ЗАВДАННЯМИ даного етапу підготовки були: ознайомлення майбутніх учителів з українським НМ у різних аспектах на народознавчій і народномистецькій міжпредметній основі; актуалізація аксіологічного, естетичного досвіду студентів у навчальній та виховній діяльності засобами різних видів і жанрів народної культури й мистецтва; розвиток зорієнтованості вихованців на цінності НМ; вироблення зацікавленого ставлення майбутніх учителів до виховної позакласної роботи з дітьми, побудованій на народознавчому матеріалі та кращих прикладах НМ.

Реалізація окреслених завдань уможлилювалась за УМОВ: максимального використання потенційних можливостей навчальних курсів вищих закладів освіти в ознайомленні студентів з цінностями українського НМ і культури; визначення навчальних дисциплін, викладання яких на міжпредметній народознавчій основі сприяє формуванню готовності студентської молоді до ФЕОМШ на цінності НМ; забезпечення координації й послідовності їх викладання; збагачення навчальних курсів фольклористичною інформацією на підґрунті ціннісного відбору й узгодження теоретичного та ілюстративного дидактичного матеріалу, що не допускає дублювання розділів і тем окремих дисциплін; подання цього матеріалу в доцільних формах і дієвих методах для конкретизації основних народознавчих і фольклористичних ідей навчання та виховання молоді.

З урахуванням таких умов був визначений комплекс дисциплін навчального плану, спроможний забезпечити майбутньому спеціалісту необхідний для цього виду виховної роботи з дітьми обсяг знань.

Цей комплекс подано дисциплінами суспільного, психолого-педагогічного, фахового циклів. Програми і навчальний матеріал виділених курсів у процесі викладання було переорієнтовано на активізацію підготовки вчителя початкових класів до ФЕОМШ на

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

цінності НМ. Для цього до їх змісту були внесені теми або питання, що висвітлювали сутність естетичних, художніх вартостей, соціально-педагогічних функцій-цінностей НМ, а саме:

- їх значення у формуванні національної свідомості та самосвідомості, культури й духовності українського народу ("Народознавство", "Філософська думка в Україні");

- місце в творенні й розбудові Української держави та її роль у культуротворчих процесах ("Історія України", "Історія та теорія української культури");

- становленні національної системи виховання ("Історія педагогіки", "Історія педагогіки України").

Розкривалися психологічні механізми впливу цінностей українського НМ на особистість молодшого школяра ("Загальна та вікова психологія", "Анатомія і фізіологія дитини з основами шкільної гігієни", "Естетика"), а також їх виховні можливості як засобу народної педагогіки ("Дитяча література", "Методика викладання української мови", "Методика виховної роботи" та інші дисципліни).

Розроблений нами додатковий тематичний матеріал народно-мистецької, культурознавчої та аксіологічної спрямованості до зазначених навчальних курсів поданий за методикою *"ціннісної зорієнтованості національної культури і мистецтва"* (його змістовна характеристика міститься у Додатку Ж. – Таблиця Ж.3.4). Адже четверта частина навчальних курсів на зазначених факультетах (народознавство, естетика, історія України, історія та теорія української культури, історія педагогіки України, методики виховної роботи та ін.) має для розв'язання проблеми підготовки вчителя до естетичного розвитку дітей засобами НМ певні потенційні можливості. Інші ж предмети й курси, якщо дотримуватися лише програм, таких можливостей, здається, не мають. Однак, творчий викладач, використовуючи запропоновану методику й на цих заняттях визначить і реалізує прийоми активного залучення вихованців до цінностей НМ, життєдайних джерел української культури.

У дослідженні навчальні програми зазначених дисциплін органічно поєднувалися з народознавчим, мистецтвознавчим і краєзнавчим матеріалом. Так, спираючись на ціннісно-орієнтаційні виховні можливості НМ і народознавства, було умовно виокремлено

10 компонентів української національної культури й мистецтва:

1) українська мова; 2) історія України;

3) природа рідного краю; 4) українське народне мистецтво; 5) календарні традиції, звичаї, обряди, свята українців; 6) український родовід; 7) народна педагогіка; 8) український фольклор; 9) релігія і національна міфологія; 10) український народний побут, промисли й ремесла.

Впровадження цієї методики сприяло кращому засвоєнню студентами народознавчих тем із зазначених предметів. Так, на предметах точних наук педагогічного факультету широко використовувалися зразки НМ, народної математики й фізики, розв'язувалися задачі, складені на місцевому матеріалі; на заняттях з біології рекомендувалося повідомляти вихованцям про народні символи, рослини, народну медицину, властивості рослин, котрі поширені в тому чи іншому регіоні тощо.

На курсах педагогіки, естетики, історії та теорії української культури, методики виховання школярів та інших нами була розроблена й запропонована методика "КОМПЛЕКСНО-АКСІОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ НМ" (її схематичне зображення подано в Додатку 3). Як зазначалося, на "вершині" структури цінностей НМ міститься загальнолюдська, загальнозначуща цінність з її гуманістичним зарядом. Але якщо за змістом майбутньої професійної діяльності студентів ПРИКЛАДНІ цінності НМ визначаються за їх функціонально-виховним призначенням: евристично-пізнавальні, ідейно-формувальні, світоглядно-розвивальні, контактнo-комунікативні, культурно-історичні, емоційно-гедоністичні, художньо-творчі, то для дітей молодшого шкільного віку буде досить складно зразу ж виділити СПЕЦИФІЧНО-ХУДОЖНІ (майстерно-виконавські, художньо-змістовні, творчо-варіативні, художньо-історичні, неповторно-виразні, художньо-конфігураційні, національно-колеритні та ін.) і СПЕЦИФІЧНО-ЕСТЕТИЧНІ (краси, довершеності, піднесеності, виразності, величності, гармонійності, почуттєвості, задушевності) цінності.

З огляду на це, на предметах з методичною спрямованістю має зазначатися, що комплексно-аксіологічну оцінку учням молодшого шкільного віку спочатку доречно надавати, виходячи із цінностей НМ, що відображені в естетично-етичних якостях-категоріях пропонованих витворів НМ, а саме:

- КРАСА людини;

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

- -//- рідного краю, природи;
- -//- праці;
- -//- людських стосунків;
- -//- ставлення до старших;
- -//- ставлення до молодших, слабших тощо (Схема 3.3.2).

Означений підхід ґрунтується на визначальній естетичній категорії КРАСИ в поєднанні з комплексом етичних цінностей, які найбільш виразно розкриті в українському народному мистецтві.

Експериментальна робота в умовах аудиторних занять із студентами ФПВПК і МФ проводилася і з урахуванням специфіки фахових курсів, які пов'язані з музичним мистецтвом (основний музичний інструмент, додатковий музичний інструмент, постановка голосу, хорове диригування, теорія музики, сольфеджіо, гармонія, поліфонія, історія музики та ін.). Але з огляду на те, що базові музично-теоретичні знання, уміння і навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності, студенти зазначених факультетів набувають, опановуючи такий інтегральний специфічно-фаховий курс, як "Теорія музики", "Гармонія", "Сольфеджіо", свою увагу в ФДЕР ми зосередили саме на цих навчальних предметах.

Для надання цьому курсу фольклористично-аксіологічної спрямованості ми рекомендували викладачам будувати викладання теоретичного матеріалу, розробляти практичні завдання й вправи на основі українського НМ, зокрема пісенного, а також вводити різні аспекти його вивчення у тематику контрольних і самостійних студентських робіт, рефератів тощо. Українські народні пісні різних жанрів використовувалися на заняттях цього курсу також як ілюстративний і дидактичний матеріал (для написання одноголосих та двоголосих музичних диктантів, для слухового, гармонічного, ладового, аксіологічного та інших видів теоретичного аналізу).

Добираючи до занять дидактичний матеріал, який ґрунтувався б на цінностях НМ, ми виходили з наступних ВИМОГ:

- запровадженню народномистецького й народознавчого матеріалів до різних форм навчальної роботи повинен передувати ґрунтовний АКСІОЛОГІЧНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОБІР, який визначає доцільність та оптимальність такого введення;

- застосування визначених основних компонентів національної культури й мистецтва як дидактичного матеріалу повинно відбуватись на міжпредметній основі, через встановлення ціннісно-виховного аспекту НМ: евристично-пізнавальна, ідейно-формувальна,

світоглядно-розвивальна, контактено-комунікативна, культурно-історична, емоційно-гедоністична, художньо-творча тощо і врахування специфіки дисципліни (суспільного, психолого-педагогічного й фахового циклів), що викладається;

- спрямування фольклорного дидактичного матеріалу на підвищення мотиваційної й пізнавальної активності студентів, на засвоєння певних художньо-естетичних знань і вмінь, а також на максимальну відповідність потребам майбутньої професійної діяльності;

- внесення українського НМ як дидактичного матеріалу до змісту навчальних курсів має забезпечити оволодіння студентами його цінностями не тільки в інформаційно-логічному, але і в емоційно-образному та діяльнісно-практичному аспектах, визначати виражальні засоби НМ, стимулювати потребу майбутніх учителів у самоосвіті та самовдосконаленні.

Для узагальнення та синтезу знань, здобутих студентами при вивченні дисциплін суспільного, психолого-педагогічного й фахового циклів, а також формування на цьому підґрунті інтегрованих народномистецьких і народознавчих знань, необхідних учителеві для успішної роботи з дітьми в умовах позакласної діяльності, на матеріалі НМ був розроблений і запроваджений у навчальний процес зазначених факультетів педуніверситетів інтегрований спецкурс "Розкриваючи цінності народного мистецтва". Цей спецкурс містив питання фольклористики, історії й сучасного стану НМ, естетики, вікової психології, теорії естетичного виховання та методики виховної роботи з дітьми у позанавчальний час і був розрахований на 32 години – 16 лекційних, 10 практичних і 6 лабораторних занять (Додаток И.– Таблица И.3.5).

Лекційні заняття виконували здебільшого інформативно-пізнавальну роль та функцію цілеспрямованого впливу на світогляд студентів, розвиток у них здібностей і навичок здобування нових знань для розв'язання наукових, навчальних та професійних завдань цієї проблеми. Практичні заняття переважно виконували пізнавально-творчу функцію і спрямовувались на формування в студентів аналітичних, гностичних, конструктивних, спеціальних організаційних і методичних професійних умінь, необхідних для ФЕОШ на цінності НМ в умовах позакласної діяльності. Конкретно-практична функція лабораторних занять полягала в моделюванні й творчому втіленні окремих педагогічних ситуацій; оволодінні

студентами конкретними технологіями ФЕОШ на цінності НМ у позакласній роботі вчителя та учнів.

Головна МЕТА розробленого спецкурсу – розвиток стійкого мотиваційного ставлення майбутніх учителів до роботи з ФЕОШ на цінності НМ, озброєння студентів знаннями основних підходів, принципів і технологій організації естетико-виховної роботи з дітьми в позанавчальний час засобами НМ з урахуванням вимог суспільства й досягнень психолого-педагогічної науки. У процесі його вивчення розв'язувалися наступні ЗАВДАННЯ:

- формування у студентів переконаності в необхідності систематичного вдосконалення навчально-виховної роботи з дітьми на засадах національної культури й мистецтва;

- усвідомлення ними виховних можливостей, які закладені в невмирущих цінностях НМ і розвиток професійного інтересу й спрямованості на естетико-виховну діяльність з дітьми в позанавчальний час;

- формування необхідного й достатнього для проведення естетико-виховної роботи з дітьми на матеріалі НМ обсягу знань, умінь і навичок;

- стимулювання потреби студентів у самовдосконаленні, розвиток їхньої творчої активності та ініціативи в зазначеній сфері навчально-виховної діяльності.

Викладання цього спецкурсу ґрунтувалося на ПРИНЦИПАХ історизму, природо- і культуровідповідності, народності, науковості, послідовності, міжпредметних зв'язків, гуманістичної спрямованості, зв'язку професійного навчання з практикою організації естетико-виховного процесу в школі, зокрема, в умовах позакласної діяльності.

Спецкурс будувався на теоретичних знаннях, засвоєних студентами в процесі вивчення суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін; мав чітку цільову, проблемну спрямованість; стимулював самостійні пошуки розвитку творчого підходу до розв'язання питань ФЕОМШ на цінності НМ; поєднував різні форми занять, як традиційні (лекції, лабораторно-практичні тощо), так і нетрадиційні (відвідування музеїв, виставок народного мистецтва, концертів народної музики; зустрічі з педагогами-новаторами, народними митцями; проведення вікторин і конкурсів на краще знання НМ тощо).

Методика проведення занять передбачала цілеспрямоване й послідовне оволодіння студентами навчальною інформацією, а також

організацію різних видів їхньої діяльності, які моделювали майбутню професійну діяльність учителя початкових класів з ФЕОМШ на цінності НМ. Для цього застосовувалися такі методи і прийоми: соціально-історичний, ціннісно-орієнтаційний, психолого-педагогічний аналіз і добір фольклорного матеріалу; порівняльна характеристика розмаїття цінностей НМ, аналіз педагогічного досвіду й застосування його у виховній роботі; моделювання; творчі завдання; ділові й рольові ігри тощо.

Вивчення цього спецкурсу доцільно планувати й здійснювати в VI семестрі, коли студенти вже здобули певний обсяг базових знань та умінь і готуються до педагогічної практики в школі. Спецкурс охоплює вісім тем, які тісно взаємопов'язані та органічно доповнюють одна одну. У "Додатку И " наводиться орієнтовний тематичний план курсу.

У процесі викладання спецкурсу застосовувались такі форми педагогічного КОНТРОЛЮ: перевірка опрацьованої літератури, аналіз законспектованих першоджерел, співбесіда за певною темою, письмові та усні повідомлення, аналіз студентських розробок з різних жанрів дитячого фольклору (рухливих ігор, сценаріїв ранків, свят, інших виховних заходів), залік тощо. Для підвищення результативності такого контролю для студентів були розроблені анкети, тести, картки перевірки ефективності засвоєння знань і сформованості умінь і навичок виховної роботи з дітьми засобами НМ.

Окрім цього, спецкурс спрямовувався на розвиток самовизначення студентів у цій сфері, здатності встановлювати й відстоювати свою позицію у колективних дискусіях з проблем цінностей, зокрема НМ. Цьому слугувало колективне обговорення реальних психолого-педагогічних або умовних ситуацій з різними альтернативами їх розв'язання, котрі пов'язані із поглядами на НМ, світоглядним, життєтворчим і моральним вибором цінностей духовної і матеріальної культури. Так, спільно із студентами розв'язувалися питання загальної структури системи цінностей.

Галина В.: "Вершину системи цінностей має репрезентувати якась універсальна ідея, а відтак і породжені нею універсальні цінності, які вважаються прийнятними для всіх людей на землі. У християнській філософії цією вершиною є Бог, Абсолют Добра, що втілює у собі вічні універсальні й зрозумілі всім ідеали".

Юрій Б.: "У кожного народу є свої специфічні ідеали, що стосуються життя нації – національні цінності".

Світлана Д.: "Існують закріплені в традиції та законодавстві ідеали й цінності громадські, сімейні тощо, а кожна людина має і власні ідеали-цінності..."

Зрештою, доходимо до висновку, що одним із важливих критеріїв класифікації цінностей може бути сфера духовної, естетичної та морально-етичної самореалізації людини. Отже, умовно виділяється сім груп цінностей, а на їх основі відтворюється система, що має пірамідально-подібну структуру. На вершині її – Головна Ідея, присутність якої позначається на всіх нижчих щаблях цієї системи (Додаток К).

Окрім цього, студентами визначено антиподи цінностей у межах першої групи:

ВІРА – НІГІЛІЗМ МИЛОСЕРДЯ – БАЙДУЖІСТЬ
НАДІЯ – ЗНЕВІРА ПРОЩЕННЯ – ЗЛОПАМ'ЯТНІСТЬ
ЛЮБОВ – НЕНАВИСТЬ ДОСКОНАЛІСТЬ – НЕДОЛУГІСТЬ
ДОБРОТА – ЖОРСТОКІСТЬ КРАСА – ПОТВОРНІСТЬ
ЧЕСНІСТЬ – НЕПРАВДИВІСТЬ СВОБОДА – НЕВОЛЯ
ЩИРІСТЬ – ЛУКАВСТВО ВЕЛИКОДУШНІСТЬ –
БЕЗДУШНІСТЬ
ГІДНІСТЬ – УПІДКОРЕНІСТЬ БЛАГОРОДСТВО – ПІДЛІСТЬ

А згодом студенти отримали завдання визначити "антиподи" й стосовно інших рівнів ієрархії цінностей. Незважаючи на начебто достатню затеоризованість цих питань, їх колективне розв'язання викликало цікаві, а часом і досить гострі дискусії в студентській аудиторії, активізувавши естетичні, морально-етичні, світоглядно-філософські аспекти свідомості молоді. І хоча за будь-яким (навіть умовним) відбором і компонованням світоглядного змісту явищ залишається ще чимало "білих плям", до їх "заповнення" студентам уже прищеплений певний інтерес, що позначається на їх аксіологічній зорієнтованості. Студентам прищеплюється смак до майбутньої професійної діяльності засобами народної культури, мистецтва, моралі, історії, філософії, релігії з особисто визначеними світоглядними й соціокультурними установками. А це вже дає право розраховувати, що завдяки соціокультурній, естетичній, морально-етичній визначеності, активності, спрямованості ціннісних орієнтацій, культурних запитів у сфері НМ майбутні вчителі зупинять свій

особистий вибір і “передадуть” підростаючому поколінню орієнтації на справжні цінності мистецтва, культури й життя.

Виконання творчих завдань застосовувалося для формування у студентів естетичної зорієнтованості на цінності творів НМ, формування навичок опрацювання їх в умовах позакласної виховної діяльності не лише з молодшими школярами, а й з їх батьками, іншими словами, у взаємодії школи та сім'ї. У перебігу експериментальної роботи майбутнім учителям пропонувалося зробити порівняльний аналіз не лише різних видів і жанрів НМ, але й розробити авторську систему роботи школи і сім'ї з прилучення дітей до української національної культури й мистецтва. Авторські розробки студентів ЕГ після їх аналізу, обговорення, узагальнення були зведені до таблиці й подані в Додатку Л (Таблиця Л.3.6).

За допомогою запроваджених методик (мікрОВикладання, моделювання, дидактичних та ділових ігор і вправ) студентами відпрацьовувались уміння і навички використання українського фольклору на уроках і в позакласній виховній діяльності. Як результат експериментального впровадження спецкурсу “Розкриваючи цінності народного мистецтва”, студенти отримали можливість охарактеризувати й наочно оформити характеристику моделі особистості молодшого школяра з огляду на активізацію виховання у сфері української народної культури (Додаток М.–Таблиця М.3.7).

Інсценувалися українські народні казки, оповідання, приказки, пісні; складався репертуар дитячих фольклорних колективів, експонатів шкільного музею НМ тощо. Майбутні вчителі робили аналіз навчально-методичної літератури фольклористичної спрямованості, добирали дидактичний матеріал з НМ, апробували власні виховні заходи. Усі завдання виконувалися на основі застосування диференційованого підходу, який передбачав урахування рівня готовності до ФЕОМШ на цінності НМ кожного студента; його індивідуально-психологічних якостей і ціннісних орієнтацій.

У перебігу ФДЕР ми зазначали, що кожен викладач може вносити певні зміни в зміст спецкурсу, адаптувати запропоновану структуру навчально-виховних заходів відповідно до потреб практичної діяльності, залежно від рівня підготовленості студентів, від етнокультурних особливостей певного регіону, а також від появи

нової інформації та нового педагогічного досвіду виховної роботи в початковій школі засобами НМ.

Аналіз результативності запровадженого спецкурсу проводився за допомогою відповідей його слухачів на запропоновані питання: “Чи належить увести цей курс до переліку обов'язкових або запропонувати відвідувати його тільки охочим?”, “Яку користь для майбутньої праці з дітьми Ви здобули, відвідуючи заняття спецкурсу?”

150 слухачів спецкурсу "Розкриваючи цінності народного мистецтва" Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка на перше питання відповіли наступним чином:

Такий спецкурс потрібний кожному вчителю – 88%.

Потрібний, але без обов'язкових завдань – 7%.

Підготовка до формування естетичних орієнтацій учнів на цінності народного мистецтва достатня і без спецкурсу – 5%.

Даючи відповідь на друге питання, користь зазначеного спецкурсу відзначили 96,5% майбутніх учителів. Наведемо деякі висловлювання-оцінки, які дали студенти запровадженому спецкурсу:

Оксана Ч.: "Спецкурс необхідний. Він детально розглядає один з найважливіших аспектів естетичного виховання молодших школярів, якому вчителі, на жаль, не приділяють належної уваги, а це є підґрунтям їх морально-естетичного розвитку. Я пізнала чимало корисного, необхідного, важливого не лише для роботи в школі, але й для себе особисто ..."

Олександр Г.: "Спецкурс я оцінюю як найактуальніший у нашій підготовці до роботи з дітьми. Мені спецкурс дав дуже багато, адже в ньому систематизовані уже набуті раніше знання з естетичного виховання дітей. Водночас я впевнився, що раніше набутий досвід у цій галузі підготовки до майбутньої професійної діяльності був дещо примітивний, а інколи й помилковий. У процесі вивчення спецкурсу з'явилося чимало ідей, умінь, навичок і знань, які хотілося б скоріше прикласти до практичної роботи в школі..."

Такі оцінки є свідченням ефективності розробленого й апробованого на практиці спецкурсу "Розкриваючи цінності народного мистецтва".

Продовжуючи експериментальну роботу, ми вважали, що ефективність підготовки студентів до ФЕОМШ у сфері НМ значно зросте за умов педагогічно скерованої організації та проведення не

лише аудиторних занять, але й позааудиторної діяльності майбутніх учителів у таких формах: фольклорно-етнографічні експедиції-практики, вузівські колективи художньої самодіяльності, науково-дослідна робота студентів. Організація і проведення зазначених форм позааудиторної діяльності в нашому дослідженні становили зміст наступного ПРАКТИЧНО-ПОГЛИБЛЮВАЛЬНОГО ЕТАПУ підготовки студентів до ФЕОШ на цінності НМ.

Визначаючи умови проведення цього етапу експериментальної роботи, ми виходили з припущення, що навчальний процес (аудиторні заняття) не може повністю забезпечити розв'язання усіх завдань професійної підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ, тому важливим компонентом розробленої моделі було визначено й позааудиторну діяльність майбутніх учителів. Педагогічну доцільність цих форм професійної підготовки вчителів становили принципи добровільності, свободи вибору форм і видів діяльності, а також врахування індивідуальних здібностей, нахилів та інтересів студентів.

Основна МЕТА цього етапу – розширення і закріплення набутих знань та відпрацювання практичних умінь естетично-виховної роботи з дітьми засобами НМ.

Так, проведення фольклорно-етнографічних експедицій-практик (ФЕЕП) планувалося на час літніх канікул індивідуально або групою студентів під керівництвом викладача (чи без нього). Базою ФЕЕП були місця проживання студентів, їх родичів або знайомих. МЕТОЮ слугувало: поглибити й розширити знання студентів з НМ; виробити основні уміння й навички фольклорно-збирацької діяльності; надати можливість побачити й почути твори НМ у натуральному середовищі їх функціонування, провести наочне спостереження за їх побутуванням та використанням у позакласній виховній роботі вчителями початкових класів сільських шкіл.

Як засвідчив аналіз навчальних планів, програм ВНЗ, фольклорна практика не проводиться на ФПВПК. Вона запланована тільки для студентів-філологів і музикантів. Водночас, враховуючи актуальність проблеми цього дослідження, ми дотримуємося погляду, що ФЕЕП доцільно запровадити саме в процес підготовки майбутніх учителів початкових класів, студентів ФПВПК. З огляду на важливість її проведення, з одного боку, і поки що не закріплений її програмний статус у навчальних планах, з іншого, вважаємо за можливе

перенести цю форму підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ до позааудиторної діяльності

Особливостями ФЕЕП вважаємо її фольклористичну, народознавчу й педагогічну спрямованість та комплексність, які виявляються у специфічному змісті завдань, що охоплюють різні види діяльності: фольклорно-етнографічної, народознавчої, краєзнавчої, навчально-виховної, комунікативно-організаційної тощо. Тому основні ЗАВДАННЯ ФЕЕП полягали у формуванні інтересу студентів до спостереження за "живим" побутуванням цінностей НМ; в ознайомленні їх з життям, побутом, культурними й мистецькими традиціями, фольклором своєї місцевості; розширенні й поглибленні знань з народної творчості; формуванні ціннісних орієнтацій; відпрацюванні основних навичок збирання народно-мистецького матеріалу; засвоєнні загальнолюдських, прикладних і специфічних цінностей НМ, прийомів народного виконавства; ознайомленні із специфікою діяльності сільської школи під час канікул; виробленні прагнення до творчого застосування народно-мистецьких цінностей у майбутній виховній роботі з молодшими школярами.

Робота, яка проводилася з експериментальною групою (60 студентів вищезазначених факультетів), засвідчила, що успішність проведення ФЕЕП значною мірою зумовлюється попередньою теоретичною підготовкою студентів, яка має складатися з наступних елементів: визначення мети й завдань ФЕЕП; ознайомлення з працями народних майстрів і виконавців; вивчення історичних та етнографічних особливостей того чи іншого регіону; надання інструкцій щодо користування звуко- і відеозаписувальною апаратурою і методичних рекомендацій щодо проведення фольклорно-збирацької та виховної роботи.

Після попереднього інструктажу керівником ФЕЕП студенти самостійно відізнали у визначену місцевість. Способом розпитування місцевого населення відшукували "інформантів" і збирачів витворів НМ; проводили запис фольклорного матеріалу на магнітофонну, фото- і кінострічку; розшифровували й паспортизували його в польових зошитах за допомогою розробленого й запропонованого практикантам "аркуша збирача" (Додаток Н).

Дані поданих студентами матеріалів на МФ були основною формою звітності до заліку, а на ФПВПК – завданням із спецкурсу "Розкриваючи цінності народного мистецтва". При оцінюванні їх

результатів враховувалися повнота, якість виконання завдання та кількість поданих творів НМ.

У перебігу проходження практики студенти (в міру можливостей) залучалися до виховної роботи з дітьми засобами НМ у сільській місцевості під час канікул: допомагали вихователям літніх шкільних таборів, організовували позакласну естетично-творчу діяльність молодших школярів, проводили виховні заходи на матеріалі місцевого музичного фольклору тощо.

За підсумками проходження ФЕЕП студенти дійшли висновків, що її значення у професійній підготовці вчителя початкових класів полягає: у збагаченні культурного світогляду – 64% опитаних; у формуванні навичок пошуково-збирацької діяльності – 82%; в ознайомленні із специфікою НМ певного регіону – 69%; у розширенні ціннісних орієнтацій у сфері НМ – 71%; у збагаченні художньо-творчої діяльності студентів – 76%; у зростанні творчої активності й ініціативи майбутніх учителів – 57%.

Зміст й організаційні форми подальшої експериментальної роботи також підпорядковувалися меті розширення та поглиблення знань майбутніх учителів, формування, розвитку й закріплення їх умінь і навичок, необхідних для ФЕОМШ на цінності НМ у різних видах пошуково-дослідницької та художньо-творчої діяльності. Тому як основними її напрямками було визначено науково-дослідну роботу студентів (НДРС) та художню самодіяльність.

НДРС під час дослідження спрямовувалась на аналіз ціннісної значущості НМ; доцільності та ефективності виховної роботи в умовах позакласної діяльності учнів на матеріалі НМ; з'ясування умов, напрямів і засобів її оптимізації; набуття практичного мистецтвознавчого й фольклористичного досвіду пошуково-дослідницької роботи тощо.

Для цього застосовувались такі форми роботи: наукові гуртки, проблемні групи; студентські та студентсько-викладацькі науково-практичні конференції, читання, семінари, круглі столи; підготовка наукових рефератів, доповідей; вивчення історичного минулого народної творчості й сучасного досвіду естетико-виховної роботи на матеріалі НМ; педагогічні олімпіади, конкурси педагогічної майстерності та наукових студентських робіт; виставка кращих наукових робіт студентів; підбір наукової літератури та організація виставок витворів НМ. Педагогічне значення цих видів НДРС полягало в інформуванні студентів про проблеми теорії й практики

ФЕОМШ народно-мистецькими засобами, що, в свою чергу, поглиблювало зацікавленість і стимулювало бажання майбутніх учителів ґрунтовно розробляти зазначені питання в наукових гуртках і проблемних групах.

У роботі експериментального наукового гуртка взяли участь 20 студентів ФПВПК і МФ, які мали бажання й інтерес глибоко дослідити всі аспекти проблеми ФЕОМШ на цінності НМ. Тому наукова робота в гуртку проводилася на основі обраної теми "Підготовка вчителя до формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва в умовах позакласної діяльності" й відповідної методики експериментального дослідження.

Опрацювання загальної теми супроводжувалось одночасною розробкою кожним студентом своєї власної наукової проблеми як окремого аспекту головної теми. Кожна з таких проблем передбачала, крім її глибокого теоретичного вивчення, самостійне проведення педагогічного експерименту в школі для перевірки ефективності традиційних і запропонованих у дослідженні форм і методів естетично-виховної роботи з молодшими школярами в позаурочний час на матеріалі НМ. Результати проведених досліджень оформлялися у вигляді рефератів, наукових доповідей, тез і матеріалів до студентських науково-практичних конференцій, а також курсових і дипломних робіт.

Найбільше схвальних відгуків від учасників нашого наукового гуртка було отримано за те, що він об'єднав студентів різних курсів, факультетів, молодих людей з однаковим прагненням вдосконалити свою професійну підготовку до зазначеного виду діяльності. Особливо корисною ця діяльність стала для студентів першого й другого курсів, які, займаючись переважно вивченням теоретичних аспектів цієї наукової проблеми, паралельно прилучалися до науково-практичної діяльності старшокурсників: ознайомлювалися з методикою педагогічного експерименту, допомагали в його організації й проведенні, брали участь в обговоренні та оформленні його результатів. Заняття в науковому гуртку проводилося у формі семінарів, круглих столів, міні-конференцій, дискусій, диспутів, на яких заслуховувалися наукові доповіді, реферати, повідомлення; обговорювалися новинки психолого-педагогічної, фольклористичної, мистецтвознавчої, методичної літератури; складалися методичні розробки та рекомендації для студентів і вчителів початкових класів щодо використання матеріалів НМ у роботі з ФЕОМШ, а також

рукописні репертуарні списки, сценарії, збірки до різних виховних заходів фольклористичної та народознавчої спрямованості, народно-мистецькі словники тощо; проводилися ділові й рольові ігри, ситуативне моделювання; велася цілеспрямована підготовка до виступів гуртківців на науково-практичних конференціях, методичних семінарах, конкурсах педагогічної майстерності, педагогічних олімпіадах тощо.

У результаті НДРС майбутні вчителі набували навичок самостійного опрацювання матеріалів з дослідження актуальних проблем естетичного виховання молодших школярів; проведення науково-практичних конференцій, конкурсів, олімпіад; організації виставок науково-методичної й фахової літератури з проблеми дослідження, а також майстерності публічних виступів, ведення наукових дискусій, коректного відстоювання особистих наукових поглядів, рецензування, опонування тощо.

І все ж найбільш популярним і масовим видом позааудиторної роботи майбутніх учителів виявилася ХУДОЖНЯ САМОДІЯЛЬНІСТЬ, де повною мірою розкривалися здібності й таланти студентів, реалізовувалася їх потреба в творчому вдосконаленні та самовираженні.

Основними формами художньої самодіяльності у ФДЕР були народні хори, фольклорно-етнографічні, хореографічні колективи, ансамблі народних інструментів, образотворчі, літературні, театральні гуртки, народні світлиці, вітальні, виставки-ярмарки, студії українського народно-декоративного й ужиткового мистецтва та інші, а також організація мережі виховних заходів різних рівнів (курсівих, факультетських, університетських, загальноміських тощо). Наприклад: вечори народної музики, пісні й танцю, концерти, конкурси, огляди, фестивалі; проведення народних свят, вечорниць, театралізованих дійств за народними мотивами, ярмарки й виставки поробок з народно-ужиткового, декоративного, образотворчого мистецтва та інші.

Організація цих заходів містила наступні етапи: обговорення творчого задуму; добір необхідного текстового, музичного, оформлювального матеріалів; створення сценарію, програми; репетиційну та підготовчу роботу; втілення творчого задуму; аналіз досягнутих результатів і самоаналіз студентами своєї діяльності. Змістова основа заходів та їх практичне відображення складала умови для творчої самореалізації майбутніх учителів в аспекті почуттєво-

емоційного, оцінного й діяльнісно-творчого компонентів естетично-ціннісного орієнтування у сфері НМ, що, в свою чергу, передбачало:

- створення ситуацій, які вимагали розширення й поглиблення народознавчих, мистецьких, фольклористичних і методичних знань студентів способом самоосвіти й самовиховання;

- забезпечення комфортної психологічної атмосфери в художніх колективах, котра сприяє виникненню позитивного емоційного стану вихованців у процесі спілкування з НМ;

- актуалізація оцінного ставлення студентів до матеріалів НМ і стимулювання зорієнтованості на їх якісне відтворення;

- введення у народно-мистецьке дійство й відчуття себе його творцем.

Попередня підготовча й репетиційна робота давала можливість майбутнім учителям: "знаходити" себе в різних видах художньо-творчої діяльності, відповідно до своїх інтересів, ціннісних орієнтацій, здібностей; виявляти майстерно-виконавську й творчо-естетичну обдарованість; розвивати творчу уяву, естетичні потреби й смаки; формувати ціннісно-аналітичні, організаторські, комунікативні та інші педагогічні уміння, котрі необхідні для ФЕОМШ на цінності НМ. Водночас репетиційна, організаторська, творча робота сприяла згуртуванню студентського колективу, встановленню у ньому доброзичливих, товариських стосунків.

Досліджуючи художню діяльність студентів у колективах художньої самодіяльності, ми розглядали її як ефективний засіб залучення майбутніх учителів до народної творчості, адже це сприяє не тільки формуванню їх виконавської, слухацької, художньої й естетичної культури, але й розвиткові професійного інтересу до оволодіння ціннісно-орієнтаційним потенціалом НМ.

Експериментальна робота передбачала залучення у конкурси-свята не лише студентів, але й дітей, проведення разом з учнями молодших класів підшефних шкіл різноманітних конкурсів, ігор, вікторин, забав, розповідей про звичаї і традиції, свята і обряди українського народу. Великий емоційний вплив на молодших школярів справляло залучення їх як гравців та виконавців народних пісень, у сценічне відтворення народних календарних обрядів: водіння Кози, здобування Калити, свято Маланки й Василя та інших. У процесі художньо-творчої діяльності вони знайомилися із символічними зразками народних обрядів, а також практично пізнавали їх. А студенти за зазначеними умовами прилучення дітей до

художньої творчості ближче пізнали своїх майбутніх вихованців, їх психологічні особливості, художньо-творчі можливості знання, мистецькі здібності тощо. Такий підхід можна умовно назвати методом активізації народно-художньої творчості.

Студенти разом з дітьми співали українські народні пісні, розучували їх з усіма учасниками свята, влаштовували конкурси на краще знання українського пісенного та усного фольклору. Поділивши зал на дві половини ("Хто кого переспіває" і "Хто кого перескаже"), або, викликавши команди на сцену, організатори залучали на допомогу учасникам велику кількість уболівальників.

На факультеті мистецтв керівники конкурсу-свята організовували також ансамблеві виступи школярів і студентів з народними піснями, проводили ігри на їх матеріалі типу "Вгадай мелодію", "З якої пісні цей герой?"; пропонували музично-ритмічні загадки (впізнати пісню за ритмом, відхлопуванням), застосовували пантомімічне зображення пісень, спів усім залом з виконанням указаних у пісні рухів.

Проводилися рухливі ігри на сцені: обиралася команда школярів і студентів, а зал співав разом з ведучими народні пісні, під які грали діти. Серед них були пісні-дражнилки ("Іде, іде дід, дід"), пісні з рухами ("Подоляночка", "Просо", "Мак"), пісні, в яких за допомогою зміни динаміки виконання можна було відшукати схований витвір НМ (писанку, рушник, інші поробки). Окремо оцінювалися українські народні вбрання, в яких виступали студенти й діти. Паралельно з конкурсом діяла виставка народно-ужиткового мистецтва студентської, учнівської молоді, батьків і вчителів місцевих шкіл.

Педагогічна доцільність таких заходів полягає у тому, що вони давали змогу створити атмосферу колективної творчості й спільного емоційного переживання, що значною мірою впливає на формування естетичних орієнтацій молоді у сфері НМ. На основі методики активізації народно-художньої творчості студенти ЕГ дійшли висновку, що використання названих форм активного опрацювання творів НМ позитивно вплинуло не лише на формування їх естетичних якостей і підвищення рівня естетичної зорієнтованості молодших школярів, але й на зростання ефективності професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до ФЕОМШ на цінності НМ в умовах позакласної діяльності.

Вікторія Ш.: "Надзвичайну користь позааудиторних форм підготовки майбутнього вчителя до естетико-виховної роботи вбачаю

у тому, що вони є добровільною творчою діяльністю на основі інтересів і власних прагнень до самореалізації, які за сприятливих умов можуть трансформуватися у професійну готовність, потребу в побудові виховної діяльності на засадах народного мистецтва..."

Завдяки участі майбутніх учителів у студентських колективах художньої самодіяльності відбувається їх активне залучення до творчої діяльності й безпосередньої підготовки до виховної роботи з дітьми на матеріалі НМ, починаючи вже з перших курсів. Виконуючи спочатку найпростіші обов'язки в процесі підготовки концертів, спектаклів, конкурсів, свят, виставок тощо, допомагаючи старшокурсникам в їх оформленні та організації, початківці спостерігають за творчим і виховним процесами, знайомляться на практиці з технологічними аспектами залучення молоді до народної художньої творчості. Таким чином, оволодіння уміннями й навичками ФЕОМШ на цінності НМ відбувається тут паралельно з вивченням теоретичних курсів і навіть передре педагогічній практиці.

І все ж відшліфування знань, умінь і навичок майбутніх учителів, які вони набули на попередніх етапах ФДЕР, відбулася на прикінцевій стадії експерименту – його "РЕАЛІЗАЦІЙНО-УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНОМУ ЕТАПІ" (переддипломна педагогічна практика, яка проходила на початку ІХ семестру в студентів ФПВПК і ХІІІ семестру в студентів МФ). За розробленою програмою цей етап ФДЕР став своєрідною об'єднувальною ланкою, логічним завершенням процесу неперервної підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ.

В експериментальній роботі ми виходили з положення, що підготовка студентів до ФЕОМШ на цінності НМ у процесі педагогічної практики має здійснюватися успішно за умов реалізаційної діяльності, яка за своїм змістом буде максимально наближеною до виховної позакласної роботи вчителя початкових класів і відповідати сучасним вимогам естетичного виховання молодших школярів засобами НМ. Нами були розроблені "Пам'ятка студенту практиканту" у формі зведеної таблиці (Таблиця П.3.8), схеми аналізу виховного заходу (Додаток П). Окрім завдань, студентам у даній таблиці надавалася орієнтовна форма оцінки експертами й самооцінки самими студентами рівня готовності до зазначеного виду педагогічної діяльності. Одинадцять пунктів аналізу виховного заходу характеризували тему, мету, актуальність, спадкоємність, задоволеність вихованців, майстерність і культуру

проведення позакласного виховного заходу, самооцінку студента-практиканта тощо.

Студентам пропонувалося "включитися" разом з дітьми у такі види художньо-естетичної діяльності, що були створені самим народом. Сюди були залучені ходожньо-мовні, музичні, образотворчі види діяльності у сфері НМ за допомогою методики інтеграції народознавчого й мистецького матеріалів. Інтеграція тут розуміється як більш глибока форма взаємозв'язку, взаємопроникнення цих матеріалів, що охоплюють усі види художньо-творчої діяльності молодших школярів (різноманітні ігри: рухливі, ігри-драматизації, сюжетно-рольові, образотворчу діяльність, художньо-мовну, музичну). Водночас передбачалося, що не все розмаїття НМ входить до процесу художньої творчості дітей "на рівних": щось тут завжди має виступати в ролі своєрідної домінанти (І.Карпенко) зазначеного процесу. Саме навколо неї й об'єднуються інші значення і види художньо-творчої діяльності дітей у сфері НМ. Стосовно умов позакласної діяльності та розвитку художньо-творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку в якості такої домінанти "найчастіше виступає гра" [62, с. 32–33]. У процесі обговорення питань своєрідної стратегії майбутньої професійної діяльності студенти-практиканти прийшли до певних висновків:

Тетяна Д. (V курс ФПВПК): "У позанавчальний час першокласники знайомляться із казкою, потім навчаються скласти її театралізований варіант (сценарій), де обговорюють дії героїв, їх послідовність, текстівку, а вже згодом розігрують казку. У процесі такої діяльності діти стають уважними, зацікавленими, яскраво переживають зміст, просять оцінити їх виступи..."

ОЛЕКСА М. (IV курс МФ): "Найбільш високий ступінь технології інтегрування народознавчого й художнього матеріалу вимагається при організації музично-театралізованих свят, основу яких складають традиційно-обрядові дійства. Вони потребують великої підготовчої роботи із збагачення уявлень дітей, розширенню їхніх знань про НМ. Це вже рівень внутрішньо-особистісного інтегрування засобів освоєння і присвоєння цінностей НМ..."

Кожен студент мав підготувати виступ на методичну годину з цієї проблематики й передового досвіду естетичного виховання дітей засобами НМ, а наприкінці семестру провести аналіз своєї педагогічної діяльності та визначити, які знання, вміння і навички ним опановані. Так, спочатку студенти пропонували дітям малі жанри

фольклору – загадки. Поки студенти були ще недостатньо знайомі із своїми вихованцями, на перших зустрічах їм рекомендувалося використати фактор ПОДИВУ. Бо відомо, що без подиву, захвату естетичний розвиток дитини значно уповільнюється (Е. Белкіна, Л. Масол, Н. Миропольська, Л. Хлебникова та ін.). Кожна загадка містить нестандартне завдання, яке спочатку викликає подив, а згодом – жвавий інтерес. Робота над текстом загадок поєднується з певною інформацією про явища природи, НМ, стосунки людей, що взагалі дуже цікавить дітей.

Студентам зазначалося, що формування умінь і навичок у різних видах мистецької діяльності стає лише засобом, що дасть змогу дитині відтворити свої почуття, думки, фантазії, орієнтири в самостійній творчості. Послідовність цього процесу матиме наступний вигляд: від виховання ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ сфери, засвоєння ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (знань) через оволодіння УМІННЯМИ ТА НАВИЧКАМИ мистецької діяльності, до вищого вияву – ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ дитини. За подальшим аналізом суть цієї послідовності студенти сконцентрували в тріаді: ПОДИВ – ПІЗНАННЯ – ТВОРЧІСТЬ. Адже подив – це емоційний відгук дитини на об'єкт НМ; пізнання – засвоєння певних знань про цінність предмета або явища, а творчість – це власний погляд дитини на цінність предмета або явища й створення власного, емоційно забарвленого образу цього предмета або явища. Згодом студенти "проектували" вище викладене на конкретну дитину, яка відрізняється від усіх дітей: темпераментом, здібностями, можливостями, нахилами, зорієнтованістю та іншим.

Сприймати дитину майбутні вчителі вчилися не як об'єкт своїх педагогічних маніпуляцій, а як суб'єкт творчості – маленького митця. Особливість "дитячої культури" (Л. Коваль), естетичної зорієнтованості й полягає в тому, що дитина, не володіючи розвинутим письмом, розгортає свої задуми та естетичні орієнтації у нескінченному ряді художніх (музичних, рухових, рукотворних та ін.) образів. Неповторність, самобутність, оригінальність цих образів визначає їх мистецьку цінність, що становить сутність мистецької творчості молодших школярів, яка найяскравіше виявляється у грі.

За рекомендаціями Л. Уляницької [221, с. 27–29], студенти експериментальної групи провели ГРУ-ЗАГАДКУ "Прикрасимо новорічну ялинку". Слід підкреслити, що гра охопила різні види мистецької діяльності дітей. На заняттях з художньої праці діти

зробили з цупкого паперу велику ялинку, яку приклеїли до стенду на стіні. Потім почали прикрашати ялинку іграшками-загадками. Діти вирізували іграшки з паперу у формі предметів народного побуту, тварин, квітів тощо, а на їх звороті вміщувався текст загадок. Готові іграшки (щотижня нові) прикріплювали до ялинки. Потім їх змінювали, виготовляли інші й так упродовж усієї зими. Отже, кожен учень мав змогу навіть декілька разів взяти участь у цій комплексній грі. Студентка Н. Сендзюк (IV курс МФ) зібрала таким чином більше як 200 загадок, що потім використовувалися у подальшій роботі з дітьми.

Не менш цікавий розроблений різновид театралізованого дійства – гру-драматизацію запровадили студенти музично-педагогічного факультету ЦДПУ. Ця гра також розглядалася як синтезований вид естетичної діяльності дітей. Результати дослідження підтверджують, що в процесі підготовки до ігор-драматизацій за сюжетами українських народних казок у вихованців успішно формуються естетичні орієнтації, гуманні почуття та вміння їх виражати за допомогою засобів емоційної виразності (інтонації, міміки, жестів, характерних рухів, пози, ходи). За основу бралися українські народні казки саме тому, що їм притаманні: динамізм сюжету, виразність образів, етично-естетичних цінностей, доступність мови твору. Втілення в них добра, краси, зла, потворності тощо пробуджують і розвивають емоційну активність дітей, спрямовуючи їх на співпереживання, співчуття, внутрішню співдію, естетичну реакцію. Таку реакцію вихованців студенти визначали за допомогою методики "предметного кола" (В.Г. Ражников).

Сутність цієї методики полягає в тому, що дитині пропонується "комплект" епітетів, що розташовані за колом ознак і характеризують різноманітні відтінки емоційного настрою, котрі викликають у школярів ті чи інші твори мистецтва. Ця методика дає можливість досліджувати почуттєве реагування вихованців на конкретний матеріал НМ, замінюючи багатослівний аналіз більш чіткими модальностями емоційного стану дітей (Додаток Р). Учням пропонувалось підкреслити декілька епітетів, які б найбільш відповідали характеру почутої казки, пісні, побаченого танцю, інших предметів і явищ НМ, що сприяло б визначенню "ядра" художньо-естетичного образу.

Аналіз даних засвідчив, що в цілому відгуки-характеристики школярів були майже тотожними, а ядро образу вдалося визначити

тільки кільком учням. Але враховуючи, що естетичні почуття у своєму розвитку проходять різні стадії: від елементарних слухових вражень до досить складних емоційних станів, то ми зробили спробу визначити вправність молодших школярів виокремити й сутність художньо-естетичних явищ НМ. Тому учням був поданий перелік основних естетичних категорій за зразком уже апробованого "предметного кола" (Додаток С). З цим завданням спочатку справилася теж незначна (8%) кількість опитаних. Це пояснюється тим, що учні молодших класів ще недостатньо відчули й усвідомили естетичну якість запропонованих їм творів НМ (загадок, казок, поробок тощо).

З огляду на це студенти-практиканти в умовах позакласної діяльності апробували вправи до визначених для експериментальної роботи ігор-драматизацій [235, с. 21–22] на сюжети українських народних казок: "Івасик-Телесик", "Коза-дереза", "Солом'яний бичок", "Як звірі хату будували" (Додаток Т. – Таблиця Т.3.9). План підготовки до гри-драматизації містив: 1. Читання дітям української народної казки. 2. Розгляд ілюстрацій до казки. 3. Слухання грамзапису української народної казки з наступною бесідою про казкових героїв. 4. Переказ казки в ролях. 5. Ліплення улюблених персонажів казки. 6. Вивчення пісеньок казкових героїв. 7. Вивчення танців казкових героїв. 8. Виготовлення разом з дітьми атрибутики й декорацій до казки.

Практика засвідчила: якщо робота з іграми-драматизаціями за сюжетами українських народних казок буде пройнята щирими почуттями, то можна сподіватися, що цей вид театралізовано-ігрової діяльності якнайповніше сприятиме ФЕОМШ на цінності НМ.

З цією метою були перевірені орієнтації дітей на цінності НМ (у дитячому фольклорі), що був запропонований у позакласній роботі з учнями в процесі їх орієнтацій на естетично-етичні цінності. Учням пропонувалось підкреслити визначені на окремому аркуші вартості, які б відповідали тій чи іншій казці, пісні, загадці, поробці тощо (за прикладом "предметного кола"):

КРАСА ЛЮДИНИ

КРАСА НАРОДУ КРАСА КРАЮ

КРАСА СТАВЛЕННЯ ДО МОЛОДШИХ КРАСА СТАВЛЕННЯ ДО
СТАРШИХ

КРАСА ДРУЗІВ КРАСА БАТЬКІВ

КРАСА ПРАЦІ КРАСА ДОБРА

Внаслідок налагодження відповідних етичних та естетичних зв'язків у гри-драматизації діти почали визначати цінності того чи іншого твору українського НМ (на даному етапі – казки й загадки) більш вичерпно й значно конкретніше. Так, визначили КРАСУ рідного краю (46%), рідного народу (53%), добра (61%), красу праці (48%), ставлення до людини (49%) та інші цінності запропонованих школярам творів НМ (значно більша кількість опитаних). Водночас практиканти прийшли до висновку, що використання у підготовчій роботі до ігор-драматизацій вправ подібного змісту сприяє формуванню внутрішньої потреби дитини у вияві гуманних загальнолюдських цінностей мистецтва. Але для того, щоб естетично-етичні цінності міцно закріпилися в орієнтаціях молодших школярів, тільки вправ, звичайно, недостатньо. Ця робота має пронизувати увесь навчально-виховний процес початкової школи, зокрема позакласну роботу з дітьми.

Цікаву гру з використанням українських народних казок запропонували своїм підопічним студенти-практиканти ФПВПК. Гра зветься "ПРОДОВЖ КАЗКУ". За методикою Л.С. Уляницької [221, с. 27–28] дітям пропонувалася нібито незавершена казка, до якої треба придумати закінчення. Кожен учень має можливість закінчити казку по-своєму, тобто отримує можливість особистісного вибору як основного показника орієнтації на цінності твору НМ. Використовуючи в позакласній роботі народну казку "Колобок", студентка-практиканта Ольга Задорожня поставила перед дітьми таку проблему: що сталося б із Колобком, якби він утік від лисиці? Пропонувалися такі ситуації: Колобок повернувся додому; Колобок зустрівся з вишитим рушником; Колобок зустрівся з писанкою. Грали три команди. Спочатку в класі створили три колективні казки, а згодом кожен учень одержав завдання продовжити казку вдома й оформити її малюнками та поробками (з пластиліну, паперу, дерева тощо). Роботи молодших школярів виявилися досить цікавими. Наводимо деякі фрагменти цих творчих робіт (Додаток У).

Порівняння та аналіз наведених творів багато про що свідчать. По-перше, така творча робота дуже зацікавлює дітей, дає можливість виявити своє естетичне та етичне ставлення до творів НМ. По-друге, привчає до краси й добра, створює позитивні емоції. Адже робота з дітьми в позанавчальний час мусить давати школяреві більше позитивних, естетично-насичених емоцій. Естетична діяльність

дитини буде цікавою для неї лише тоді, коли викличе почуття радості й задоволення.

Дуже охоче молодші школярі бавляться небилицями. Цей жанр досить поширений в українському народному фольклорі, дитячому мистецтві. З огляду на це, студенти-практиканти музично-педагогічного факультету пропонували першокласникам небилиці-плутанки:

Дід улітку в кузні зміг Внука зовсім розгубилась:
Випекти собі рушник, Діжка з полотном розбилась,
А бабуся горщик ткала А сестричка рушничком
І макітру розкувала. Пісню з неї зліпить знов.

Перед першокласниками було поставлено завдання знайти у вірші недоречності. Студентка Людмила Дробот проводила цю гру так. На дошці була записана модель цієї небилиці "Де і що роблять": у кузні кують, горщики і макітри ліплять, хліб печуть, пісню співають тощо. Представники двох команд мусили швидко виправити недоречності цієї небилиці. Пожвавлення внесло виконання цих "віршів" на мелодію української народної пісні "Косарі". Ефективність та результативність запропонованих форм роботи визначалися за принципами: ЕМОЦІЙНОЇ СПРИЙНЯТЛИВОСТІ, СТВОРЕННІ НА ЗАНЯТЯХ АТМОСФЕРИ ГРИ, ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ, ДІАЛОГІЧНОСТІ (полілогічності) СПІЛКУВАННЯ, ТВОРЧОСТІ. Досвід підтвердив, що особливість педагогічної практики полягає в інтенсифікації та індивідуалізації професійної діяльності майбутнього вчителя. Тому саме на цьому ми й сконцентрували основну увагу реалізаційно-узагальнювального етапу ФДЕР.

Показником ефективності його проведення стало те, що студенти-практиканти самостійно прийшли до висновку про доцільність застосування в естетично-виховній роботі з молодшими школярами методики ПЕРВИННОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ, адже вона є логічним продовженням методу інтеграції народознавчого й мистецького матеріалів і передбачає навіть на одному виді НМ, зокрема на "дитячому фольклорі" (казки, загадки, небилиці тощо), створення загальноестетичного контексту НМ у цілому.

Так, за перевірками ефективності методик "інтеграції" та "первинної актуалізації" студенти-практиканти зверталися до інших форм естетично-виховної роботи з молодшими школярами в умовах позакласної діяльності, які були розроблені на практичних заняттях

спецкурсу "Розкриваючи цінності народного мистецтва" й подані в "Додатках Ж і Л". Це гурткова робота з дітьми, просвітницька робота з їх батьками, створення у школі фольклорних дитячих колективів, організація культурно-мистецьких свят, фестивалів, інших заходів, екскурсій, зустрічей з майстрами НМ, музею НМ, народної світлиці, збиральницька й пошукова діяльність молодших школярів тощо.

Результати експериментальної роботи засвідчили зростання пізнавальної і творчої активності молодших школярів у сфері НМ, формування їх оцінно-аналітичних умінь і художньо-творчих навичків. Студенти-практиканти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка провели естетико-виховну роботу за поданою у дослідженні програмою більш як з 1000 учнями початкових класів. А порівняльний аналіз сформованості естетичних орієнтацій дітей (після проведення ФДЕР на третьому етапі дослідження), який провели студенти-практиканти й викладачі-методисти зазначених факультетів з групою молодших школярів, котрі були досліджені ще на констатувальному етапі експерименту (теж понад 1000 учнів), засвідчив динаміку розвитку цієї естетичної якості.

Так, за методикою КДЕР (латентно-структурного аналізу), враховуючи зазначені критерії ФЕОМШ на цінності НМ (емоційно-інтелектуальний, інтелектуально-діяльний і діяльно-творчий), за визначеними показниками: 1) частота залучення, 2) міра пізнання, 3) віддання переваг та оцінка творів НМ, 4) вміння осягти естетично-етичний зміст цінностей НМ, 5) інтерес до фольклорного матеріалу, 6) творчий підхід до вибору форм художньо-естетичної активності у сфері НМ були отримані дані про зростання рівнів сформованості естетичних орієнтацій на цінності НМ у молодших школярів, з якими проводилася естетично-виховна робота в умовах позакласної діяльності студентами-практикантами ЕГ. Крім цього, бралася до уваги розроблена в процесі ФДЕР "Характеристика моделі особистості молодшого школяра" (Додаток М), де також враховувалися: елементарні знання, вміння і навички, форми й види художньо-естетичної діяльності дітей у галузі НМ. На цьому підґрунті нами був використаний кореляційний аналіз, визначена лінійна кореляція, прямі та обернені кореляційні відношення. Так, величина лінійного зв'язку між двома якістьми (початковий і кінцевий замір естетичних орієнтацій дітей) визначалася способом

обчислення коефіцієнта кореляції – добутку моментів Пірсона – "Rxy" [50, с. 257] за наступною розрахунковою формулою:

Формула 3.2

$m \ m \ m$

$n \sum_{j=1} x_j \cdot y_j - \sum_{j=1} x_j \cdot \sum_{j=1} y_j$

$R_{xy} = \frac{\quad}{\quad}$, де

$m^2 \ m^2 \ m^2 \ m^2$

$N [n \sum_{j=1} x_j^2 - (\sum_{j=1} x_j)^2] \cdot [n \sum_{j=1} y_j^2 - (\sum_{j=1} y_j)^2]$

Rxy – лінійний коефіцієнт кореляції;

xj, yj – незалежні вибірки, де j вказує номер респондента;

n – число-варіант у певній групі, n=100, m=100.

Результати математичної обробки даних на комп'ютерній системі "NTT-system" дали можливість висвітлити динаміку ФЕОМШ на цінності НМ (Додаток Ф. Таблиця Ф.3.10).

Як засвідчили дані проведених підрахунків, кількість учнів початкових класів з оптимальною орієнтацією на цінності НМ збільшилася на 5% від загальної кількості опитаних. І хоча на першому рівні (вихідна орієнтація) залишилося близько 20% респондентів, їх збільшення (з 44% до 69%) на другому рівні (проміжна орієнтація) є свідченням ефективної роботи студентів-практикантів ЕГ.

Експериментальна робота студентів передбачала також розвиток педагогічних умінь і навичок праці з батьками учнів із зазначеної у дослідженні проблеми. Зрозуміло, що за період обмеженого часу педагогічної практики студенти не можуть всебічно вивчити можливості кожної сім'ї з ФЕОМШ на цінності НМ, але певний досвід такої діяльності вони все ж отримали. Так, студентами виявлено, що батьки їх вихованців можуть бути умовно віднесені до двох груп: 1. Батьки, які впевнені в необхідності використання цінностей НМ в естетичному розвитку дітей і мають у цьому певний досвід; 2. Батьки, котрі самі недостатньо ознайомлені з цінностями НМ і не приділяють проблемам естетичного виховання дітей належної уваги.

Відповідно до визначених особливостей підготовленості батьків до зазначеного виду виховної діяльності по-різному будувалася і робота з ними. Так, батьків першої групи студенти активно залучали

до естетично-виховної, гурткової роботи, до пропаганди власного досвіду естетичного виховання в сім'ї. З батьками другої групи студенти проводили цілеспрямовану роботу з підготовки їх до естетичного виховання дітей на матеріалі НМ, яка полягала в: а) розширенні їх знань про цінності НМ, б) ознайомленні батьків з основними підходами до використання народної творчості в процесі ФЕОМШ, в) розвитку інтересу до цієї діяльності.

Результати дослідження засвідчили, що саме робота з батьками другої групи найбільшою мірою сприяла розвитку в студентів не тільки навичків педагогічної взаємодії, але й умінь творчого застосування цінностей НМ у виховній і просвітницькій діяльності. Бо для того, щоб навчити батьків, студенти-практиканти мали постійно вдосконалювати свої власні виховні якості та педагогічні вміння через самоосвіту.

Не менш важливим було виявити результативність ФДЕР у процесі реалізувального етапу спілкування майбутній учителів в умовах позакласної естетично-виховної діяльності з учнями та їх батьками. Тому на початок і закінчення педагогічної практики на зазначених факультетах Центральноукраїнського педуніверситету (ЕГ студентів) викладачам-експертам (10 методистів психолого-педагогічних і фахових дисциплін) пропонувалось оцінити стан педагогічної взаємодії студентів-практикантів з учнями та їх батьками в перебігу позакласної естетично-виховної роботи. Оцінювання цього виду діяльності пропонувалося здійснити за визначеними в оцінювальних листах критеріями (Додаток Х. Таблиця Х.3.11). Воно обчислювалося за трибальною системою: 3 бали – високий, 2 бали – достатній, 1 бал – низький рівень. За математичною обробкою результатів цього аналізу кожен респондент обчислювався середнім арифметичним значенням за формулою:

Формула 3.2

$$\Sigma (n \cdot XI)$$

$X = \frac{\Sigma (n \cdot XI)}{N \cdot XI}$, де n - кількість відповідей на бал;

N XI – бали;

N – кількість показників;

X – середній бал.

Узагальнені дані цього обчислення наводяться (Додаток Ц. Таблиця Ц.3.12). Аналіз виконаних студентами завдань, розв'язання яких було орієнтовано на модель готовності вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ, спостереження за цією діяльністю й аналіз оцінок

експертної комісії свідчать про зросле вміння студентів-практикантів експериментальної групи використовувати набуті знання і навички з ФЕОМШ на цінності НМ під час проведення позакласних заходів у художньо-творчій взаємодії з учнями та їх батьками, вчителями й майстрами НМ. Це виявилось у педагогічних уміннях доступно й цікаво розкривати для молодших школярів загальнолюдські, естетично-художні, етичні та прикладні цінності НМ, використовуючи різні види й форми педагогічної взаємодії; залучати до цієї діяльності батьків учнів, майстрів НМ; організовувати фольклорні гуртки, визначати мету й прогнозувати результати їх виховного впливу; здійснювати соціально-історичний і художньо-педагогічний аналіз творів НМ; діагностувати ФЕОМШ; встановлювати стосунки співробітництва, співтворчості та вмілого керівництва в процесі позакласної естетично-виховної роботи з дітьми на матеріалах НМ.

Для конкретизації зазначених положень наводимо уточнювальні дані, які отримані на прикінцевому етапі дослідно-експериментальної роботи. Аналіз результатів опитування показав, що 89% студентів ЕГ не відчують труднощів у розкритті основних положень, умов і принципів естетичного виховання дітей засобами народної творчості; їх виступи та відповіді на питання характеризує повнота й практична спрямованість знань і навичок у галузі НМ й естетичного виховання молодших школярів.

У процесі експериментальної роботи кількість студентів, які на досить високому рівні опанували сутність цінностей НМ, оволоділи знаннями й навичками прилучення до них молодших школярів, збільшилася з 23% до 45%; уміннями вибору основних напрямків і технологій ФЕОМШ на цінності НМ – із 25% до 60%; усвідомленням мети, змісту і завдань цього процесу в конкретному дитячому колективі в умовах позакласної діяльності – із 27% до 68%. Крім того, виконання студентами ЕГ завдань з педагогічної практики, на думку експертів, відзначалося самостійністю, творчістю, оригінальністю знайдених розв'язків.

Анкетування студентів контрольної групи, яке проводилося за традиційною системою, виявило той факт, що, незважаючи на підвищення рівня їх підгот'овки до естетичного виховання дітей у процесі навчання, наявність знань про специфіку ФЕОШ на цінності НМ, як звичайно, не характеризується достатньою глибиною й не утворює єдиної системи, котра необхідна для активізації цього

процесу в умовах позакласної роботи з учнями початкових класів. Найбільші труднощі в студентів КГ викликали питання, які вимагають інтеграції наявного досвіду спілкування з НМ, знань, умінь і навичок з цієї проблеми. Так, усвідомили сутність залучення дітей до цінностей НМ тільки 22% респондентів, а сутність змісту і завдань ФЕОШ на цінності НМ у конкретному колективі учнів – 14% студентів КГ. Уміння планувати позакласну роботу з дітьми на матеріалі НМ виявили 12%; уміння й навички розкрити дітям красу етичних та естетичних норм, які відображені у народній творчості – лише 11%.

У більшості студентів ЕГ, за оцінкою експертів, сформувалися уміння й навички, що склали певну систему, яка відповідає цілісному комплексу моделі готовності вчителя до ФЕОМШ на цінності НМ. 74% респондентів ЕГ виявили високий рівень педагогічної взаємодії, оригінальність і творчу самостійність у своїй діяльності.

У студентів КГ на реалізаційно-узагальнювальному етапі ФДЕР достатній рівень педагогічної взаємодії був зафіксований лише за окремими показниками, які не утворюють у своїй сукупності цілісності (14% проти 21%). Самостійність у КГ виявили 50% студентів-практикантів. При цьому в порівнянні з ЕГ тут відзначається істотна розбіжність у рівнях підготовки до розвитку естетичної свідомості, почуттів, інтересів, смаків дітей у сфері НМ, а найбільша ця розбіжність виявляється у зорієнтованості майбутніх учителів на формування художньо-творчих здібностей молодших школярів засобами НМ.

Зазначені якості в студентів ЕГ виявлені у 29%, а в контрольній – у 14% респондентів. Більш, ніж удвічі менша кількість студентів КГ успішно розв'язала завдання ФЕОМШ на цінності НМ.

У дослідженні вивчалися ставлення й оцінка студентами ролі аудиторних, позааудиторних занять і педагогічної практики (мотиваційно-ціннісного, практично-поглиблювального і реалізаційно-узагальнювального етапів ФДЕР), а також ролі самостійної підготовки студентів до ФЕОШ на цінності НМ у позакласній роботі з дітьми. Слід підкреслити, що в контрольному експертному оцінюванні брали участь тільки студенти-випускники ЕГ Центральноукраїнського педуніверситету (25 осіб), які закінчили ВНЗ за експериментальною програмою й показали досить високий рівень готовності до ФЕОШ М на цінності НМ. Наводимо результати цього оцінювання за 10-бальною системою (Додаток Ш. Таблиця Ш.3.13).

Найвищі оцінки отримали дисципліни психолого-педагогічного циклу, спецкурс й організація діяльності студентів на педагогічній практиці. Велику роль у підготовці студентів до ФЕОШ на цінності НМ, як засвідчили наведені в таблиці дані, відіграють дисципліни суспільного та фахового циклу, фольклорно-етнографічні експедиції-практики, художня самодіяльність, НДРС. Відрадно, що жоден із наведених у переліку чинників не відзначений низьким балом. Це засвідчує, що всі без винятку навчальні дисципліни й форми роботи з майбутніми вчителями складають єдиний комплекс їх підготовки до ФЕОШ на цінності НМ, що був запропонований у розробленій моделі активізації даного процесу (Додаток Е).

Розглядаючи наявний стан ціннісної мотивації поряд з практично-поглиблювальним і реалізаційно-узагальнювальним компонентами підготовки вчителя до ФЕОШ на цінності НМ на основі оцінок експертів і самооцінки студентів, визначено, що стійкий інтерес до роботи з розв'язання запропонованої у дослідженні проблеми відзначилося у 6% студентів КГ і в 15% учасників ЕГ.

Спираючись на визначену модель готовності майбутніх учителів до ФЕОШ на цінності НМ, розроблену методику КДЕР (карта-схема нагромадження інформації про рівні готовності студентів до ФЕОМШ на цінності НМ – Додаток Д): за оцінками рівнів сформованості ціннісно-мотиваційних установок на ФЕОМШ у сфері НМ; опанування знань у галузі НМ, його ціннісними ознаками (загальнолюдська гуманістична цінність, художньо-естетичні, естетично-етичні, прикладні цінності); наявність умінь і навичок майбутньої професійної діяльності в аспекті естетичного орієнтування учнів початкових класів на цінності НМ у позакласній діяльності, був проведений контрольний порівняльний замір рівнів готовності студентів до зазначеного виду навчально-виховної роботи (у % до загальної кількості респондентів).

Заміри й аналіз рівнів готовності до ФЕОМШ на цінності НМ здійснювалися як за експертними оцінками (ЕО) компетентних осіб, так і за самооцінкою самих респондентів (СО). Остання, на нашу думку, виступає важливим показником самоутвердження і самореалізації майбутніх наставників підростаючого покоління, свідченням їх критичного ставлення до власних професійних якостей, що є спонукою до самовдосконалення і дальшого творчого росту в розв'язанні цієї актуальної педагогічної проблеми.

Таблиця 3.9

**ДИНАМІКА СТАНУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО ФЕОМШ НА ЦІННОСТІ НМ В УМОВАХ ПОЗАКЛАСНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

РІВНІ ГОТОВНОСТІ	ЗАМІРИ							
	КДЕР				ФДЕР			
	Вчителі		Студенти		Студенти КГ		Студенти ЕГ	
	ЕО	СО	ЕО	СО	ЕО	СО	ЕО	СО
I. ВИСОКИЙ	1	10	-	15	2	10	9	10
II. ДОСТАТ- НИЙ	11	40	1	44	6	25	23	25
III. СЕРЕДНІЙ	20	30	11	21	14	34	28	30
IV. НИЗЬКИЙ	68	20	88	20	78	31	40	35
ВСЬОГО	100	100	100	100	100	100	100	100

* З огляду на різну кількість респондентів (вчителі-студенти заміру в КДЕР; студенти КГ і ЕГ у ФДЕР), відсоткові показники округляються до цілих.

Порівняльний аналіз рівнів готовності вчителів та їх майбутніх колег до ФЕОМШ на цінності НМ в умовах позакласної діяльності засвідчив, що проведений трьохетапний формуючий експеримент за розробленою та експериментально апробованою програмою й моделлю підготовки студентів до професійної діяльності в даному аспекті, який охопив аудиторні заняття, позааудиторну роботу та педагогічну практику, а також містив керівництво самостійною роботою вихованців протягом усіх етапів ФДЕР, показав динаміку розвитку цієї професійної якості майбутніх наставників підростаючого покоління. Так, порівняльне оцінювання вчителів і студентів на третьому етапі КДЕР відобразило доволі низькі показники високого й достатнього рівнів готовності (у відношенні: 1 до 11 і 0 до 1 відсотків). Ненабагато вищими виявилися показники цих рівнів і в студентів КГ (у відношенні 2 до 6 %).

Пояснити це можна тим, що в констатації брали участь, крім студентів педуніверситетів, ще й учні педагогічного училища. Саме оцінювальні результати останніх вплинули на показники, які не можуть не насторожувати (68% – 88% студентів опинилися на низькому рівні готовності до зазначеного виду професійної

діяльності). Дещо інша картина постає з порівняння відсоткових показників оцінювання студентів контрольних та експериментальних груп. Тут з двох до дев'яти відсотків зросла кількість студентів, які постали на вищому рівні готовності. На достатньому рівні динаміка готовності студентів до ФЕОМШ на цінності НМ також досить відчутна: з 6% до 23% респондентів. Майже в два рази зросла кількість студентів ЕГ на середньому рівні, що теж є результатом доцільності визначених й апробованих педагогічних умов керівництва цим складним процесом. Водночас 40% студентів, які за оцінками експертної комісії перебувають ще на низькому рівні готовності до ФЕОМШ на цінності НМ в умовах позакласної діяльності, – показник, який змушує дослідників вести подальші пошуки в цьому аспекті.

Цікавим і корисним як для нашого, так і подальших досліджень, є порівняння експертних оцінок підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ із самооцінками респондентів. Так, найбільш різюча відмінність між ними спостерігається у відсоткових показниках констатованого дослідження і в студентів КГ (у 5, 10, а то й у 15 разів – самооцінка завищена). Значно менша різниця (також у бік завищення) виявляється і в студентів ЕГ, але вона не перевищує 5%, що є свідченням більш критичного ставлення студентів до якості своєї професійної підготовки.

* * *

Можливості вдосконалення підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ розглядаються як педагогічне керівництво організацією і змістом навчально-виховного процесу в межах наявних навчальних планів і програм ВНЗ. У дослідженні не ставилося за мету змінити наявну структуру фахової підготовки майбутніх учителів, але вважалося за доцільне вдосконалити її зміст і структурну організацію за рахунок посилення взаємозв'язків між народномистецьким (фольклорним) і народознавчим матеріалами, компонентами професійної готовності вчителя (когнітивного, операційного і мотиваційного) і його особистісною зорієнтованістю у сфері НМ. Це введення таких видів навчально-виховної діяльності майбутніх педагогів, які є інваріативними естетично-виховній роботі з дітьми в умовах позакласної діяльності в галузі народного мистецтва.

Як провідні, були використані методи: “комплексно-аксіологічної оцінки”, “ціннісного добору фольклористичного матеріалу”, “первинної актуалізації” та інші.

Спираючись на результати констатувального експерименту й запропоновані педагогічні умови, розроблено комплексну модель підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ. Аналіз психолого-педагогічної літератури й досвіду роботи з проблеми дослідження дозволив виділити основні засади її побудови, які передбачають залучення студентів до різноманітних видів діяльності (аудиторної, позааудиторної, самостійної), що ґрунтуються на засадах діяльнісного, особистісно орієнтованого навчання і виховання молоді та моделюють відповідну професійну готовність учителів початкових класів в умовах поза-класної роботи з учнями. Ця модель будується на єдності теоретичної та практичної підготовки студентів на основі загальнозначущих цінностей національної культури, стимулюванні навчально-пізнавальної, художньо-творчої активності майбутніх учителів; наступності, послідовності у формуванні їхніх знань, умінь і навичок естетично-виховної роботи; поступового ускладнення її змісту та видів; забезпечення творчої активності та самодіяльності майбутніх фахівців, а це створює сприятливі умови для їхньої самоосвіти, самоутвердження, самореалізації, творчості.

Формувальний експеримент, у перебігу якого апробувалися педагогічні умови підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ, авторська модель активізації цього процесу, проводився на базі Центральноукраїнського й Уманського педагогічних університетів (студенти МФ і ФПВНК). Експериментальна технологія, що реалізовувала зазначені вище ідеї, умови, принципи й методи (ЕГ), наочно відрізнялася від традиційної (КГ) і передбачала поетапну підготовку студентів до ФЕОМШ на цінності НМ.

I ЕТАП ФДЕР (мотиваційно-ціннісний) був спрямований на активізацію мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до реалізації зазначеного виду естетично-виховної діяльності в умовах позакласної роботи з дітьми й здійснювався у процесі вивчення студентами комплексу дисциплін суспільного, психолого-педагогічного й фахового циклів та інтегрованого авторського спецкурсу “Розкриваючи цінності народного мистецтва”. На цьому етапі ФДЕР розроблена система взаємодії школи і сім’ї з прилучення дітей до цінностей НМ; визначені основні компоненти української культури й національного мистецтва (рідна мова; народне мистецтво; історія України; природа рідного краю; календарні традиції, звичаї, обряди, свята; український родовід; народна педагогіка; український фольклор; релігія і національна міфологія; народний побут, промисли,

ремесла) широко впроваджувалися у навчально-виховний процес вузів, що сприяло створенню в студентів усвідомленого інтересу до фольклорних коренів мистецтва свого народу, художньо-естетичних, професійних умінь, народознавчих знань і переконань щодо їх необхідності в майбутній педагогічній діяльності.

Водночас експеримент засвідчив, що ефективність підготовки студентів до ФЕОМШ на цінності НМ зростає за умов вдало організованих форм і змістовного проведення позааудиторної діяльності майбутніх учителів (фольклорно-етнографічні експедиції-практики, студентські колективи художньої самодіяльності, НДРС тощо). Тому її організація, проведення і результативність становили зміст II (практично-поглиблювального) ЕТАПУ ФДЕР. Основна його мета полягала в закріпленні студентами отриманих знань і відпрацюванні практичних умінь естетично-виховної роботи в школі засобами НМ в умовах позакласної діяльності. Педагогічну цінність цієї форми підготовки майбутніх учителів становлять принципи добровільності, свободи вибору форм і видів художньо-естетичної діяльності, а також врахування індивідуальних здібностей, нахилів та інтересів студентів.

Активна “обробка” й “відшліфовка” набутих студентами знань, умінь і навичок ФЕОМШ на цінності НМ здійснювалася на III (реалізаційно-узагальнювальному) ЕТАПІ ФДЕР, що стало логічним продовженням неперервної підготовки майбутніх учителів до цього виду професійної діяльності. У період передвипускної педагогічної практики в позакласну роботу з молодшими школярами студентами активно залучалися малі жанри НМ (ігрові форми “дитячого” фольклору – художньо-мовні, музичні, образотворчі види), де запропоновані й упроваджені авторські методики “комплексно-аксіологічної оцінки”, “інтеграції народознавчого й мистецького матеріалів”, “первинної актуалізації” охопили різноманітні форми діяльності учнів початкових класів (виховні заходи, гурткову, клубну роботу; рухливі, сюжетно-рольові ігри; ігри-драматизації тощо). Врахування запропонованих педагогічних умов, впроваджених методів естетично-виховної роботи з учнями на матеріалі НМ і порівняльний аналіз сформованості їх естетичних орієнтацій засвідчив динаміку зростання цієї якості в дітей, з якими велася позакласна робота студентами-практикантами ЕГ. Останні більш глибоко почали усвідомлювати важливість і мету ФЕОМШ на цінності НМ, а педагогічне спілкування з учнями та їх батьками

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

намагаються будувати на підґрунті суб'єкт-суб'єктивної взаємодії. Вони більш яскраво виявляють потребу в художньо-естетичному, творчому й професійно-педагогічному самовдосконаленні.

Проведений експеримент засвідчив, що підготовка студентів до ФЕОМШ на цінності НМ, її вдосконалення зумовлено органічним поєднанням особистісної зорієнтованості майбутнього вчителя у цій сфері національної культури та його готовністю до здійснення естетичного розвитку учнів в умовах як навчальної, так і позакласної діяльності засобами НМ. А це потребує ще органічнішої єдності особистісного й професійного компонентів у змісті освіти та виховання майбутніх наставників підростаючого покоління. Адже єдність аудиторної, позааудиторної, художньо-творчої, науково-дослідної та практичної діяльності майбутніх учителів передбачає взаємозв'язок їх освіти, самоосвіти, самоутвердження і самореалізації.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розбудови української школи пріоритетного значення набуває проблема формування духовності, моральної та естетичної культури учнів, утвердження людини як найвищої соціальної цінності. Важливість для підростаючих поколінь засвоєння загальнолюдських, етичних, художніх та естетичних цінностей вимагає посилення культурологічної та гуманістичної спрямованості освіти й виховання, оновлення змісту та якості підготовки майбутніх учителів до естетичного розвитку учнів на засадах особистісної зорієнтованості й творчості.

Навчання і виховання засобами цінностей – це аксіологія навчання і виховання, що ґрунтується на впливові справжніх вартостей життя і культури на особу вихованця, її становлення та розвиток. Естетичні цінності є основою життєвих орієнтацій особи, бо критерії, які ґрунтуються на виявленні прекрасного й піднесеного в людині, найчастіше діють не окремо, а в поєднанні з моральними, етичними та соціальними принципами.

У процесі теоретичного аналізу проблеми підготовки вчителя до формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва виявлено зміст та основні структурні компоненти естетичних орієнтацій особи, готовності майбутніх учителів до формування у вихованців цього духовного і естетичного феномена.

Доведено, що в сучасних умовах реформування освіти підготовка вчителів до формування естетичних орієнтацій дітей на широкий загал цінностей народного мистецтва в умовах позакласної діяльності зумовлена органічним поєднанням особистісної зорієнтованості майбутнього вчителя у цій сфері національної культури та його готовністю до здійснення естетичного розвитку учнів в умовах як навчальної, так і позакласної діяльності засобами НМ. Готовність учителя до педагогічної діяльності визначається як його загальна прогнозувальна активність на стадії підготовки до професійної праці, що містить у собі різного роду установки на усвідомлення педагогічної проблеми, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності та оцінювання своїх можливостей у досягненні певних результатів. Її структура розглядається в органічній єдності трьох основних компонентів: когнітивного (змістовного), операційного та особистісно-зорієнтованого

(мотиваційного). Тому рівень готовності майбутніх учителів до формування естетичних орієнтацій вихованців у сфері народного мистецтва визначається за критеріями: усвідомлення важливості й соціальної значущості залучення дітей до цінностей НМ; знання основ та адекватне розуміння аксіологічних рис і виражальних засобів різножанрового розмаїття народної художньої творчості; наявність практичних умінь і навичок художньо-творчої діяльності в різних фольклорних видах і жанрах; установка на безперервне збагачення особистісних знань і навичок у цій сфері педагогічної діяльності.

Визначення стану особистісної зорієнтованості молоді в сфері НМ у практиці початкової та вищої школи дозволило виявити (відповідно до розроблених критеріїв –емоційно-інтелектуальний, інтелектуально-діяльний, діяльно-творчий) рівні їхньої естетичної зорієнтованості (вихідна, проміжна й оптимальна орієнтації) й з'ясувати динаміку професійно-педагогічної підготовки студентів (за рівнями готовності вчителя: низький, середній, достатній, високий) до цього виду навчально-виховної діяльності.

З огляду на аксіологічну значущість творів народного мистецтва (загальнолюдська цінність з її гуманістичним зарядом, специфічно-художні, естетичні етичні, прикладні цінності) визначено, що за фаховою підготовкою майбутніх учителів початкової школи прикладні цінності народного мистецтва з їх функціонально-виховним призначенням (евристично-пізнавальні, ідейно-формувальні, світоглядно-розвивальні, контактано-комунікативні, культурно-історичні, емоційно-гедоністичні, художньо-творчі та ін.) спрацьовують на формування готовності студентів до зазначеного виду естетично-виховної діяльності. Водночас дослідження засвідчило, що дітям молодшого шкільного віку ще доволі складно відразу встановлювати та обирати естетичні й специфічно-художні цінності об'єктів із сфери мистецтва. Тому, враховуючи, що в естетичному аспекті основним терміном для позначення справді цінного є краса, аксіологічну оцінку явищам народної художньої творчості учні молодших класів надають, виходячи з особистих естетично-етичних уявлень (краса людини, краса рідного краю, краса праці, краса людських стосунків тощо) творів НМ.

У дослідженні доведена ефективність розробленої комплексної моделі підготовки вчителя до формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва, що передбачало виявлення і розвиток у студентів професійно та

особистісно значущих мотивів, пов'язаних з естетичним вихованням дітей засобами народного мистецтва в позакласній діяльності. Запропоновані педагогічні умови, форми й методи активізації зазначеного процесу позитивно вплинули на розвиток особистісної зорієнтованості, народознавчої, художньо-творчої професійної компетенції майбутніх учителів, а тому підвищився їхній рівень готовності до фахового самоутвердження, самореалізації, творчості.

Ефективність підготовки студентів до формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва в позакласній діяльності забезпечується наступними педагогічними умовами: активізацією зорієнтованості наставників на відтворення і розвиток цінностей народного мистецтва у сфері національної культури, професійним самовизначенням у цьому виді педагогічної діяльності; збагаченням змісту, форм і методів аудиторної, позааудиторної, практичної та самостійної діяльності студентів, що ґрунтуються на інтеграції народознавчого й фольклорного матеріалів; стимулюванням навчально-пізнавальної, естетично-виховної, художньо-творчої активності студентської молоді на засадах особистісно орієнтованого навчання і виховання; систематичним залученням й творчим використанням у навчально-виховному процесі зразків народного мистецтва різних видів, зокрема малих жанрів "дитячого" фольклору, а також надання позакласній діяльності з учнями цілісного, діалогічного, дієво-творчого, особистісного і професійного характеру.

Багатоаспектна проблема підготовки вчителя до формування естетичних якостей підростаючого покоління на матеріалі народного мистецтва не вичерпується проведенням дослідженням. Перспективним вбачається подальше дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до формування і розвитку естетичних орієнтацій учнів на цінності як традиційного, так і сучасного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторські методичні системи керівників творчих учнівських об'єднань : навч.- посіб. / за ред. В. В. Вер-бицького. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2007. – 391 с.
2. Алексеев Э.Е. Фольклор в контексте современной культуры. – М.:Сов.композитор, 1988. – 236 с.
3. Антонович Дм. Мистецтво України. Українська культура. – Регенсбург, 1947. – 348 с.
4. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво: Навчальний посібник для педагогічних інститутів. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
5. Арановский М.Г. Мышление, язык, семантика // Проблемы музыкального мышления. – М.: Музыка, 1974. – 336 с.
6. Аршавский И.А. Основы возрастной периодизации // Возрастная физиология. – М: Изд-во МГУ, 1975 – С. 54-76.
7. Асмолов А.Г. Личность: психологическая стратегия воспитания // Политическое образование. – 1988. – № 16. – С. 81-90.
8. Асмолов А.Г. Ранние этапы развития установки // Психологические исследования. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – Вып. 6. – 201 с.
9. Багалій Д. Г.С. Сковорода: Український мандрівний філософ. – Харків: Орія, 1926. – 470 с.
10. Барвінок І. Визначення рівня розвитку музично – естетичної культури у школярів // Початкова школа, 1999. – № 5. – С. 59 – 61.
11. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
12. Бездухов В.П. Формирование профессиональной готовности будущих учителей к нравственному воспитанию школьников: Дис. ... канд.пед.наук. – Л., 1988. – 154 с.
13. Белукин Д.А. Основы личностно ориентированной педагогики (Курс лекций). – Часть 1. – М.:Изд-во „Институт практической психологии“, НПО “МОДЭК”, 1996. – 318 с.

14. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентного подхода в образовании [Электронный ресурс] / А. Г. Бермус. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru>.

15. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 124-130.

16. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : монографія / О. В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.

17. Биковська О. В. Теорія компетентного підходу у позашкільній освіті / Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів : зб. Матеріалів 43 Міжнар. наук.-практ. конф. (25–27 лютого 2013 р., м. Київ) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [та ін.] – К., 2013. – 256 с.

18. Благослови матери: Уроки українського народознавства в школі: Книга для вчителя / Упор. Л. Іважикова. – К.: Освіта, 1995. – 190 с.

19. Бондар Л. М. Застосування компетентного підходу в навчально-дослідницькій роботі в сучасному ПНЗ / Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця // Формування творчих здібностей дітей та учнівської молоді в процесі пошуково-дослідницької діяльності в позашкільному навчально-виховному просторі: компетентнісний підхід, еколого-натуралістичний аспект : метод. посіб. / за ред. Л. В. Тихенко; [упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця, Н. Ю. Сидоренко]. – Суми : Університетська книга, 2010. – С. 127–139.

20. Бондаревская Е. В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич // Педагогика. – 2004. – № 10. – С. 23–31.

21. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 144-154.

22. Божович Л.И. Формирование личности в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1988. – 464 с.

23. Брайченко Т.Ф. Содержание и структура ценностных ориентаций студентов пединститута в музыкальном искусстве //

Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества.-
Кировоград: КГПИ, 1994. – С. 24-35.

24. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. – М.:Искусство, 1973.
– 210 с.

25. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах
релігійних поглядах та віруваннях. – К.: “Довіра”, 1993. – 414 с.

26. Бутківська Т.В. Ціннісний вибір соціалізації учнів // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 130-136.

27. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський
вісник, 1994. – 191 с.

28. Ващенко Л. Методологічні засади розробки стандартів
для формування посадовофункціональної (професійної)
компетентності керівних кадрів освіти // Післядипломна освіта в
Україні. – К., 2011. – № 1.

29. Вербицький В. В. Позашкільна освіта у вимірі ХХІ
століття / В. В. Вербицький // Позашкільна освіта: історичні
поступи та здобутки : зб. матер. всеукр. пед. конф. (2– 3 грудня
2008 р., м. Київ) / за заг. ред. д-ра пед. наук В. В. Вербицького. –
К. : АБЕРС, 2008. – 308 с.

30. Верховинець Я. Шість видань поради для вчителя
українських народних ігор (З історії книги професора В.М.
Верховинця “Весняночка”) // Народна творчість та етнографія. –
1995. – № 1. – С. 42 – 49.

31. Веселова В.В. Традиционные и новые ценности в системе
образования в США. – М.: Прогресс, 1996. – 167 с.

32. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений / Ред.
О.В. Овчинникова.-М.: Изд-во МГУ, 1976. – 142 с.

33. Вичев В. Мораль и социальная психика. – М.: Прогресс,
1978. – 357 с.

34. Вишневський О. На тернистому шляху до себе // Рідна
школа. – 1995. – №5. – С. 12-17.

35. Від профільного навчання – до профільної освіти.
Стратегія локальних змін у ПНЗ нового типу. Із досвіду роботи
Палацу дітей та молоді м. Рівне : наук.-метод. посіб. / [за ред.
І. Первушевської] – Рівне : ПДМ, 2010. – 606 с.

36. Від ремесла до творчості: Збірник / Упор. Ю.Г. Легенький. – К.: Час, 1990. – 152 с.
37. Водзинская В.В. Понятие установки, отношение к ценностной ориентации в социологическом исследовании // Философские науки. – 1968. – № 2. – С. 83-89.
38. Волков И.П. Приобщение школьников к творчеству : Из опыта работы. – М.: Просвещение, 1982. – 136 с.
39. Волкова В.А. Професійно-ціннісні орієнтації – стрижнева якість особистості майбутнього вчителя // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць / Відп. ред. Н.В. Гузій. – К.: НПУ, 1999. – Вип. 3. – 461 с.
40. Волкова Е.В. Произведение искусства в мире художественной культуры. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 288 с.
41. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К.: Оберіг, 1993. – 589 с.
42. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
43. Гаппо В.В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «дошкільна педагогіка» / Віолетта Валеріївна Гаппо. – К., 2008. – 23 с.
44. Гавлітіна Т. М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах Рівне : Волинські обереги, –позашкільного навчального закладу : навч.-метод. Посібник. – 2007. – 220 с.
45. Гаврюшин Н.К. Сокровища у порога : Эстетическое воспитание в краеведческой работе: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1982. – 128 с.
46. Ганжа П. Таємниці українського ремесла. – К.: Мистецтво, 1996. – 190 с.
47. Ганнусенко Н.І. Проблеми формування ціннісних орієнтацій старшокласників засобами радіо // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 177-184.
48. Гачев Г. Творчество, жизнь, искусство. – М.: Детская литература, 1980. – 448 с.
49. Гиппиус С.В. Гимнастика чувств. – М.–Л.: Искусство, 1967. – 295 с.

50. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Пер. с англ. Л.И. Хайрусовой; общ. ред. Ю.П. Адлера. – М.: Прогресс, 1976. – 495 с.

51. Гнатюк В. Управління системою національного виховання учнів початкових класів // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 1–3.

52. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.

53. Грімченко Б.Д. Твори: В 2 т. Т.1. – Київ, 1963. – 532 с.

54. Грица С.И. Украинская песенная этика. – М.: Сов. композитор, 1990. – 258 с.

55. Грищенко І. Музично–естетичне виховання в гімназіях України // Рідна школа. – 1998. – № 7. – С. 69-71.

56. Грищенко Л.І. Ціннісні орієнтації в педагогіці А.Макаренка: генеза і сутність // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 45-53.

57. Гудечек Я. Ценностная ориентация личности // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. – М.: Наука, 1989. – С. 102-110.

58. Гулыга А.В. Принципы эстетики. – М.: Политиздат, 1987. – 286 с.

59. Гуревич К.М. Индивидуально-психологические особенности школьников. – М.: Знание, 1988. – 76 с.

60. Даль В.И. Толковый словарь. – М.: Русский язык. – Т. 1. – 699 с.

61. Де живе жарптиця?: Збірник українського фольклору: Записи І.Гуріна / Упор. М.Дмитренко. – К.: Веселка, 1991. – 206 с.

62. Дейч О. Фольклор у вихованні культури поведінки молодших школярів // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 46-48.

63. Дем'янчук О.Н. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: Навчально-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1977. – 64 с.

64. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти / Кабінет міністрів України. Постанова від 23.11.2011 р. № 1392. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

65. Детский фольклор: Метод. Рекомендации / Подг. С.И. Лейчук. – М.: ВНИЦНТИКПР, 1987. – 23 с.
66. Дітям про мистецтво: Альбом / Художник К.А. Кудряшов, укл. В.М. Вильчинський. – Київ : Мистецтво, 1989. – (Комплект 20 картин).
67. Дмитренко М.К. Збирачі народних перлин. – К.: Знання, 1989. – 47 с.
68. Добрых рук мастерство: Произведения народного искусства в собрании государственного русского музея / Сост. И.Я. Богуславская. – Л.: Искусство, 1986. – 212 с.
69. Додонов В.И. В мире эмоций. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 140 с.
70. Досвід роботи школи мистецтв № 3 Фрунзенського району м. Харкова з естетичної освіти та виховання школярів // Диференційне забезпечення керівництва. – Харків, 1998. – № 3/6. – С. 4.
71. Дробницкий О.Г. Мир оживших предметов. – М.: Наука, 1987. – 233 с.
72. Дряпіка В.І. Орієнтації студентської молоді на цінності музичної культури. – К.-Кіровоград: Держ. Центрально-Укр. Вид-во. – 215 с.
73. Дряпіка В.І. Розкриваючи світ джазу, рок і поп-музики (Книга для вчителя). – К.-Кіровоград: "Трелакс", 1997. – 184 с.
74. Дряпіка В.І. Соціально-педагогічні основи формування орієнтацій студентської молоді на цінності музичної культури. – Дис. ...док-ра пед.наук. – К., 1997. – 400 с.
75. Духнович А.В. Народная педагогика в пользу училищ и учителей сельских. Ч. 1.: Педагогика общая. – Львов, 1857. – 386 с.
76. Егоров А.Г. Вопросы эстетики. – М.: Сов. писатель, 1977. – 196 с.
77. Естетичне виховання учнів засобами образотворчого мистецтва (з досвіду роботи. Збірник статей). – Вип. 2. – К.: Рад. школа, 1970. – 104 с.
78. Журецький Я. Приучення учнів до української культури // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 157-164.

79. Здравомыслов А., Ядов В. Отношение к труду и ценностные ориентации личности // Социология в СССР. – Т. 2. – М.: Политиздат, 1965. – 504 с.

80. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.

81. Зимняя И. А. Иерархическо-компонентная структура воспитательной деятельности / И. А. Зимняя / Воспитательная деятельность как объект анализа и оценивания; [под общ. ред. И. А. Зимней] – М., 2003. – С. 13-24.

82. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследоват. центр проблем качества подгот. спец., 2004. – 42 с.

83. Зрелищные искусства: Обзор информации (Министерство культуры СССР, ГБЛ. – М., 1984. – 28 с.

84. Илле М.Е. Музыкальные интересы и духовные потребности молодежи // Социологические исследования. – 1990. – №12. – С. 94-102.

85. Искусство в школе: Сборник статей / Под ред. Ю.И. Рубиной. – М.: Просвещение, 1964. – 251 с.

86. Искусство и школа: Книга для учителя (Сборник статей) / Сост. А.К. Василевский). – М: Просвещение, 1981. – 288 с.

87. Івасенко Т. Ілюстрування казок на уроках художньої праці // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 36-38.

88. Ігнатенко П.Р., Руденко Ю.Д. Народознавство у школі. – К.: Товариство „Знання” УРСР, 1990. – 48 с.

89. Ігнатенко П.Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблеми // Педагогіка і психологія. – 1977. – №1. – С. 118-123.

90. Кабиш І. Ю. Розвиток художніх здібностей дітей молодшого віку (З досвіду роботи). – К : Рад. школа, 1981. – 48 с.

91. Каган М.С. Мир общения. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.

92. Каган М.С. О духовном // Вопросы философии. – 1985. – №9. – С. 91-102.

93. Казакина М.Г. Старшеклассники и коллектив // Изучение школьников учителем. – М.: Педагогика, 1991. – 205 с.

94. Карасевич А.О. Обрядовість і формування нового мислення. – К.: Знання, 1990. – 45 с.

95. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.

96. Киличенко Л.Н. Українська дитяча література: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1988. – 264 с.

97. Кини Р.Л., Райфа Х. Принятие решений при многих критериях предпочтения и замещения. – М.: Радио и связь, 1993. – 315 с.

98. Климець Ю.Д. Купальська обрядовість на Україні. – К.: Наукова думка, 1990. – 141 с.

99. Коваль Л.Г. Виховання почуття прекрасного. – К.: Рад.школа, 1983. – 120 с.

100. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. – М.: Академия, 2000. – 176 с.

101. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – 720 с.

102. Кондрашова Л.В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності. – К.: Вища школа, 1987. – 54 с.

103. Конюхов В.Д. Объективно прекрасное // Эстетику в жизнь. – Вып. 4. – М.: Искусство, 1975. – С. 175-192.

104. Король О.В. Методика викладання українського народознавства в школі. Навчально-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 368 с.

105. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Под ред. Л.Н.Прокопенко. – М.: Педагогика, 1988. – 301 с.

106. Краткий словарь по эстетике: Книга для учителя / Под ред. Н.Д. Овсянникова. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.

107. Кречотіна Т.М. Компетентнісний підхід в освіті // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л.В. Тихенко; [упор. Л.М. Бондар, Т.М. Кречотіна, Н.В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2012. – № 2 – С. 22-27.

108. Ковбасенко Л.І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / Ковбасенко Л.І. – К., 2000. – 53 с.

109. Комунікативна компетентність педагога в оптимізації виховного процесу: зб. наук. праць // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Вип. 8. кн. 1. – К., 2005. – С. 6-11.

110. Крицька Л.В. Громадянські ціннісні орієнтації учнівської молоді // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 155-160.

111. Крылова Н.Б. Эстетический потенциал культуры. – М.: Прометей, 1990. – 146 с.

112. Кузнецова Т.В. Народное художественное творчество. – М.: Знание, 1985. – 64 с.

113. Куприян А.П. Проблема эксперимента в системе общественной практики. – М.: Изд-во Наука, 1981. – 168 с.

114. Кушнір В.А. Системне моделювання процесу вимірювання в педагогічних дослідженнях // Педагогіка і психологія. – 1999. – №1. – С. 35-44.

115. Лазарсфельд П.Ф. Латентно-структурный анализ и теория тестов // Математические методы в социальных науках / Ред. П. Лазарсфельд, Н. Генри. – Пер.с англ. – М.: Прогресс, 1973. – С. 42-54.

116. Ларичев И.О., Мошкович Е.М. Качественные методы принятия решений. – М.: Физматлит, 1996. – 210 с.

117. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. 2004. – № 5. – С. 3–12.

118. Левыкин И.Т. Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. – М.: Мысль, 1975. – 256 с.

119. Леонова А.О. Державна етнокультурна політика в Україні на сучасному етапі: механізми формування і реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. Наук : спец. 23.00.05 “Етнополітологія та етнодержавознавство” / Алла Олександрівна Леонова. – К., 2005. – 27 с.

120. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. Конспект лекций. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 40 с.

121. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции // Вопрос философии. – 1996. – № 4. – С. 22-31.

122. Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості у позашкільних навчальних закладах / О.В. Литовченко // Позашкільна освіта: стратегія, інновації, практика : зб. ст. міжнар. наук.-практ. конф. – Суми : ВТД «Рудень С. І.», 2009. – С. 26–33.

123. Лихачёв Д.С. Экология культуры. – М.: Политиздат, 1979. – 255 с.

124. Лозко Г. С. Українське народознавство. Формування українського епосу : Духовна культура українців. – К.: Зодіак ЕКО, 1995. – 368 с.

125. Ломако Л.І. Проблема ціннісного пізнання в навчальній діяльності // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 160-165.

126. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. – М.: Мысль, 1981. – 367 с.

127. Лукьянов Б.Г. В мире эстетики: Книга для учащихся. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1988. – 272 с.

128. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. – К.: Магістр, 1996. – 256 с.

129. Маєвська Л. М. Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень / Л.М. Маєвська // Метод. реком. до курсу “Основи етнокультурного виховання”. – Житомир : ЖДУ, 2007. – 302 с.

130. Мазур Л.О. Апологія музики // Український освітній журнал. – 1994. – №2. – С. 42-52.

131. Макарская Л.В. Подготовка будущего учителя к нравственному воспитанию учащихся: Дис... канд. пед. наук. – Минск, 1988. – 176 с.

132. Максимов И. Родник творчества: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 124 с.

133. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1996. – 304 с.

134. Маслов В. І. Психологічна основа моделі компетентності директора школи // Директор школи, ліцею, гімназії : наук.-метод. журнал. – К., 2003. – № 1. – С. 12.

-
135. Мельничук С.Г. Естетичне та трудове виховання молодших школярів. – К., 1994. – 100 с.
136. Мельничук С.Г. Формування естетичної культури майбутніх учителів. – К., 1995. – 199 с.
137. Мистецтво і духовне забезпечення суспільства / В.А. Афанасьєв, Н.М. Капельгородська, Ю.О. Станішевський та ін. – К.: Наукова думка, 1989. – 208 с.
138. Морохин В.Н. Методика собиранія фольклора. – М.: Высшая школа, 1990. – 83 с.
139. Мосалев Б.Г. Досуг: методология и методика социологических исследований: Учебное пособие. – М.: Изд-во МГУК, 1995. – 96 с.
140. Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность. – Тбилиси: Мацниереба, 1984. – 361 с.
141. Налимов В.В. Теория эксперимента. – М.: Наука, 1979. – 200 с.
142. Народна мудрість вчить, як на світі жить: Навчально-методичний посібник з народознавства / За ред. Ю.О. Грицяя, Я.І. Журецького. – Миколаїв: МП Березиня, 1992. – 132 с.
143. Народна творчість та етнографія. – Кіровоград: Алтей, 1997. – 239 с.
144. Народное искусство в воспитании детей / Под. ред. Т.С. Комаровой. – М.: Изд-во РПА, 1977. – 208 с.
145. Наумов Л. За годом год. – М.: Знание, 1978. – 64 с.
146. Неменський Б. Роль мистецтва у системі загальної освіти. Чого і як ми навчаємо? // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 38-41.
147. Немов Р.С. Социально-педагогический анализ эффективной деятельности коллектива. – М.: Педагогика, 1984. – 200 с.
148. Ничкало С.А. Мистецтвознавство: Архітектура. Живопис. Скульптура. Графіка. Декоративно-ужиткове мистецтво. Короткий тлумачний словник. – К.: Либідь, 1999. – 206 с.
149. Норов О. Гуманістичні ціннісні орієнтації // Рідна школа. – 1997. – №11. – С. 25-27.

150. Нудьга Г.А. Українська дума і пісня в світі. – Львів: ІН НАН України, 1997 – 1998. – Кн. 1. – 419 с. – Кн. 2. – 504 с.

151. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Русский язык. – 750 с.

152. Олексюк О.М. Духовний потенціал музично-творчого колективу в системі підготовки студентів вузів культури до неперервної освіти // Художня освіта і проблеми виховання молоді: Збірник наукових статей. – К.: ІЗМН, 1997. – 164 с.

153. Оліфіра Л. Проблема формування професійної управлінської компетентності керівників закладів освіти в психолого-педагогічних дослідженнях / Л. Оліфіра // Теорія та методика управління освітою : наук.-метод. журнал. – К., 2010. – № 3. – С. 4-10.

154. Ольшанский В.Б. Проблемы психологии коллектива // Социальная психология: Краткий очерк. – М.: Политиздат, 1965. – 319 с.

155. Онисюк О. Моральна поведінка дитини в ігровій діяльності // Початкова школа. – 1999. – № 6. – С. 9-11.

156. Орел Л. Весілля: Українським малятам про народні свята (Для 3–6 років): Буклет. – К.: Пам'ятки України, 1993. – 6 с.

157. Орієнтовний зміст формування особистості учня: Основи концепції // Укл. А.Я. Розенберг. – Кіровоград: КДПШ, 1992. – 16 с.

158. Отич О.Українська народнопісенна творчість на заняттях у педвузі // Початкова школа. – 2000. – № 5. – С. 44-46.

159. Павлютенко Є. М. Практичне значення теоретико-методологічної компетентності директора школи / Є. М. Павлютенко // Управління школою. – 2005. – № 8. – С. 10–19.

160. Перепелиця Н. В. Сучасні вимоги до організації методичної роботи у позашкільному навчальному закладі / Н. В. Перепелиця // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2010. – № 1 – С. 20–27.

161. Перепелиця Н.В. Шляхи вдосконалення науково-методичної роботи як складової менеджменту освітніх інновацій у ПНЗ / Н.В. Перепелиця // Позашкільна освіта Сумщини:

регіональний аспект / за заг. ред. Л.В. Тихенко; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нотабене, 2012. – № 1 – С. 16-21.

162. Полевнича Є.Б. Теоретичні проблеми готовності студентів до педагогічної діяльності у теорії психолого-педагогічної літератури // Наукові записки. – Вип. 12. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 1998. – С. 112-118.

163. Помогает песня, музыка: Из опыта работы учителя музыки Кировоградской СШ № 9 П.Я.Карелина: Буклет. – Кировоград, 1978. – 6 с.

164. Попова И.М. Ценностные представления и "парадоксы" самосознания // Социологические исследования. – 1984. – №4. – С. 54-63.

165. Попруга Г.Й. Виховання мистецтвом. – Кіровоград: Облполіграфвидав, 1985. – 4 с.

166. Постовий В.Г. Ціннісні орієнтації української сім'ї // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 185-190.

167. Правдюк О. Стрілецькі пісні в системі жанрів українського пісенного фольклору // Народна творчість та етнографія. – 1995. – №3. – С. 24-35.

168. Прангишвили А.С. Исследования по психологии установки. – Тбилиси: Мацниереба, 1967. – 340 с.

169. Пріоритетні напрямки організації позаурочної виховної роботи з учнівською молоддю. Нормативні документи. – К.: МО, 1990. – 79 с.

170. Проект «Освітня політика та освіта “рівний – рівному”» [Електронний ресурс] / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. – Режим доступу: www.ime.edu-ua.net.

171. Пропаганда літератури про народні ремесла та художні промисли як надбання національної культури : Методичні поради / Міністерство культури України. – К., 1995 – 76 с.

172. Психическое развитие младших школьников: Экспериментально-психологическое исследование / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.

173. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.

174. Психология современного подростка / Под ред. Д.И. Фильдштейна. – М.: Педагогика, 1987. – 240 с.

175. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.

176. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-методичний посібник / Ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань та ін. – К.: ІЗМН, 1996. – 792 с.

177. Пустовіт Г. П. Психолого-педагогічна складова позашкільної освіти / Г.П. Пустовіт // Директор школи, ліцею, гімназії. – К., 2012. – № 2. – С. 9–12.

178. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

179. Ренанский А.Л. Эстетическое воспитание учащихся: Литературно-музыкальные композиции и беседы. – Минск: Нар. асвета, 1978. – 110 с.

180. Риккерт Г. О системе ценностей. – Логос. – Т. 1. – Вып. 1. – СПб.-М., 1914. – С. 152-180.

181. Родники прекрасного: детское художественное творчество. Альбом для учителей / Сост. Н.И. Кучер, А.М. Лавров. – М.: Просвещение, 1983. – 143 с.

182. Рондели Л.Д. Народное декоративно-прикладное искусство: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1984. – 144 с.

183. Рудницька О.П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. – К.: КДПІ, 1992. – 95 с.

184. Рудницька О.П. Українське мистецтво у полікультурному просторі: Навчальний посібник. – К.: „ЕксОб”, 2000. – 208 с.

185. Рудницька О.П., Свистельнікова Т.Ю. Музично-просвітницька діяльність майбутнього вчителя. – К.: КДПІ, 1993. – 74 с.

186. Русин М.Ю. Фольклор : традиції і сучасність. – К.: Либідь, 1991. – 99 с.

187. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий. – М.: Наука, 1979. – 200 с.

188. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу, 2-е вид. – Київ: МП "Фенікс", 1993. – 549 с.

189. Сисоєва О.В. Естетичне ставлення дітей до творів живопису. – К.: Рад. школа, 1968. – 111 с.

190. Скульський Р.П. Пріоритетні цінності у вихованні майбутніх учителів // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 166-170.

191. Скуратівський В.Г. Дідух: Свята українського народу. – К.: Освіта, 1995. – 272 с.

192. Слостенин В.А. Формирование личности учителя в процессе профессиональной подготовки. – М.: Просвещение, 1976. – 158 с.

193. Снегирев И. Русские в своих пословицах. – М.: В университетской типографии, 1831. – Кн. 1. – 356 с.

194. Советский энциклопедический словарь. Изд. 4-е. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.

195. Соколов Е.В. Культура и личность. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1972. – 173 с.

196. Социальное управление: Словарь / Под ред. В.И. Добренькова, И.М. Слепенкова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 208 с.

197. Спежер Р. Естетичне виховання : історичні традиції та сучасність // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 3. – С. 2 –6.

198. Стефанюк С.К. Деякі аспекти етнопедагогічної освіти як можливості духовно-творчого розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 125-131.

199. Столович Л.Н. Природа эстетической ценности. – М.: Политиздат, 1972. – 271 с.

200. Стратегія ЄЕК ООН для освіти в інтересах збалансованого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoaccord.org>.

201. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми (вступна стаття) // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 105-111.

202. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / Вибр. тв. В 5-т., Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – 654 с.

203. Сущенко Т. І. Концепція позашкільного педагогічного процесу / Т. І. Сущенко // Директор школи, ліцею, гімназії. – К., 2012. – № 2. – С. 40-43.

204. Сущенко Т.І. Фактори позашкільного виховання // Початкова школа. – 1996. – №2, №3. – С. 36-39.

205. Тарасенко Г.С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 170-176.

206. Теоретическая и прикладная социальная психология / Отв. ред. А.К. Уледов. – М.: Мысль, 1988. – 335 с.

207. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Курс лекцій / Бичко А.К., Гнатенко П.І., Феоктистов А.М. та ін. – К.: Либідь, 1992. – 392 с.

208. Тихенко Л. В. Роль позашкільних навчальних закладів у організації вільного часу дітей і учнівської молоді / Л. В. Тихенко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць / [за наук. ред. О. В. Биковської]. – К.: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2010. – Вип. 24. – 236 с. (2.2/52). – Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи.

209. Тихенко Л. В. Шляхи удосконалення науково-методичної роботи в позашкільних навчальних закладах // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л.В. Тихенко; [упор. Л.М. Бондар, Т.М. Кречотіна, Н.В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2011. – № 2 – С. 36–44.

210. Тихенко Л.В. Сучасні підходи до організації позакласної, позашкільної та позааудиторної роботи в навчальних закладах / Л.В. Тихенко, Л.М. Бондар, Т.М. Кречотіна, Н.В. Перепелиця // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л.В. Тихенко; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2011. – № 4. – С. 3–6.

211. Тихенко Л. В. Болонський процес і розвиток творчих здібностей учнів в МАН / Л. В. Тихенко, В. М. Брацихін // Тези доповідей науково-технічної конференції викладачів,

співробітників, аспірантів і студентів фізико-технічного факультету. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007 р. – С. 214–216.

212. Тихенко Л. В. Формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької діяльності в Малій Академії наук України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. В. Тихенко ; АПН України, Ін-т проблем виховання. – К., 2008. – 19 с.

213. Традиция и современность в фольклоре: Сборник статей / Отв. ред. В.К. Соколова. – М.: Наука, 1988. – 211 с.

214. Тугаринов В.П. О ценностях жизни и культуры. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – 180 с.

215. Тугаринов В.П. Теория ценностей в марксизме. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 124 с.

216. Тюріна Т.Г. Духовне виховання й самовиховання цілісної людини // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 99–106.

217. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. – Тбилиси: Изд-во АН Груз.ССР, 1961. – 210 с.

218. Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – 588 с.

219. Українська народна декоративно – ужиткова творчість. – К.: ДБУ, 1990. – 76 с.

220. Українська художня культура / За ред. І.Ф. Ляшенка. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.

221. Ульяницька Л.С. Ігрові проблемні ситуації // Початкова школа. – 1996. – №9. – С. 27-29.

222. Усатих Т. О. Формування екологічної компетентності дітей та учнівської молоді дітей та учнівської молоді в позашкільному навчальному закладі / Т. О. Усатих // Формування творчих здібностей дітей та учнівської молоді в процесі пошуководслідницької діяльності в позашкільному навчально-виховному просторі: компетентнісний підхід, еколого-натуралістичний аспект : метод. посіб. / за ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця, Н. Ю. Сидоренко]. – Суми : Університетська книга, 2010. – С. 139–150.

223. Ушинский К.Д. Избр.Пед.Соч. В 2-хт., Т. 1. – М.: Учпедгиз, 1953-1954. – 553 с.

224. Ушинский К.Д. Первая книга после азбуки / Собр. соч. – М.-Л., 1949, Т. 6. – 582 с.

225. Федас І.Ю. Український народний вертеп. – К.: Наукова думка, 1987. – 182 с.

226. Философская энциклопедия: В 10 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1970, Т. 5. – 740 с.

227. Фіцула М. М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – Тернопіль: Навчальна книга “Богдан”, 1997. – 192 с.

228. Фомина Л.П. Классификация типов ценностных ориентаций по содержанию и носителям // Диалектика взаимодействия природы и общества. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – С. 112-132.

229. Формирование интересов учащихся в области искусства. Проблема восприятия / Научная ред. К.А. Назаретская. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1970. – 189 с.

230. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя.-М: Просвещение , 1991.- 288с.

231.Фурман А. Духовність – основа нової школи. – Освіта. – 1996. 30 жовтня. – С. 2-3.

232. Харківська Н. І. Полікультурно компетентний педагог – вимога часу // Історія та правознавство. – 2009. – № 22–24. – С. 15-21.

233. Хворостов В. Декоративно прикладное искусство в школе. – М.: Просвещение, 1981. – 175 с.

234. Ходушин Ф.С. Эстетический идеал. – М.: Мысль, 1985. – 187 с.

235. Химич Н.Є. Готується гра-драматизація // Початкова школа. – 1996. – №3. – С. 21-22.

236. Холодний М. Про душу в пісні та про пісню в душі. – Торонто, Балтімор: Смолоскип, 1981. – 139 с.

237. Храпченко Н.Б. Эстетические и художественные ценности // Контекст-1981. – М.: МГУ, 1982. – С.47-65.

238. Художественная деятельность. Проблемы субъекта и объективной детерминации / Отв. ред. В.И. Мазепа. – К.: Наукова думка, 1980. – 293 с.

239. Цибуля Є.Н. Формування стійкого інтересу до народної творчості у молодших школярів у процесі дозвільної діяльності; Дис. ...канд. пед. наук. – К.,1996. – 196 с.

240. Цукерман В.С. Музыка и слушатель: Опыт социологического исследования. – М.: Музыка, 1972. – 208 с.

241. Чижевський Б.Г. Актуальні проблеми побудови системи виховання в умовах державотворення // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 111-117.

242. Чумак І. Відродження художніх народних ремесел // Рідна школа. – 1998. – №4. – С. 57-58.

243. Чуриліна Л.М. Морально-естетичне виховання підлітків засобами шкільного театру ляльок. – Дис. ...канд. пед. наук. – К., 1995. – 198 с.

244. Шамова Т. И. Управление образовательными системами : учеб. пособ. / [под ред. Т.И. Шаповой]; Т.И. Шамова, П.И. Третьяков, Н. П. Капустин. – М. : ВЛАДОС, 2002.

245. Шевардин Н.И. Социальная психология в образовании. Учеб.пособие. Ч. I. Концептуальные и прикладные основы социальной психологии. – М.: Владос, 1995. – 544 с.

246. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе. – К.: Рад.школа, 1985. –144 с.

247. Шевчук Т. Художні ігри як засіб розвитку емоційно – почуттєвої сфери дітей // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 32-33.

248. Шимунок Е. Эстетика и всеобщая теория искусства. Пер. со словацкого. – М.: Прогресс, 1980. – 246 с.

249. Шуртакова Т.В. Эстетическое восприятие живописи учащимися. – Казань: Изд-во КУ, 1972. – 72 с.

250. Щербо А.Б., Джола Д.М.Форми і методи позакласної роботи з естетичного виховання учнів. – К.: Рад. школа, 1972. – 167 с.

251. Щербо А.Б., Джола Д.М. Естетичне виховання учнів у початкових класах. – К.: Рад. школа, 1969. – 235 с.

252. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. – М.: Педагогика, 1990. – С. 132-157.

253. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности. – М.: Педагогика, 1986. – 126 с.

254. Эстетическое воспитание школьников / Под ред. А.И. Бурова, Б.Т. Лихачева. – М.: Педагогика, 1974. – 304 с.

255. Южанин Н.А. Некоторые проблемы социальной природы художественной ценности // Музыка в социалистическом обществе. Вып. 2. – Л.: Музыка, 1975. – С. 21-34.

256. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1975. – С. 89-106.

257. Ядов В.А. Социальная психология личности // Социальная психология. История. Теория. Эмпирические исследования. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 288 с.

258. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология программы метода. – М.: Наука, 1987. – 246 с.

259. Якобсон С.Г. Психологические проблемы этического развития детей. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.

260. Яковенко Л.П. Формування художнього мислення студентів засобами музики // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 83-88.

261. Ященко Л. Українська народна пісня в міському середовищі // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 1. – С. 11-17.

262. Angelov S. Marxismysaproblemy hodnost // Filos-cas., 1972. Sv. 20.

263. Folk Art of the Ukraine. – Kiyw. – Мистецтво, 1998.s.a. – 48 p.

264. Ingarden R. Erlebnis, Kunstwerk und Wert. Vortrad zur Asthetik 1937-1967. – Tubingen, 1969. – 297 p.

ДОДАТКИ

Додаток А.

УМОВНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЖАНРІВ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

ЕПІЧНІ ЖАНРИ ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР

Думи Колядки
Казки Щедрівки
Анекдоти Веснянки, заклички
Оповідання Русальні пісні
Перекази Купальські пісні
Легенди Жнивварські пісні
Розповіді про минуле Ворожіння
тощо. Прикмети
Весільні ліричні пісні
Голосіння
Заговори тощо.

ЛІРИЧНІ НЕОБРЯДОВІ ПІСНІ НАРОДНА ДРАМА

Ліричні протяжні (про кохання і сім'ю) Героїчна
Рекрутські та солдатські Розбійницька
Кріпацькі Сатиричні п'єси
Ліричні Інтермедії
Танцювальні Вертеп тощо.
Ігрові
Хороводні
Міські романси
Частівки тощо.

МАЛІ ЖАНРИ Й ДИТЯЧИЙ НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНО-ФОЛЬКЛОР УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

Загадки Вишивка
Прислів'я Писанкарство

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Приказки Кераміка

Колискові пісні Розпис (дерево, кераміка, скло)

Пестушки В'язання

Лічилки Мереживо

Дражнилки Плетіння

Дитячі ігри тощо. Витинанки

Художня обробка (дерево, шкіра,
кістка...) тощо.

Додаток Б.

Таблиця Б.2.1

**СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА
І ЙОГО ЦІННОСТЕЙ**

Запитання	Відповіді	Студенти педучилищ		Студенти вузів		Разом	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Ставлення до НМ		208		356		564	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
	Захоплене	25	12	25	7	50	9
	Зацікавлене	51	24	73	20	124	22
	Позитивне	96	46	189	53	284	50
	Байдуже	35	17	69	19	106	19
Оцінка виховної значущості НМ	Формує естетичну зорієнтованість	55	26	63	18	118	21
	Позитивна оцінка	91	44	147	41	238	42
	Негативна оцінка	13	6	7	2	20	4
	Не має виховного значення	49	23	129	36	178	32
Ставлення до знань про НМ як засобу естетичного виховання і ціннісного орієнтування молоді	Безумовно, погоджуюсь	36	17	45	13	81	14
	Погоджуюсь	80	38	99	28	179	32
	Мабуть, погоджуюсь	72	35	142	40	192	34
	Не погоджуюсь	15	7	42	12	57	10
	Принципово не погоджуюсь	5	2	28	8	33	6

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Визначення спе- цифічних худож- ньо-естетичних цінностей НМ	Майстерно- виконавська	13	5	27	7	40	6
	Художньо- змістовна	29	14	43	12	72	13
	Творчо- варіативна	17	7	17	4	34	5
	Художньо- історична	53	27	115	33	168	30
	Унікально- естетична	70	35	73	21	143	28
	Не визначили	26	12	81	23	107	18
Визначення виховних цінностей НМ	Прикладна	21	10	25	7	46	8
	Пізнавальна	35	17	31	9	66	12
	Виховна	104	50	150	42	254	45
	Комунікативна	18	9	58	16	76	13
	Гедоністична	10	5	62	17	72	13
	Не визначили	20	10	30	8	50	9

Додаток В.

Таблиця В. 2.2

**ЗОРІЄНТОВАНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ОСНОВНІ
ВИДИ Й ЖАНРИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА
(у відсотках до загальної кількості респондентів)**

№ Види й жанри НМ	ТИПИ ЗОРІЄНТОВАНОСТІ			
	Активно зорієнтовані	Зорієнтовані	Майже не зорієнтовані	Абсолютно не зорієнтовані
ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР	2,5	15	65	18
1. Колядки	3	12	75	9
2. Щедрівки	2,5	29	24	45
3. Веснянки, заклички	2	16	74	8
4. Купальські пісні й танці	2	11	74	13
5. Жнивварські пісні	2	9	73	14
6. Весільні ліричні пісні й танці	2,5	10	51	36
7. Величальні пісні	3	16	72	9
8. Голосіння	3	15	69	13
ЕПІЧНІ ЖАНРИ	1,5	18	25	55
1. Думи	1	15	29	55
2. Казки	2,5	20	22	56
3. Анекдоти	2,5	17	26	54
4. Оповідання	1,5	17	28	54
5. Заговори	1	14	29	55
6. Перекази	1,5	19	23	57

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження табл. В.2.2.

№ Види і жанри НМ	ТИПИ ЗОРІЄНТОВАНОСТІ			
	Активно зорієнтовані	Зорієнтовані	Майже не зорієнтовані	Абсолютно не зорієнтовані
7. Легенди	1,5	26	17	55
8. Розповіді про минуле	1	15	28	56
ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО	2	18	24	52
1. Вишивка	4	6	3	71
2. В'язання	3	12	6	65
3. Писанкарство	2,5	51	36	11
4. Художня кераміка	2	25	45	28
5. Декоративний розпис	2	8	7,5	73
6. Різьблення	2,5	7	15	68
7. Ткацтво й килимарство	1,5	24	44	29
8. Плетіння	1	10	9	72
МАЛІ ЖАНРИ – ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР	3	20	47	30
1. Загадки	2,5	28	42	31
2. Прислів'я	3	25	45	25
3. Приказки	3	24	46	23
4. Колискові пісні	2,5	19	43	36
5. Пестушки	3	20	47	33
6. Лічилки	3	18	48	30
7. Дразнилки	2	16	50	32
8. Дитячі ігри	4	32	43	30

Додаток Д

КАРТА-СХЕМА

нагромадження інформації про рівні готовності
майбутніх учителів до ФЕОМШ на цінності НМ

ПРИЗВИЩЕ, ІМ'Я студента.....курс.....група.....

I. ОЦІНКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ УСТАНОВКИ:

1. **НИЗЬКИЙ** рівень характеризується недостатнім усвідомленням соціальної значущості роботи з формування естетичних орієнтацій школярів на цінності НМ; виявляє негативне ставлення до НМ як фактора естетичного виховання учнів.

2. **СЕРЕДНІЙ** рівень: виявляє позитивне ставлення до НМ, його цінностей, до використання їх в естетичному вихованні школярів.

3. **ДОСТАТНІЙ** рівень: чітко усвідомлює важливість формування ціннісних орієнтацій учнів у галузі НМ; виявляє активність й ініціативу в розв'язанні завдань естетичного розвитку підростаючого покоління; переживає емоційне задоволення від виховної роботи з дітьми засобами НМ.

4. **ВИСОКИЙ** рівень: виявляє шанобливе ставлення до цінностей НМ, а в прилученні дітей до НМ вбачає особистісно-значущу проблему для кожного вчителя; виявляє творчий підхід до естетичного виховання учнів засобами НМ у навчальній і позакласній діяльності.

II. ОЦІНКА РІВНЯ ОВОЛОДІННЯ ЗНАННЯМИ В ГАЛУЗІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА:

1. **НИЗЬКИЙ** рівень: відповіді студента на питання з галузі НМ не характеризуються глибиною, повнотою, практичною спрямованістю.

2. **СЕРЕДНІЙ** рівень: характерне усвідомлення проблеми формування естетичних орієнтацій дітей у сфері НМ; присутня практична спрямованість знань з цінностей НМ.

3. **ДОСТАТНІЙ** рівень: вільне володіння питаннями специфіки цінностей НМ; відповідь має практичну спрямованість на естетичний розвиток школярів.

Продовження додатку Д

4. **ВИСОКИЙ** рівень: поглиблене знання сутності питання специфіки цінностей НМ; відповідь має суто практичну спрямованість на формування ціннісних орієнтацій учнів у галузі НМ.

III. ОЦІНКА НАЯВНОСТІ УМІНЬ І НАВИЧОК У ЦЬЙ СФЕРІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

1. **НИЗЬКИЙ** рівень: уміння сформовано недостатньо, що зумовлює виникнення складнощів у самостійному доборі та впровадженні методичних прийомів і засобів педагогічного впливу на вихованців.

2. **СЕРЕДНІЙ** рівень: уміння частково сформовані, але виявляються в окремих педагогічних ситуаціях, а методичні прийоми не відзначаються різноманітністю.

3. **ДОСТАТНІЙ** рівень: вміння і навички сформовані. Студент здатний самостійно й усвідомлено ними користуватися, але творчий підхід до процесу формування естетичних орієнтацій школярів у галузі НМ ще відсутній.

4. **ВИСОКИЙ** рівень: уміння й навички сформовані. У розв'язанні завдань формування ціннісних орієнтацій учнів у сфері НМ студент виявляє самостійний, творчий підхід.

ОТРИМАНІ ДАНІ ЗВЕДЕНІ У ТАБЛИЦІ

Таблиця Д.2.3

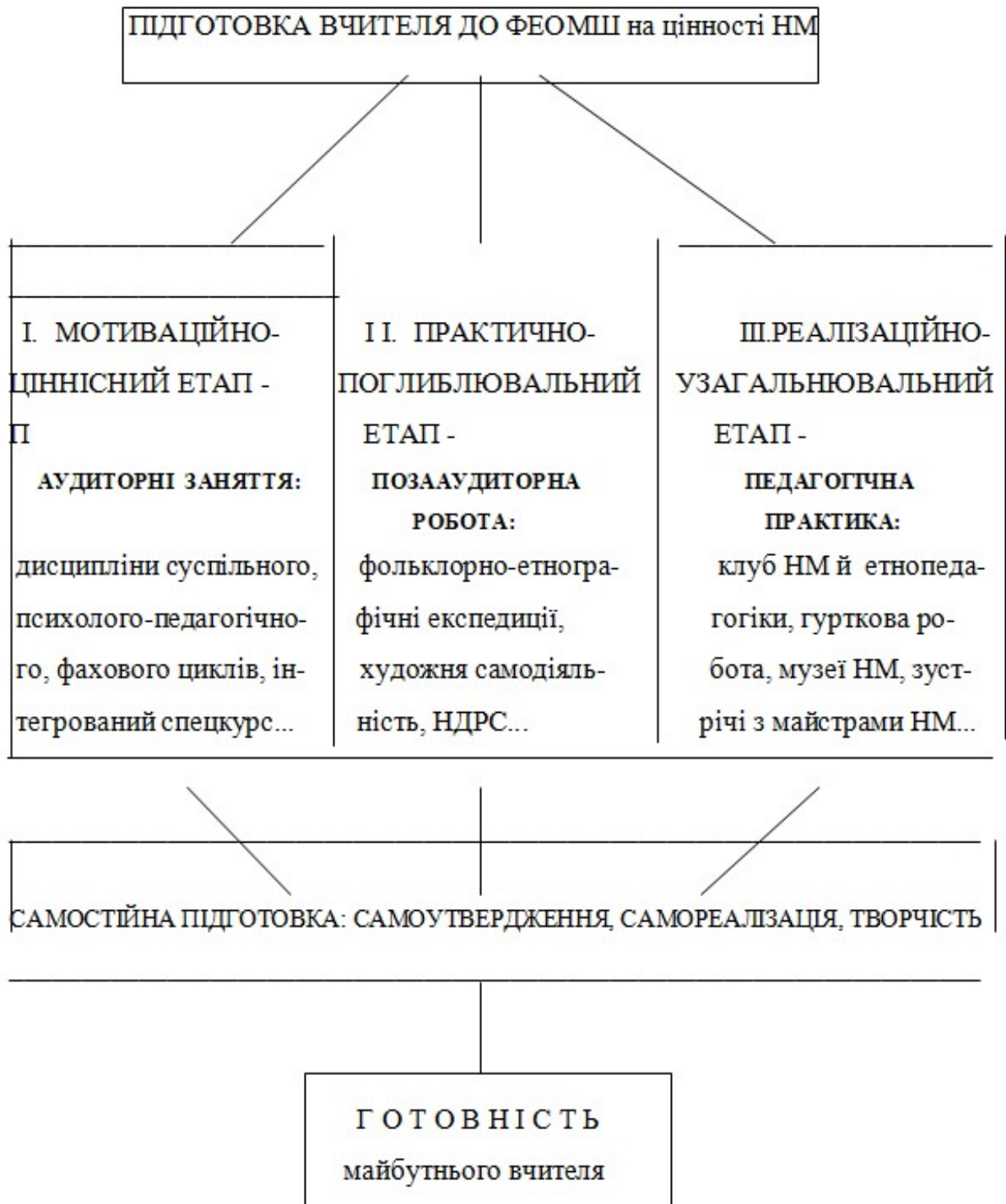
Характеристика рівня сформованості готовності студента до формування ціннісних орієнтацій учнів у сфері НМ

№ Найявність установок, знань, умінь і навичок, що характеризують готовність студента до ФЕОШ на цінності НМ	Рівні сформованості установок, знань, умінь і навичок за оцінками експертів (ЕО) і самооцінки студентів (СО)					
	ЕО1	ЕО2	ЕО3	ЕО4	ЕО5	СО

Додаток Е

Схема Е.3.1

**КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ДО ФЕОМШ на цінності НМ**

Додаток Ж

Таблиця Ж.3.4

**ЦІННІСНА ЗОРІЄНТОВАНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ
КУЛЬТУРИ Й МИСТЕЦТВА**

Компоненти української національної культури й мистецтва	Зміст ціннісної зорієнтованості навчання і виховання учнів
1. УКРАЇНСЬКА МОВА	<p>Святе Письмо звіщає: "Спочатку було Слово, і Слово було від Бога, і Слово те було Бог". Світ почався зі Слова. Людина теж починається зі слова, і першим словом, трепетно мовленим чистими устами немовля, вона засвідчує продовження свого роду й народу.</p> <p>Мова – це диво людської культури, містичний посередник між матеріальним – світом життєвих реалій -- та ідеальним – світом людської думки, світом духовним. Становлення і розвиток мови – це вираження історичного та духовного буття людини, органічна, найістотніша частка його життя, сила, здатна впливати на характер розвитку дійсності й мистецтва. Пов'язана з мисленням і психологією людини, її особистим життям та життям суспільства, історією народів, будучи формою вираження літератури й фольклору як видів мистецтва й основним джерелом знань про внутрішній світ людини, мова здійснює спадкоємність різних поколінь та історичних епох. Історія нашої мови невід'ємна від історії народу, що володіє нею. У цьому її цінність.</p>

Продовження табл. Ж.3.4.

<p>2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ</p>	<p>Історія України славетна й повчальна. Саме вона тепер повинна виховувати громадян незалежної держави. Значне місце в духовному розвитку молодого людини посідає формування національного ідеалу українця, який усвідомлює себе частиною нації, патріота, який шанує традиції народу України, особистості, наділеної почуттям національної гідності та гордості за Батьківщину, зокрема, її мистецькі здобутки. "Дерево життя" – це гілочка, на якій ростуть три листочки: перший – символ цінностей минулого, другий – сучасного, третій – майбутнього. Зображення "дерева життя" трапляється на давніх каменях і свідчить про те, що люди ще в давнину знали про нерозривний зв'язок цінностей минулого, сучасного й майбутнього. Тому аксіологічний розвиток повинен ґрунтуватися на національних культурно- й мистецько-історичних традиціях, нагромаджених віками, збережених і переданих нам, а наше завдання – передати ці цінності майбутнім поколінням.</p>
<p>3.ПРИРОДА РІДНОГО КРАЮ</p>	<p>Любов до рідної землі є основою поваги до своєї держави. Це розвиток і національної самосвідомості, й естетичних орієнтацій людини. Все зростає значення бережливого ставлення до цінностей природи, які можна охарактеризувати як найважливіший засіб духовного розвитку людини. Людина й природа взаємопов'язані. Природа для людини – це сфера проживання й джерело знань, ділянка її праці, місце відпочинку та джерело естетичного насолодження. Завдання виховання в людині орієнтацій на цінності природи не просте – головне це навчити зберегти ці цінності. Під впливом формування у вихованців естетичних орієнтацій на явища природи розвивається їх художнє мислення, естетичні судження, тобто виробляються ціннісні ставлення, манери, звички, уподобання. У школі природознавчі матеріали внесені до змісту курсів природознавства, фізичної географії, біології. У предметах гуманітарного циклу більш яскраво відображений аспект естетичного впливу цінностей рідної природи на людину.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження табл. Ж.3.4.

4.КАЛЕНДАРНІ ТРАДИЦІЇ, ЗВИЧАЇ, ОБРЯДИ, СВЯТА	<p>Ця система становить найсуттєвішу частину традиційно-побутової культури, оскільки по суті визначає весь розпорядок життя людини протягом року. Ключове поняття календарної обрядовості – коляда фіксувало певну ритмічність життя за суто зовнішніми ознаками. Щодо внутрішньої її сутності, то вона зумовлювалася двома чинниками: стабільність процесу життєдіяльності людини та сезонністю природи. Стадіальність життєдіяльності поділялася на три головних моменти: весільний сезон, період заготівлі запасів на зиму й час культу предків. Ці моменти концентрували в собі триєдність найважливіших цінностей, складових людського буття: фізичного існування, продовження роду й духовного відтворення. Тривала історична функціональність традицій, звичаїв та обрядів українського народу є свідченням його духовної живучості, цивілізованості, культурної витривалості, цінності існування у світі.</p>
5. РОДОВІД	<p>Українська національна школа зорієнтована на принципове нове культурно-інформаційне обґрунтування освіти, що виходить із завдань формування громадянина України, який буде жити за принципами нової культурно-інформаційної стратегії й адаптуватиметься на нових ціннісних засадах. Розглядаючи основні цінності демократичного світу: свободу, толерантність, закон, права людини, важливо усвідомити, що прийшли вони до нас з глибинних національних коренів родинності, мудрості епохи киевокняжої доби. Звернення до джерел родинності – це пізнання орієнтирів розвитку нації, етносу. Українська назва сім'ї – родина – містить ключ до розуміння витоків її походження. Адже сім'я зароджувалась в надрах роду й певною мірою співіснувала з ним, вплітаючись у його ціннісну систему.</p>

Продовження табл. Ж.3.4.

6.НАРОДНА ПЕДАГОГІКА	Якщо наукова педагогіка – це відображення у свідомості найбільш стійких цінностей і зв'язків об'єктивного світу про виховання, освіту та навчання дітей і дорослих, то народна педагогіка – система методів, прийомів та засобів навчання й виховання, яку створив народ і яка передається із покоління в покоління, збагачуючись і розвиваючись. Народна педагогіка – це могутній ціннісний феномен, що забезпечує збереження нації, це усний багатотомний підручник виховання, який зберігається в пам'яті народу з найдревніших часів. Вона починається із оволодіння молоддю духовних надбань рідного народу – мови, усної народної творчості, всієї мистецької спадщини. Без оволодіння у сім'ї, навчальному закладі цінностями народного мистецтва, практичного продовження культурно-історичних традицій, звичаїв годі й говорити про успіх навчально-виховного процесу.
7. ФОЛЬКЛОР	Фольклор – безпосередній спадкоємець найдавніших форм людської культури – доніс до наших днів естетичні цінності минулих поколінь. Виражаючи рівень свідомості й світовідчуття народних мас, фольклор зберігає в кожную історичну епоху значення первинної художньої переробки сукупного життєво-практичного досвіду і є складним естетичним, художнім і соціальним явищем. Під фольклором розуміють народну поетичну творчість. Народну музику називають музичним фольклором, танцювальне мистецтво – народною хореографією, а народні художні вироби – народним образотворчим мистецтвом. Фольклор захоплює своєю правдивістю, емоційністю, задушевністю, поетичною красою. Художні образи, яскравий національний колорит перлин народного фольклору є важливим джерелом ціннісного орієнтування, пізнання й сильним фактором емоційного впливу на людину і засобом більш чіткої уяви про дійсність, і більш глибокого сприйняття вихованцями матеріалу з літератури, географії, історії.

Продовження табл. Ж.3.4.

8. НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО	<p>З давніх-давен народне мистецтво було визнано силою, здатною відкрити людині шлях до найвищих загальнолюдських цінностей, стати головним джерелом людських ідеалів і, нарешті, реально перетворити, вдосконалити як саму людину, так і навколишній світ. Українське народне мистецтво – складова частина національної культури; в ній чітко утримується етнічна специфіка. У різних формах і жанрах народного мистецтва втілені світоглядні ідеї, цінності та естетичні смаки народу, його потяг до прекрасного. Через багаторазові повторення його художні образи, технічні навички закріплюються і передаються наступникам як культурні традиції та цінності. Протягом століть народом формувалися цінності, які дали витоки багатьом реаліям сьогодення, а нерідко й зараз збагачують наше життя. Лише зберігаючи національну неповторність, можна зробити внесок у загальну скарбницю естетичних цінностей.</p>
9.РЕЛІГІЯ І НАЦІОНАЛЬНА МИФОЛОГІЯ	<p>Справжня освіта й виховання неможливі без прищеплення серцям учнів тих естетичних, моральних навичок, які ґрунтуються на виконанні заповідей, які йдуть від Бога. Шануй батька і матір своїх, не вбий, не вкради й особливо – не побажай того, що тобі не належить. Християнство, зокрема православна релігія, віра наших предків, утверджує загальнолюдські цінності, ідеї та ідеали краси, добра, правди, справедливості, благородства, милосердя тощо. Релігійне мислення, духовність – це специфічна сфера ідеального життя, яка набуває національних ознак-цінностей. Міфологія, як і народна творчість, – це той ґрунт, на якому виростають і література, і театр, і образотворче мистецтво. Міфологія є важливим засобом виховання особи. Вона нерозривно пов'язана з багатьма аспектами й цінностями культури та мистецтва. Це невідлучна частина культурно-історичних цінностей нашого народу.</p>

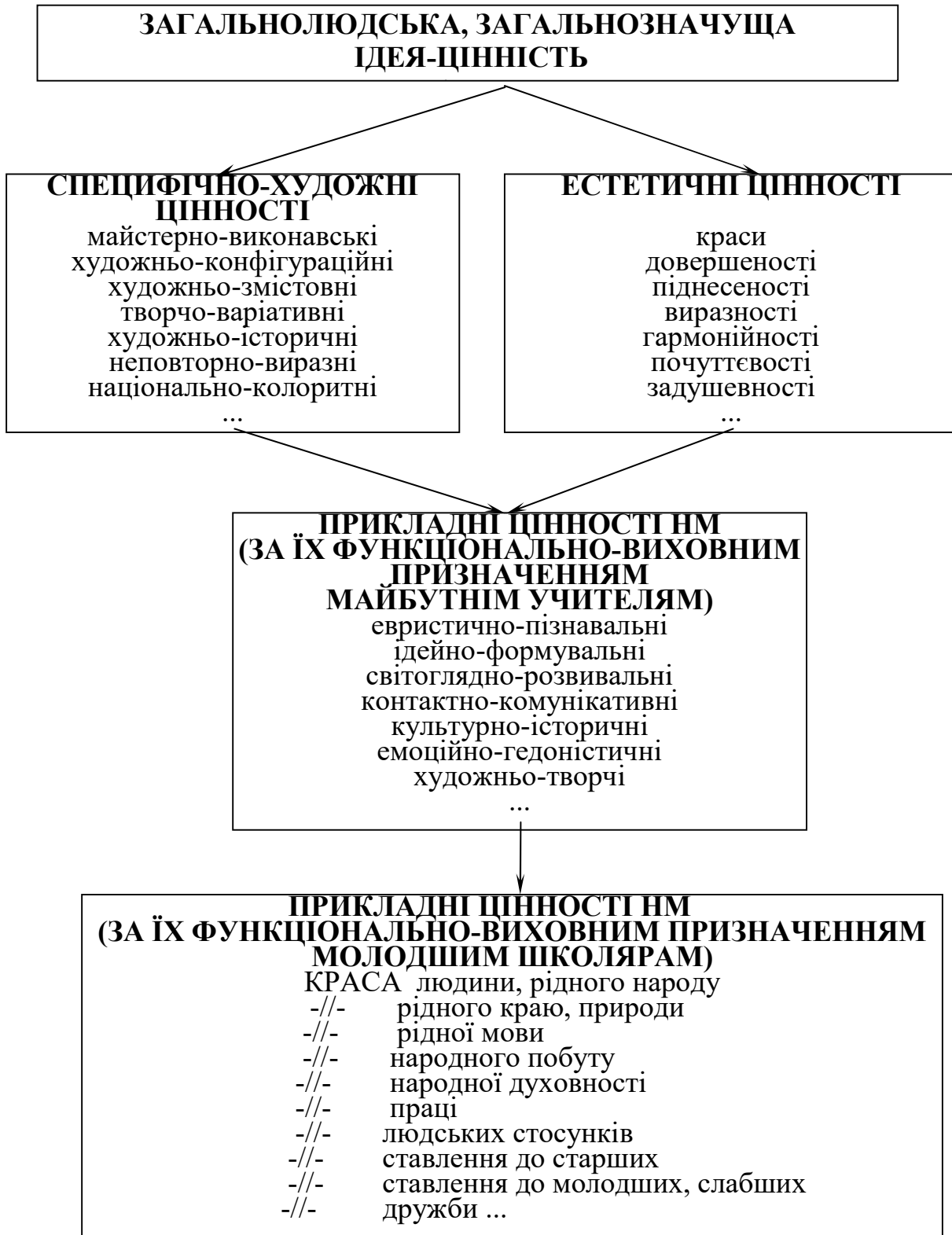
Продовження табл. Ж.3.4.

<p>10.НАРОДНИЙ ПОБУТ, ПРОМИСЛИ Й РЕМЕСЛА</p>	<p>Цінності українського побуту, промислів і ремесел, як й інші явища традиційно-побутової культури, формувалися протягом століть. Інформація, що зосереджена в його хронологічних нашаруваннях, є цінним джерелом пізнання етнічної історії народу. Дослідження технологій різьбярства, ткацтва, гончарства та інших художніх промислів і ремесел, художнього оформлення народного житла, орнаментальних сюжетів свідчать про культурно-історичну, евристично-пізнавальну, світоглядно-розвивальну, ідейно-формувальну, художньо-творчу й інші виховні функції-цінності народного мистецтва, розкривають численні вартісні ознаки щодо вживаних знарядь праці, принципів декорування, семантики сюжетів. Спрямоване на задоволення потреб родини за умов натурального господарства, народне мистецтво існувало у формі домашніх промислів, а також ремесел. З часом ремісничі вироби не витримали конкуренції з фабричними і стали менш пріоритетними, але рівновага їх утилітарної та естетичної цінності збільшується у бік останньої.</p>
--	---

Додаток 3

Схема 3.3.2

**СХЕМАТИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ КОМПЛЕКСНО-АКСІОЛОГІЧНОЇ
ОЦІНКИ ЦІННОСТЕЙ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА**

ОРІЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ "РОЗКРИВАЮЧИ
ЦІННОСТІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА"

Теми	Кількість годин		
	Лекції	Практичні	Лабораторні
Введення	1		
Система цінностей	2	2	
Українська національна культура й мистецтво	2		2
Естетичні й художні цінності НМ	2	2	
Виховні цінності НМ	2	2	
Використання НМ у навчально-виховній роботі в початковій школі	2		2
Дитячий фольклор	2	2	
Специфіка виховної роботи з ФЕОШ на цінності НМ в умовах позакласної діяльності	2		2
Фольклор рідного краю	1	2	
УСЬОГО	16	10	6

Додаток К

СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ

I. ГОЛОВНА ІДЕЯ – ЗАГАЛЬНОЗНАЧУЩІ

ЦІННОСТІ

ЛЮДИНА ДОБРА

ВІРА; НАДІЯ; ЛЮБОВ;

ДОБРОТА; ЧЕСНІСТЬ; СПРАВЕДЛИВІСТЬ;

ШИРИСТЬ; ГІДНІСТЬ; МИЛОСЕРДЯ; ПРОЩЕННЯ;

ДОСКОНАЛІСТЬ; КРАСА; СВОБОДА; НЕТЕРПИМІСТЬ ДО ЗЛА;

ВЕЛИКОДУШНІСТЬ; ОБЕРІГАННЯ ЖИТТЯ; МУДРІСТЬ; БЛАГОРОДСТВО.

II. ОСНОВНІ НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ

ІДЕАЛ УКРАЇНИ; ДЕРЖАВНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ;
ПАТРІОТИЗМ; САМОПОЖЕРТВА В БОРОТБІ ЗА СВОБОДУ; ЄДНІСТЬ ПОКОЛІНЬ НА ПІДГРУНТІ ВІРИ В НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ; ПОЧУТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ; ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ; ПОШАНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СИМВОЛІВ І СВЯТ; КУЛЬТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВОБОДИ; ПРАГНЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ; ПОВАГА ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ; РОЗКВІТ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ; ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ; ДБАЙЛИВЕ СТАВЛЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ БАГАТСТВ: КУЛЬТУРИ, ПРИРОДИ, ДОБРОБУТУ ГРОМАДЯН...

III. ОСНОВНІ ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ

ПРАГНЕННЯ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ГАРМОНІЇ І СПРАВЕДЛИВОСТІ; КУЛЬТУРА СОЦІАЛЬНИХ СТОСУНКІВ; ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД; ПОШАНА ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ІНШИХ НАРОДІВ; ПОВАГА ДО ЗАКОНУ; ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ, ГІДНІСТЬ, БЕЗПЕКУ БУТТЯ, ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ, СОВІСТІ, САМОВИРАЖЕННЯ; ПОВАГА ДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН І ЇХ КУЛЬТУР; ТОЛЕРАНТНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПОГЛЯДІВ ІНШИХ, ЯКЩО ВОНИ НЕ СУПЕРЕЧАТЬ ЗАГАЛЬНОЗНАЧУЩИМ НОРМАМ, ЦІННОСТЯМ...

IV. ЦІННОСТІ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

ВІРНІСТЬ, ДОВІРА; СПІЛЬНОСТІ ДУХОВНИХ ОРІЄНТИРІВ; ПІКЛУВАННЯ ПРО БАТЬКІВ, ДІТЕЙ І СТАРШИХ; ЗЛАГОДА МІЖ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї; ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ІНШИХ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї; ПОЄДНАННЯ БАТЬКІВСЬКОГО Й МАТЕРИНСЬКОГО ВПЛИВУ У ВИХОВАННІ; ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ; КУЛЬТ ПРАЦІ; ОХОРОНА ТРАДИЦІЙ І ПАМ'ЯТЬ ПРО ПРЕДКІВ; ГОСТИННІСТЬ ...

V. ЦІННОСТІ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ

ВНУТРІШНЯ СВОБОДА; ГАРМОНІЯ ДУШІ Й ЗОВНІШНЬОЇ ПОВЕДІНКИ; ОРІЄНТАЦІЯ НА ПРІОРИТЕТ ЗАДОВОЛЕННЯ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ; ВОЛЯ; МУДРІСТЬ, РОЗУМ, ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД; МУЖНІСТЬ, РІШУЧІСТЬ; ЛАГІДНІСТЬ, ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ; ПРАВДОМОВНІСТЬ; ПОМІРКОВАНІСТЬ І УРІВНОВАЖЕНІСТЬ; ОПТИМІЗМ, ПОЧУТТЯ ГУМОРУ Й ТЕРПЕЛИВІСТЬ; ВИХОВАНІСТЬ; СТАРАННІСТЬ І НАПОЛЕГЛИВІСТЬ; САМОСТІЙНІСТЬ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ У ЖИТТЄВІЙ ПОЗИЦІЇ; ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ; ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ; НАДІЙНІСТЬ І ШЛЯХЕТНІСТЬ; ЩЕДРІСТЬ І ЗАХИСТ ЗНЕДОЛЕНИХ; ПОВНОЦІННА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ; РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ, ПРАВИЛЬНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ, ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ЗДАТНОСТЕЙ ...

VI. ЕСТЕТИЧНО-ХУДОЖНІ ЦІННОСТІ

КРАСИ, ДОВЕРШЕНОСТІ, ПІДНЕСЕНОСТІ, ВИРАЗНОСТІ, ВЕЛИЧНОСТІ, ГАРМОНІЙНОСТІ, ПОЧУТТЄВОСТІ, ЗАДУШЕВНОСТІ; МАЙСТЕРНО-ВИКОНАВСЬКІ, ХУДОЖНЬО-ЗМІСТОВНІ, НЕПОВТОРНО-ВИРАЗНІ, ХУДОЖНЬО-КОНФІГУРАЦІЙНІ, НАЦІОНАЛЬНО-КОЛОРИТНІ, ТВОРЧО-ВАРІАТИВНІ, ХУДОЖНЬО-ІСТОРИЧНІ ...

VII. ВИХОВНІ ЦІННОСТІ

ЕВРИСТИЧНО-ПІЗНАВАЛЬНІ; ІДЕЙНО-ФОРМУВАЛЬНІ; СВІТОГЛЯДНО-РОЗВИВАЛЬНІ; СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТАЦІЙНІ; КОНТАКТНО-КОМУНІКАТИВНІ; КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ; АНАЛІТИКО-ОЦІНОЧНІ; ЕМОЦІЙНО-ГЕДОНІСТИЧНІ...

Додаток Л

Таблиця Л.3.6

**ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ Й СІМ'Ї З ПРИЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ
ДО ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА МИСТЕЦТВА**

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
УКРАЇНСЬКА МОВА	<p>1. Робота на уроках і позакласна діяльність з використанням елементів українознавства, НМ.</p> <p>2. Формування глибокого інтересу й естетичного ставлення учнів у процесі вивчення української мови.</p> <p>3. Робота з учнями в студіях українського художнього слова, творчих групах, літературних студіях.</p> <p>4. Творча співдружність учителів з іншими виховними інститутами.</p>	<p>1. Усвідомлення важливості оволодіння українською мовою, участь у фестивалі "Цінність української мови".</p> <p>2. Активна пізнавальна й культуротворча діяльність.</p> <p>3. Заняття в гуртках художнього слова, літературних студіях.</p> <p>4. Участь у фестивалі "Моя співуча українська мова".</p>	<p>1. Створення у сім'ї сприятливих умов українськомовного середовища.</p> <p>2. Вдосконалення володіння українською мовою.</p> <p>3. Придбання літератури усного народного фольклору.</p> <p>4. Сімейні читання та обговорення.</p> <p>5. Участь у фестивалі "Моя співуча українська мова".</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	<p>1. Проведення семінарів з проблем українознавства.</p> <p>2. Принципи українознавства в змісті естетико-виховної роботи на уроках і в позаклас. діяльності.</p> <p>3. Інтегративні заняття й позакласні заходи.</p> <p>4. Конкурси авторських уроків.</p> <p>5. Факультативи, гуртки, творчі групи з проблем: українська культура, мистецтво, історія.</p> <p>6. Розповіді вчителів про народних героїв, оспіваних в українському фольклорі.</p>	<p>1. Заняття у гуртках "Історія української народу, культури й мистецтва".</p> <p>2. Творчі роботи з питань історії розвитку української культури й мистецтва.</p> <p>3. Створення альбому з історії розвитку української культури і мистецтва.</p> <p>4. Участь у гуртку "Нащадки козацького роду".</p> <p>5. Вивчення учнями історії рідного села, міста, вулиці.</p> <p>6. Догляд за пам'ятками історії.</p> <p>7. Відвідування музеїв, екскурсії, походи.</p>	<p>1. Створення домашньої бібліотеки з історії України.</p> <p>2. Обговорення з дітьми історичних подій, які відображені в народному мистецтві.</p> <p>3. Розповіді дідусів, бабусь, батьків про давнину.</p> <p>4. Участь у конференції "Нащадки козацького роду"</p> <p>5. Допомога школі в організації музеїв, світлиць тощо.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
ПРИРОДА РІДНОГО КРАЮ	<p>1. Проведення з учнями тематичних екскурсій "Степова Кіровоградщина".</p> <p>2. Організація конкурсів малюнків "Прекрасна природа України", пісень "Природа України в казках і піснях", проведення тематичних ранків.</p> <p>3. Бесіди "Дерева-символи України", "Квіти України".</p> <p>4. Свято квітів.</p> <p>5. Організація екскурсій "Краса Приінгулля" (Придніпров'я), проведення конференцій "Ми діти природи" тощо.</p>	<p>Участь у конкурсах і святах:</p> <p>1. Ілюстрації до художніх творів (картини природи).</p> <p>2. Мальовничі куточки рідного краю.</p> <p>3. Офорлення матеріалів екскурсій по рідному краю, музеї рідної природи.</p> <p>4. Рідна природа в легендах, казках, загадках, приказках і піснях українського народу.</p> <p>5. Написання творів і проведення свят "Верба, калина – цінності України".</p>	<p>1. Проведення з дітьми екскурсій по рідному краю.</p> <p>2. Участь у проведенні власних годин "Україна моя барвінкова", "Без верби і калини – нема України".</p> <p>3. Робота з дітьми із озеленення, виро-щування квітів.</p> <p>4. Створення з дітьми альбомів "Наш квітучий край", "Цінності рідної природи", "Рослини України, оспівані в легендах, казках, загадках, приказках і піснях народу".</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
КАЛЕНДАР- НІ ТРАДИЦІЇ, ЗВИЧАЇ, ОБРЯДИ Й СВЯТА	<p>1. Бесіди, розповіді вчителів про календарні звичаї, традиції, обряди.</p> <p>2. Організація зустрічей з дідусями, бабусями.</p> <p>3. Організація й проведення з дітьми та батьками свят.</p> <p>4. Вивчення з учнями історичних подій, що лягли в основу свят.</p> <p>5. Організація і проведення конкурсів учнівських поробок, малюнків, пісень на тему "Українські народні свята".</p> <p>6. Конкурси колядок, щедрівок, святкових вітань тощо.</p>	<p>1. Знайомство учнів на уроках і позакласній роботі зі змістом календарних традицій, звичаїв та обрядів.</p> <p>2. Підготовка до бесід про зимові свята: День Андрія, Миколая, Миланії, Щедрий вечір.</p> <p>3. Участь у святкуванні Нового року в школі і в сім'ї.</p> <p>4. Святкування народних свят з родиною і в школі.</p> <p>5. Участь у масових народних іграх і забавах, конкурсі щедрівок, колядок, новорічних вітань тощо.</p>	<p>1. Розповідь батьків, дідусів, бабусь про відзначення народних свят у минулому і сучасному.</p> <p>2. Допомога в підготовці дітей до виступів на святах.</p> <p>3. Святкування з дітьми й родиною народних свят.</p> <p>4. Складання дітьми альбому "Щедрівки й колядки".</p> <p>5. Участь з дітьми та їх однокласниками у конкурсах колядок, щедрівок, вітань тощо.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
РОДОВІД	<p>1. Розповіді вчителів про цінності родоводу, його основоположну роль у житті людини, нації.</p> <p>2. Організація учнів у вивченні свого роду.</p> <p>3. Формування культу Матері та Батька, Бабусі й Дідуся, цінностей Роду і Народу.</p>	<p>1. Вивчення свого роду.</p> <p>2. Оформлення альбому "Моя родина" ,"Наше родовідне дерево".</p> <p>3. Участь у святах "Роде наш красний, роде наш прекрасний", "Козацькому роду нема переводу", "День матері".</p> <p>4. Виготовлення подарунків батькам і родичам.</p> <p>5. Допомога батькам і родичам.</p>	<p>1. Розповіді дітям про життя прабабусь, прадідусів, бабусь, дідусів, інших родичів.</p> <p>2. Складання з дітьми альбому, написання історії роду.</p> <p>3. Святкування Днів народження дітей, батьків, родичів.</p> <p>4. Допомога вчителям у навчанні й вихованні дітей власним прикладом.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
НАРОДНА ПЕДАГОГІКА	<p>1. Цикл бесід з учнями про цінності національного виховання.</p> <p>2. Організація учнів у вивченні ідей козацького руху, козацької виховної мудрості, української духовності.</p> <p>3. Групові й індивідуальні консультації з питань педагогічної самоосвіти для батьків.</p>	<p>1. Засвоєння знань з народної педагогіки.</p> <p>2. Участь у проведенні разом з батьками і вчителями дитячих ранків "Батько й мати – мудрі педагоги", "Козацьке життя", "Не кажи – не вмю, а кажи навчусь".</p> <p>3. Робота в дитячих об'єднаннях.</p> <p>4. Створення альбому "Народна педагогічна мудрість".</p> <p>5. Участь у конкурсі: "Хто розкаже більше прислів'їв, приказок про науку, навчання, працю".</p>	<p>1. Педагогічна освіта й самоосвіта батьків.</p> <p>2. Заняття у педагогічних університетах, клубах.</p> <p>3. Досвід застосування цінностей народної педагогіки в процесі виховання дітей.</p> <p>4. Вивчення досвіду виховання дітей у сім'ї.</p> <p>5. Допомога у виготовленні альбому "Перлини народної мудрості виховання".</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
ФОЛЬКЛОР	<p>1. Використання вчителями прозового фольклору: казки, легенди, перекази, оповідання, прислів'я, приказки, загадки; пісенного й поетичного: колядки, щедрівки, веснянки, думи, билини; народна драма (вертеп).</p> <p>2. Організаційна робота з учнями із записування традицій, звичаїв, пісень, легенд, прислів'їв та ін. видів народної творчості.</p> <p>3. Організація конкурсів.</p>	<p>1. Вивчення усної народної творчості.</p> <p>2. Пошукова діяльність, збирання традицій, обрядів, легенд, байок, прислів'їв, приказок, народних пісень, їх аксіологічний аналіз.</p> <p>3. Участь у фольклорних гуртках художньої самодіяльності.</p> <p>4. Участь у конкурсах на краще знання українського фольклору.</p>	<p>1. Дотримання в сім'ї народних звичаїв, обрядів.</p> <p>2. Використання у спілкуванні з дітьми народних приказок, прислів'їв.</p> <p>3. Допомога дітям у підготовці зошитів "Українські народні пісні", "Українські приказки, прислів'я, легенди, байки, гуморески" тощо.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО	<p>1. Бесіди, розповіді про цінності музичного (пісенного), танцювального, сценічного, образотворчого мистецтва.</p> <p>2. Організація дитячих етнографічних походів для ознайомлення з піснями, танцями, архітектурними пам'ятками тощо.</p> <p>3. Організація у школі музичних і літературних вітань.</p> <p>4. Організація екскурсій дітей до музеїв, картинних галерей; зустрічей з майстрами НМ, гурткової роботи на засадах НМ, виставок і музеїв художньо-декоративного мистецтва.</p> <p>5. Створення малих академій НМ.</p>	<p>1. Вивчення народних пісень, музики, танців на уроках і в позакласній діяльності.</p> <p>2. Участь в етнографічних походах.</p> <p>3. Участь у концертах художньої самодіяльності.</p> <p>4. Конкурс малюнків, ілюстрацій до українських народних пісень, казок, прислів'їв тощо.</p> <p>5. Участь у конкурсах "Розмаїття візерунків на полотні", "Український веселий віночок", "І на тім рушничкові".</p> <p>6. Відвідування театру української драми, музеїв, художніх галерей.</p> <p>7. Заняття у малих академіях НМ.</p>	<p>1. Допомога дітям у збиранні народних пісень, казок тощо.</p> <p>2. Обговорення в сім'ях цінностей творів народного мистецтва.</p> <p>3. Придбання для сімейної бібліотеки, фонотеки, відеотеки творів українського НМ.</p> <p>4. Відвідування з дітьми театру української драми, виставок декоративно-ужиткового мистецтва, музеїв НМ.</p> <p>5. Допомога дітям і вчителям в оформленні шкільних виставок, музеїв НМ, в організації зустрічей з майстрами НМ.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
РЕЛІГІЯ І МІФОЛОГІЯ	<p>1. Розповіді вчителів про давньоукраїнські міфи, про богів Сварога, Дажбога, Перуна, Ладу, Купала; міфи, в яких розкриваються загальнолюдські цінності добра, милосердя, краси, гармонія Людини й Природи, відродження християнства, православної релігії.</p> <p>2. Створення гуртків для вивчення учнями історії релігії, української міфології, Біблії.</p> <p>3. Вивчення досвіду релігійного виховання в сім'ях.</p>	<p>1. Вивчення давньоукраїнської міфології, народження християнства, діяльності Ісуса Христа і Його послідовників.</p> <p>2. Участь у роботі гуртків з релігієзнавства.</p> <p>3. Вивчення літератури на релігійні теми.</p> <p>4. Відвідування церкви, святкування релігійних свят у сім'ї.</p>	<p>1. Релігійне виховання дітей у сім'ї.</p> <p>2. Обговорення міфологічної і релігійної літератури.</p> <p>3. Сімейне вивчення Біблії як невичерпного джерела духовності людини, загальнолюдських і християнських цінностей.</p> <p>4. Святкування релігійних свят.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці Л.3.6.

КОМПОНЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА	ВЧИТЕЛІ	УЧНІ	БАТЬКИ
НАРОДНИЙ ПОБУТ, ПРО- МИСЛИ, РЕМЕСЛА	<p>1. Розповіді вчителя про цінності краси й працьовитості українців, естетичне почуття прекрасного в природі, побуті.</p> <p>2. Створення у школі українських світлиць, етнографічних музеїв, куточків української природи й побуту.</p> <p>3. Створення гуртків народного способу обробки дерева, лози, соломи, глини, металу тощо, української вишивки й писанкарства.</p> <p>4. Бесіди "Українська хата, рушник, писанка", "Цінність хліба"...</p>	<p>1. Вивчення і прилучення до українського побуту, народних ремесел.</p> <p>2. Заняття в гуртках художньо-декоративного мистецтва: різьба по дереву, металу, вироби з соломи, глини, ткацтво, вишивка, писанкарство.</p> <p>3. Збирання предметів українського побуту для шкільного музею, світлиці, етнографічних куточків.</p> <p>4. Участь в етнографічних походах, вечорницях.</p>	<p>1. Допомога в оформленні шкільних музеїв, світлиць, етнографічних куточків.</p> <p>2. Художньо-декоративне оформлення свого житла.</p> <p>3. Керівництво гуртками української вишивки, писанкарства, різьби по дереву, плетіння тощо.</p> <p>4. Бесіди про життя і побут своїх батьків, дідусів, бабусь.</p> <p>5. Відвідування з дітьми краєзнавчих музеїв, проведення вечорниць.</p>

Додаток М

Таблиця М.3.7

**ХАРАКТЕРИСТИКА “МОДЕЛІ” ОСОБИСТОСТІ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

ЕЛЕМЕНТАРНІ ЗНАННЯ	УМІННЯ І НАВИЧКИ	ФОРМИ І ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ
- про цінності людини, природи, мистецтва й суспільства;	- висловлювати своє ставлення до подій, явищ дійсності й мистецтва, цінити вчинки сучасних та історичних героїв з допомогою вчителя, доводити правильність своєї оцінки;	- участь в організації й проведенні масових і групових форм роботи (бесід, ранків, історії мистецтва й рідного краю, ігор-мандрівок, вікторин, годин народного мистецтва, праці, конкурсів, виставок, музеїв, фестивалів, оглядів, свят...);
- про історію рідного краю;	- за допомогою вчителя робити висновки-узагальнення, встановлювати послідовність історичних подій, їх причинно-наслідкові й аксіологічні зв'язки;	- пошуково-краєзнавча індивідуальна й колективна робота, збір матеріалів, альбомів, фотографій, документів для кімнат: "Історико-краєзнавчих", "Бабусиних кімнат", "Світлиць";
- про історію своєї сім'ї та родини, мову свого народу;	- виявляти глибоку повагу до старших, до рідної мови;	- заняття в гуртках з удосконалення рідної мови "Кобзарик", "Джерельце, інформаційна робота в колективі ровесників і сім'ї;

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці М.3.7.

ЕЛЕМЕНТАРНІ ЗНАННЯ	УМІННЯ І НАВИЧКИ	ФОРМИ І ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ
- про національні традиції, народні свята, обряди, ремесла;	- шанувати національні традиції, свята, обряди, цінувати вироби народних майстрів;	- участь у гуртках з вивчення українських національних традицій, свят, обрядів, зустрічі з народними майстрами;
- про народну й національну символіку України;	- виявляти глибоку повагу до символів України;	- особиста участь у заняттях гуртків народознавства "Шевченківських світлиць", "Козацьких куренів"...
- про українське народне мистецтво;	- співати, танцювати, вишивати, в'язати, плести...;	- участь у фольклорних колективах, фестивалях, конкурсах, виставках;
- про дитячий фольклор, ігри, забави, іграшки;	- грати в народні ігри, виготовляти іграшки і користуватися ними;	- участь у гуртках "Народні ігри", "Народна іграшка", "Умілі руки", "Дитяча етнографія";
- про народний календар, прикмети, прогностику;	- дотримуватися правильного режиму, позиції, поведінки;	- виконання творчих доручень вдома і в школі, спостерігати за природою;
- про працю дорослих і дітей;	- шанувати працю людей, хліб, красу;	у всіх формах і видах діяльності;

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці М.3.7.

ЕЛЕМЕНТАРНІ ЗНАННЯ	УМІННЯ І НАВИЧКИ	ФОРМИ І ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ
<p>- про ОПОРНІ ПОНЯТТЯ: "любов до Батьківщини", "сім'я", "родовід", "родина", "берегиня", "рідна мова", "символи Вітчизни", "обереги", "традиції народу", "українське народне мистецтво", "обереги дитинства", "герб", "прапор", "гімн", "совість", "гідність", "чесність", "свобода", "краса", "добро", "любов" та ін.</p>	<p>- брати активну участь у пізнавальній, творчій діяльності; - виконувати свої обов'язки; - виявляти почуття дружби, патріотизму; - допомагати товаришам і старшим; - відповідально ставитися до виконання доручень; - виявляти нетерпимість до ледарів;</p>	<p>у всіх формах і видах діяльності;</p>
<p>- ПРО ЕСТЕТИЧНО-ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ: "краса людини", "краса рідного народу", "краса рідного краю, природи", "краса праці", "краса людських стосунків", "краса ставлення до старших", "краса ставлення до молодших, слабкіших", "краса дружби"...</p>	<p>- виявляти почуття до краси, прекрасного, гармонійного, довершеного, творчого, виразного; - виявляти шанобливе ставлення до людини, свого народу, рідного краю, природи, праці, старших, молодших і слабкіших, друзів, батьків, товаришів...</p>	<p>У всіх формах і видах діяльності дітей, використовуючи виховні цінності НМ: - евристично-пізнавальні; - ідейно-формувальні; - світоглядно-розвивальні; - контактнo-комунікативні; - культурно-історичні; - емоційно-гедоністичні; - аналітико-оціночні; - художньо-творчі.</p>

Додаток Н

**"АРКУШ ЗБИРАЧА"
ФОНО-ФОТО-КІНОАРХІВ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА**

педагогічного університету

1. НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ _____

2. ЗАПИС ("фоно, фото, кіно") _____

3. ЗБИРАЧ (і) _____

4. ВИД, ЖАНР НМ _____

5. НАРОДНИЙ МАЙСТЕР (ри) АБО ВИКОНАВЕЦЬ (ці) _____

_____ року народження / _____ років /

освіта _____ класів /початкова, середня, середньо-

спеціальна, неповна вища, вища/

соціальне походження _____ /

місце народження _____ /

переїхав(ла) у населений пункт, що обстежується в _____ р./

переїхав(ла) звідки _____ /

Час заповнення _____

Підписи _____

Додаток П

Таблиця П.3.8

ОРІЄНТОВНА СХЕМА АНАЛІЗУ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

№	ПУНКТИ	ЗМІСТ
1.	Тема, клас, місце проведення.	Розташування учасників заходу у просторі: аудиторія, оформлення (використання народних символів, атрибутів, виконання традиційних ритуалів).
2.	Мета.	Ціннісна спрямованість: несе радість і користь кому? Чому? Чи враховує мета перспективи формування аксіологічних установок учнів: їх емоційно-вольової сфери, інтелекту, естетичних і моральних настанов, творчої діяльності, розвитку творчих здібностей? Наприклад: "Поглибити уявлення про..." "Виховувати власну позицію щодо...", "Сприяти вдосконаленню естетичної зорієнтованості, гуманних якостей..." Чи органічно вписується у навчально-виховний процес? Яке місце займає серед заходів, що заплановані учителем?
3.	Актуальність.	а) відповідність змісту інтересам, запитам, потребам, орієнтаціям молодших школярів, що виникають у дитячому середовищі: Хто був ініціатором проведення заходу? Чи мали учні право щодо вибору виду, форми, організації заходу? б) забезпечення подальшого позитивного спілкування в дитячому колективі: Чи буде захід спонукати до подальшого розв'язання завдань ФЕОШ на цінності НМ? в) спрямованість змісту на розв'язання завдань, що поставлені перед класом, школою (більш доцільної організації заходу).
4.	Спадкоємність.	Оригінальність розв'язання завдань ФЕОШ на цінності НМ за допомогою змісту, форми проведення заходу: Чи має місце наявність зв'язку творчого заходу з іншими заходами в системі естетичного виховання учнів? До яких результатів (позитивних, негативних, нейтральних) приводить урахування (чи відмова чи відмова) цих зв'язків?

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці М.3.8.

№	ПУНКТИ	ЗМІСТ
5.	Співвідношення змісту з методами проведення.	Чи оригінально розв'язувались виховні завдання з приводу використаного змісту, форм, методів, що застосовувались? До яких висновків відносно наявності у вихователя творчих професійних здібностей до ФЕОШ на цінності НМ, потягу до новизни, оригінальності педагогічних розв'язків ви прийшли під час спостереження та аналізу?
6.	Цінності НМ.	Чи був захід організований із урахуванням виховних й естетичних, художніх та етично-естетичних цінностей НМ? Яку педагогічну позицію організації діяльності на кожну з них демонстрували вихователь і молодші школярі?
7.	Рівень сформованості колективу.	Який рівень сформованості колективу демонстрували учні? Які види діяльності найчастіше вони використовували? Чи був захід насичений ціннісною інформацією, емоційними переживаннями? Чи забезпечував активну участь дітей? Який рівень підготовки до педагогічної діяльності виявив організатор-наставник (його вміння спілкуватися з дітьми на основі діалогу; взаємодіяти, співробітничати з дітьми; враховувати їх вікові особливості, ціннісні орієнтири, інтереси і потреби)?
8.	Підготовчий період.	Чи був доцільним (мінімальним) затрачений час вчителя й учнів, а можливість самореалізації, самовдосконалення, самовираження та активність учнів найбільш повними? Короткочасна підготовка до заходу характеризує організаторські здібності вчителя, свідчить про високий рівень сформованості колективу.
9.	Задоволеність вихованців.	Учні демонстрували змістом виступу, емоційним ставленням, поведінкою певне ставлення, виявляли (чи ні) бажання збагатити свої естетичні орієнтації у галузі НМ, неодноразово поверталися до обговорення заходу. Ці висновки свідчать про результативність заходів та педагогічну готовність її організатора.

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

Продовження таблиці М.3.8.

№	ПУНКТИ	ЗМІСТ
10.	Культура проведення заходу.	Чіткість і послідовність запланованих дій, їх органічна єдність, вільне виявлення почуттів, переживань, самостійність, ініціатива. Які позиції займали учні в заходах (організаторами, дезорганізаторами, виконавцями, спостерігачами)? Яка атмосфера в класному колективі?
11.	Самооцінка студента (вчителя).	а) які завдання виконано добре? б) які нові знання засвоїли учні? в) чого вони навчилися? Завдяки кому? Чому? г) що не змогли зробити так, як хотіли? д) які помилки треба врахувати, щоб подолати недоліки? Які виховні заходи слід проводити частіше (або вилучити з плану виховної роботи)?

ПАМ'ЯТАЙТЕ: ОБ'ЄКТИВНІСТЬ САМООЦІНКИ – ПОКАЗНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ ВИМОГЛИВОСТІ ДО СВОЄЇ ПРАЦІ!

Додаток Р

КОМПЛЕКТ ЕПІТЕТІВ ПЕРЦЕПТИВНИХ ОЗНАК
МИСТЕЦЬКИХ ТВОРІВ
АБО "ПРЕДМЕТНЕ КОЛО" (В.Г.Ражников)

		3.		
	2.	енергійне	4.	
1.	урочисте	рішуче	гаряче	5.
радісне	величне	впевнене	палке	збуджене
веселе	монументальне	мужнє	пристрасне	бентежне
грайливе	тріумфальне	8.	кипуче	схвильоване
дзвінке	7.	ніжне	9.	розбурхане
6.	сердечне	любовне	спокійне	10.
різке	мрійливе	м'яке	світле	лагідне
гнівне	поетичне		доброзичливе	боязке
роздратоване	19.	17.	18.	соромливе
сердите	досконале	широке	добре	полохливе
	майстерне	масштабне	гарне	безпосереднє
11.	красиве	наповнене	надійне	16.
похмуре	12.			15.
таємниче	сумне	13.	14.	обважніле
пахмурне	понуре	вишукане	кумедне	таємниче
	зажурене	елегантне	витійливе	масивне
		граціозне	кумедне	важке
				вкрадливе

Додаток С

"ПРЕДМЕТНЕ КОЛО" ЕСТЕТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

	2. піднесене натхнення	3. трагічне фатальне	
1. прекрасне досконале			4. драматичне конфліктне
8. потворне огидне			5. ліричне епічне
	7. низьке мізерне	6. комічне кумедне	

Додаток Т.

Таблиця Т.3.9

ВПРАВИ ДО ІГОР-ДРАМАТИЗАЦІЙ (за Н.Є.Химич)

УКРАЇНСЬКА ВПРАВИ НАРОДНА КАЗКА	
ІВАСИК-ТЕЛЕСИ К	<p>1.РІЗНА ХОДА: Вправляти дітей у відтворенні різної ходи позитивних і негативних персонажів казки. Показати, як іде добрий старий дідусь (Телесеків батько), як іде бабуся (мати Телесика), Івасик-Телесик, як іде зла, недобра Змія, зміючка Оленка. Їхні гості-змії. 2.БІЛЯ РІЧКИ: Вправляти в імітації різних рухів і відтворенні емоційних станів. Створюється ігрова ситуація: Телесик плаває в човнику по річці, ловить рибку. Відтворити дії Телесика, пере-дати його турботу про батьків, піклування про них з допомогою інтонації, міміки, жестів, відтворити дії матері, інтонаційно, жестами та мімікою показати її любов до сина, турботу про нього; показати поведінку змії: як вона підкрадається до Телесика, як гукає його перші два рази й востаннє, розкрити її підступність, хитрість, огидність. 3.ХТО Я? Вправа виконується як загадка в рухах. Для показу рухів викликають одного або кількох учнів. Глядачі визначають, хто це з героїв. Аналізується виконання завдання.</p> <p>4. ПРАВИЛЬНО ВІДТВОРИ: Вчити інтонаційно, жестами та мімікою пере-давати гуманні емоції: цінності КРАСИ ЛЮДИНИ. Дітям пропонується передати окремі фрагменти казки, де герої виявляють КРАСУ ЛЮДСЬКИХ СТОСУНКІВ (співчуття, співрадість, турботу, допомогу) та інші гуманні дії. Так, показати КРАСУ любові матері до сина, КРАСУ ставлення гусеняти до Телесика, бажання допомогти, подільчивість баби, КРАСУ героїв у щасливому завершенні подій тощо.</p>

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

КОЗА- ДЕРЕЗА	<p>1.РІЗНА ХОДА: Вправляти дітей у відтворенні різної ходи людей і тварин. Показати, як ідуть дід, баба, їхні сини, як кожен з них жене козу на пасовисько, як біжить вередлива коза, передати рухи зайчика, ходу вайлуватого ведмедя, хитрої лисиці, ходу вовка, своєрідність рухів рака, які протиставляють при цьому КРАСУ позитивних персонажів негативному – козі.</p> <p>2.ЗАЙЧИКОВА ХАТКА. Створюється ігрова ситуація: у лісі на галявині стоїть зайчикова хатка, але її захопила коза-дереза. Дітям пропонується передати радість кози й горе зайчика, показати, як він сумує і плаче, тому, що його вигнала з власної хатки коза. Пропонується також передати КРАСУ співчуття звірів до зайчика. Їх намагання допомогти в біді, не порушуючи при цьому передачі характерних особливостей персонажів. Далі пропонуються відтворити КРАСУ радощів зайчика та співрадість рака й інших звірів від перемоги над злою козою.</p> <p>3.ХТО Я? Вправа виконується як загадка в рухах, аналогічно до попередньої гри-драматизації.</p>
СОЛО- М'ЯНИЙ БИЧОК	<p>1.ДІД і БАБА. Дітям пропонується передати окремі епізоди казки, в яких найбільше виявляється КРАСА ДОБРА,ЛЮДСЬКИХ СТОСУНКІВ, ПРАЦІ в дії персонажів: турботливу, клопітливу бабу, діда, котрий розмірковує над тим, як зробити бичка. Дід і баба виявляють жалість, співчуття, поступливість, не кривдять молодших (звірів) тощо.</p> <p>2. НА ЛУЗІ. Створюється ситуація: на зелений лужок баба вигнала бичка пастися на травичці, сама задрімала. Кожна дитина обирає собі персонажа, якого відтворюватиме. Програється ситуація зустрічі солом'яного бичка з тим чи іншим персонажем казки.</p> <p>3.ХТО Я? Вправляти дітей у відтворенні рухів і дій, які характеризують персонажів казки. Вправа проводиться як попередні вправи "Хто я?".</p>

Додаток У

ГРА "ПРОДОВЖ КАЗКУ" (за методикою Л.С.Ульяницької).
ФРАГМЕНТИ ДИТЯЧИХ ТВОРІВ ЗА НАРОДНОЮ КАЗКОЮ
"КОЛОБОК":

ДМИТРИК О.(2-й кл.): "... Колобок радий, що лисиця його пісеньку схвалила, адже він так гарно співав про КРАСУ лісу, КРАСУ бабусі й дідуся, КРАСУ рідної домівки. Лисиця його й відпустила. Колобок радий, що лисиця його не з'їла, бо КРАСА перемагає усе, та й побіг далі. Він так натовивсь, змерз, сумно йому стало. Дай, думає, зазирну, що там роблять дід із бабою. А вони сидять на ганку і сумують: немає нашого колобка, напевно, його лисиця з'їла. Та такі вони слабенькі, але рідненькі. Жалко колобку їх стало. Хай краще, думає, вони мене з'їдять. І вийшов до них із-за рогу, та такий він стоїть перед ними засмучений. А дід з бабою раді Колобку, як рідному синку. І зараз з ним живуть, хліб і сіль жують, гарних пісеньок співають..."

ОЛЕНКА П.(1-й кл.) "... Лисичка не з'їла Колобка тому, що він подарував їй дуже гарного вишиваного рушничка й крашаночку-писаночку, які дали йому дід і баба. Щасливий колобок покотився далі стежкою. Котився, котився, милуючись квіточками, пташками, метеликами. Вони привітно його зустрічали, і колобок не помітив, що знову опинився на дворі в діда та баби. А ті сидять удвох зажурені. Підкотився Колобок до них і так жалко їх йому стало. А дід з бабою так зраділи йому, що аж затанцювали від радості гопака. З того часу колобок нікуди не тікав, а лежав на вишиваному рушничку на столі поряд з крашаночкою-писаночкою, які виготовив сам, і частенько розповідав свої пригоди..."

Додаток Ф

Таблиця Ф.3.10

**ДИНАМІКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTI ЕСТЕТИЧНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ЦІННОСТІ
НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА**

РІВНІ СФОРМОВАНOSTI ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ЦІННОСТІ НМ	ЗАМІРИ	
	ПОЧАТКОВИЙ - констатувальний експеримент	КІНЦЕВИЙ - формувальний експеримент
I. ПЕРШИЙ РІВЕНЬ –ВИХІДНА ОРІЄНТАЦІЯ	49%	19%
II. ДРУГИЙ РІВЕНЬ – ПРОМІЖНА ОРІЄНТАЦІЯ	44%	69%
III. ТРЕТІЙ РІВЕНЬ – ОПТИМАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ	7%	12%

Додаток X

Таблиця X.3.11

ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЛИСТ

Прізвище, ім'я, по батькові: _____

№	КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	БАЛИ		
		1	2	3
1.	Уміння доступно розкрити цінності твору НМ.....			
2.	Уміння цікаво викласти матеріал НМ.....			
3.	Володіння вербальними й художньо-практичними засобами спілкування з дітьми в позакласній діяльності.....			
4.	Особиста аксіологічна зорієнтованість у сфері НМ.....			
5.	Залучення до ФЕОШ батьків, майстрів НМ.....			
6.	Уміння створити творчу атмосферу спілкування з дітьми.....			
7.	Використовувати методи "первинної актуалізації", "комплексно-аксіологічної оцінки" та ін.....			
8.	Уміння формувати позитивне естетичне ставлення учнів до українського народного мистецтва.....			
9.	Знання передового педагогічного досвіду щодо використання НМ у позакласній роботі з учнями.....			
10.	Знання естетично-виховних особливостей і педагогічних функцій цінностей НМ.....			
11.	Уміння діагностувати рівень ФЕОШ на цінності НМ.....			
12.	Уміння прогнозувати результати виховного впливу НМ.....			
	СЕРЕДНІЙ БАЛ			

ПРІЗВИЩЕ

ЕКСПЕРТА _____

Додаток Ц

Таблиця Ц.3.12

**ДИНАМІКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ-
ПРАКТИКАНТІВ
З УЧНЯМИ ТА ЇХ БАТЬКАМИ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ
ЕСТЕТИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ
НА МАТЕРІАЛІ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА**

РІВНІ	ЗАМІРИ	
	ПОЧАТКОВИЙ (на початок педагогічної практики)	КІНЦЕВИЙ (на закінчення педагогічної практики)
I. ВИСОКИЙ	14	21
II. СЕРЕДНІЙ	42	49
III. НИЗЬКИЙ	44	30
Разом:	100	100

Додаток Ш

Таблиця Ш.3.13

**ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ
ДИСЦИПЛІН І ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ЇХ
ПІДГОТОВЦІ ДО ФЕОМШ НА ЦІННОСТІ НМ В УМОВАХ
ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ**

НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ Й ВИДИ РОБОТИ	СЕРЕДНІ БАЛИ
Дисципліни суспільного циклу	5,4
Дисципліни фахового циклу	6,1
Дисципліни психолого-педагогічного циклу	9,2
Спецкурс "Розкриваючи цінності народного мистецтва"	9,3
Фольклорно-етнографічні експедиції-практики	8,4
Художня самодіяльність	8,1
НДРС	6,5
Педагогічна практика (позакласна робота з дітьми): ігрові форми, гурткова робота, екскурсії, пошукова робота, музеї, світлиці, народні свята, зустрічі з майстрами НМ, робота з батьками та ін.	8,9

Савченко Н.С.
Формування естетичних орієнтацій молод

ДЛЯ НОТАТОК

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Н. С. САВЧЕНКО

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

Монографія

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000, Дніпро, 18, а/с 1212
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4379
від 02.08.2012.

Ідентифікатор видавця в системі ISBN 7822
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00
E-mail: 7980400@gmail.com

Підп. до друку 04.10.2021 р. Папір офсет.
Цифровий друк. Умовн. друк. арк. 12,2. Тираж 300.

Віддруковано: *ФОП Піскова М.А.*
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016.